

Vilniaus Abraomo Kulviečio vidurinė mokykla

Antikinės literatūros dėstymas devintoje klasėje
Metodinė priemonė

projektą rengė Vilniaus
Abraomo Kulviečio
vidurinės mokyklos lietuvių
ir lotynų kalbos mokytojas
metodininkas Vidas
Garliauskas

Antikinės literatūros dėstymas devintoje klasėje

Metodinė priemonė

Turinys

I. ANTIKINĖ LITERATŪRA UGDYMO PROGRAMOSE

II. ĮVADAS

III. GRAIKŲ IR ROMĖNŲ DIEVŲ VARDŲ ATITIKMENYS

1. Graikų mitai

PROMETĖJAS

SISIFAS

NARKISAS IR ECHO

ORFĖJAS IR EURIDIKĖ

OIDIPAS

HERAKLIS KRYŽKELĖJE

IV. GRAIKŲ EPIKA

1. HEROJINIO EPO VAIDMUO TAUTOS GYVENIME

2. HOMERO POEMOS

2.1. „ILIADA“. PIRMOJI GIESMĖ

„ODISĖJA“

V. GRAIKŲ DRAMA.

VI. GRAIKŲ LYRIKA

1. KALINAS

2. ARCHILOCHAS

3. ALKAJAS

4. SAPFO

5. SIMONIDAS

6. ANAKREONTINIAI EILĖRAŠČIAI

VII. GRAIKŲ PROZA.

VII.1. ISTORIOGRAFIJA. Tukididas „Peloponeso karo istorija“

VII.2. FILOSOFIJA. Platonas. „Sokrato apologija“, „Faidras“.

VIII. IŠ ROMĖNŲ LITERATŪROS

1. VERGILIJUS. „ENEIDA“

2. OVIDIJUS „METAMORFOZĖS“

PIRAMAS IR TISBĖ

APOLONAS IR DAFNĖ

PANAS IR SIRINGĖ

3. HORACIJUS.

4. GAJUS JULIUS CEZARIS. „GALŲ KARO UŽRAŠAI“

I. ANTIKINĖ LITERATŪRA UGDYMO PROGRAMOSE

Naujajame lietuvių kalbos ugdymo projekte yra gerokai išplečiamas antikinės literatūros kursas. Atsiranda tokios atskiros antikos literatūros temos: 1. *Antikos mitai*; 2. *Herojinio epo vaidmuo tautos gyvenime*; 3. *Laisvas žmogus piliečių bendruomenėje*. Pamokose turi būti skaitomi ir nagrinėjami šie graikų mitai: **Sisifas, Narkisas, Orfėjas ir Euridikė, Prometėjas, Daidalas ir Ikaras, Oidipas** ir kiti pasirinkti. Pagal šią programą turi būti plačiau aptariamoms Homero poemos „**Iliada**“ ir „**Odisėja**“, taip pat susipažįstama su Vergilijaus „**Eneida**“. Žmogaus tema gerokai išplečia antikos literatūros kursą: be visuotinai skaitomos Sofoklio „**Antigonės**“ dar turi būti (paryškinti) ar gali būti skaitomi šie kūriniai ar jų ištraukos: Plutarcho *Periklio gyvenimas, Cicerono gyvenimas, Juliaus Cezario gyvenimas* (iš „Biografijų“), Sofoklio „Oidipas karalius“, Euripido „Medėja“, Platono „**Sokrato apologija**“ (Sokrato kalba teisme), „**Faidonas**“ (ištraukos), Cicerono „**Apie bičiulystę**“, „**Prieš Marką Antonijų (XIV Filipika)**“ (ištraukos), Ovidijaus „**Metamorfozės**“ (ištraukos), Horacijaus odės „**Mūzai**“, „**Jaunimui**“, Senekos „Laiškai Liucilijui“ (ištraukos), Marko Aurelijaus „Sau pačiam“ (ištraukos). Tokį gerokai platesnį kursą būtų galima realizuoti per 30–40 pamokų.

Įvairiose mokyklose šis kursas būtų kiek skirtingai realizuojamas, atsižvelgiant į mokinių pajėgumą. Bet privalomi autoriai ir tekstai turėtų būti skaitomi. Tiesa, devintoje klasėje būtų galima atsisakyti Daidalo ir Ikaro mito, su kuriuo mokiniai buvo susipažindinti 6 klasėje. Jį būtų galima tik prisiminti. Mokytojas turėtų teisę rinktis, ar skaityti Oidipo mitą, ar Sofoklio „Karalių Oidipą“. Mitui pakaktų poros pamokų, bet dramai derėtų skirti bent kokias keturias pamokas. Oidipo istorija (mitas arba tragedija), aišku, skaitytina ir nagrinėtina prieš „Antigonę“, kuri yra Oidipo šeimos tragiškos istorijos tęsinys. Apskritai kiekvienam mitui perskaityti turėtų būti skiriama bent viena pamoka. Tačiau jos nepakanka, jei norima supažindinti mokinius vieno ar kito mito refleksijoms ir interpretacijoms įvairių epochų Europos kultūroje. Kiekvienam filosofų ir retorių tekstui, matyt, derėtų skirti bent po dvi pamokas, o gal net ir tris pamokas: pirmąją pamoką būtų skaitomas tekstas, kurį komentuotų mokytojas, o mokiniai pasižymėtų tuos komentarus. Namie mokiniai toliau gilindamiesi į tekstą atliktų tam tikras (teksto suvokimo) užduotis. Antrąją pamoką, patikrinus namų darbą, būtų gilinamas teksto supratimas: mokytojas toliau aiškintų mokiniams teksto prasmes ir realijas. Trečiąją pamoką būtų aptarima, kaip konkretaus kūrinio medžiagą būtų galima

panaudoti samprotavimo ir literatūriniuose rašiniuose ir mokomasi rašyti pastraipą pagal nagrinėjamą antikos autorių ar tekstą. Tos antikos autorių skaitymo pamokos turėtų būti įvairios: viena teksto analizė, kita – interpretacija, trečia – savo teksto kūrimas pagal antikos autoriaus teksto pavyzdį (parodija), ketvirta – antikos autoriaus ir šiuolaikinės jo interpretacijos lyginimas ir aptarimas ir t. t. Reikėtų sukurti modernią antikos literatūros dėstymo metodiką Lietuvos mokykloms.

Didieji antikos epai – Homero ir Vergijaus poemos – nagrinėtini gerokai plačiau, nei tai buvo daroma iki šiol. Nagrinėjant „Iliadą“ derėtų išaiškinti graikų herojų šaunumo ir vertės supratimą, „Odiseją“ – parodyti graikų, norinčių pažinti svetimus kraštus ir žmones, būdą, atskleisti jų smalsumą, imlumą naujovėms. Skaitant „Eneidą“ dera parodyti Romos kultūros ištakas. Taip pat skaitytini kai kurie Ovidijaus „Metamorfozių“ mitai „Apolonas ir Dafnė“, „Piramas ir Tisbė“, „Panas ir Siringė“, praplečiantys mokinių kultūros akiratį.

Nagrinėdami Homerą, Vergilijų, Ovidijų mokiniai turėtų įgyti hegzometro skaitymo įgūdžių. Todėl šiame leidinyje pateikiama atskiras skyrelis apie hegzometro skaitymą ir daugelio tekstų pradžioje parodoma, kaip skaityti hegzometru. Kai kur sunkesnėse teksto vietose yra pažymėtos cezūros ar sužymėti atskirų eilučių iktai.

Prie dalies tekstų yra pateikiama užduočių ir metodinių nurodymų. Stengtasi nurodyti svarbesnę su antikos teksta susijusią medžiagą (dailės, muzikos kūrinius, filmus ar literatūros tekstus). Antikos mitų interpretacijomis siekama mokiniams suteikti geresnę Europos kultūros pažinimą. Tai puiki ir gimtosios kalbos ugdymo galimybė, nes literatūros tekstus, dailės, muzikos kūrinius reikia aptarti atitinkamu lygmeniu tam tikrais terminais. Dabar, interneto laikais atsivėrė daug naujų galimybių susipažinti su antikos ir kitų epochų kultūros lobiais ir jas derėtų išnaudoti. Neginčytina, kad svarniausias antikos literatūros kurso akcentas – tekstų skaitymas plačiąja prasme. Jį galima padaryti gerokai įdomesnę ir patrauklesnę mokiniams, jei pagal galimybes būtų išnaudotos audiovizualinės priemonės.

Jei pavyktų realizuoti tokią antikinės literatūros programą, ne tik gerokai priartėtume prie Europos kultūros lobių, bet ir pakiltų mūsų bendrasis humanitarinės kultūros lygis.

Nederėtų išsigąsti paties kurso ar siūlomų priemonių. Jų pasiūlyta daugiau negu galima būtų panaudoti. Mokytojas turėtų palaipsniui susipažinti su siūloma medžiaga ir bandyti dirbti pagal išgales ir mokinių pajėgumą. Šio darbo autorius pats yra išbandęs daugelį čia siūlomų priemonių.

Šios priemonės autorius nuoširdžiai dėkoja Vilniaus universiteto dėstytojams dr. Nijolei Juchnevičienei, dr. Mindaugui Stročkiui, lektoriui Vyčiui Vidūnui, kolegoms mokytojams Daliai Kubilinskienei, Vilijai Niauronytei, Oksanai Smirnovai, maketuotojai Akvilei Vaiginytei, prisidėjusiems prieš šio darbo tobulinimo. Ypatingos padėkos nusipelno Dalia Kubilinskienė, parašiusi Periklio kalbos interpretaciją.

II. ĮVADAS

Graikų priešistorė. Graikai yra ypatinga pasaulio tauta. Atsikraustę (pirmoji jų banga XIX amžiuje pr. Kristų) iš Balkanų pusiasalio į Graikiją ir ją supančias salas iš šiaurės jie susipažino su aukšta Kretos kultūra ir ilgainiui daug ką iš jos perėmė. Graikai ėjo ne vena banga. Apie XIII amžių prieš Kristų iš šiaurės plūstelėjo dar viena nauja jų banga, vadinamosios „jūros tautos“. Jos nusiaubė rytinius Viduržemio jūros kraštus nuo Trójos iki Egipto, bet Egiptas apsigynė. Manoma, kad tie graikai sunaikino apsilupusią hetitų valstybę Mažojoje Azijoje. Praėjo dar ne vienas šimtmetis, kol graikai įsigyveno Graikijoje, sukūrė savą rašto kultūrą (pagal mitus, finikiečių raštą graikams atgabenęs Kādmas, Tėbų įkūrėjas).

Graikų etnonimai. Lietuvių kalboje vartojamas etnonimas *graikai* yra atėjęs iš lotynų kalbos. Romėnai Peloponėso genties etnonimą *Γραικοί* [graiкои] išplėtė visiems graikams: juos vadino *Graeci* (tarė *graiki*), o patį kraštą *Graecia* (tarė *Graikija*). *Graikų kalbà* lotyniškai *lingua Graeca* (tarė *graika*).

Patys graikai vadinosi helėnais gr. *Ἑλλήν* [hellēn], vns. kilm. *Ἑλλήνος* [hellēnos], dgs. vard. *Ἑλληνες* [hellēnes]. Savo kraštą jie vadino choronimū gr. *Ἑλλάς* [hellas], vns. kilm. *Ἑλλάδος* [hellados], lietuviškai *Helādė*. Toji Helādė iš pradžių buvo miestas ir kraštas Ftijoje (pietų Tesālija), anot mitų, priklausęs herojui Pelijui, legendinio graikų herojaus Achilo tėvui. Senovės graikai įsivaizdavo, kad mitinis Helėnas, Deukaliōno ir Piros, pirmųjų žmonių po tvano sūnus, yra jų protėvis. Graikiškai *graikų kalbà* *Ἑλληνική γλῶσσα* [hellēnikē glōtta] (arba *γλῶσσα* [glōssa]).

Graikų kultūra. Po didžiosios Viduržemio ir Juodosios jūrų pakrančių kolonizacijos (apie VIII–VI amžius pr. Kristų) prasideda nepaprastas graikų kultūros skleidimasis: daugelyje

gyvenimo sričių graikai pasiekė įspūdingų laimėjimų. Jokia pasaulio tauta nėra tiek pasiekusi per tokį trumpą laiką. Todėl mokslininkai kalba apie vadinamąjį „graikų stebuklą“ (Jonas Dumčius *Iš rankraščių palikimo: straipsniai*. Vilnius, Aidai, 2012, 27). Graikai sukūrė tobulą literatūros ir vaizduojamo meno pavyzdžių. Jie taip pat klasifikavo ir visus iki tol jiems žinomus mokslus ir menus. „Taigi graikai sukūrė Europos kultūros pagrindus“ (l. c.).

Graikiškų žodžių – mokslo, meno, visuomeninio gyvenimo ir kitų terminų gausybė rodo nepaprastą šios tautos indėlį į pasaulio kultūrą, plg.: *akropolis, astronòmija, biològija, biogrãfija, demokrãtija, dramà, filosofija, èpas, grãfika, istòrija, kòsmosas, krokodlas, lýrika, litosferà, matemãtika, poltika, retòrika, sarkofãgas, telefònas, tròpas, zonà* ir t. t. Galima sakyti, kad tais žodžiais graikų antika yra gyva iki dabar.

Graikų kultūros išskirtinumas. Graikų civilizacija gerokai skyrėsi nuo kitų senovės civilizacijų. Esminiai graikų kultūros skirtumai yra šie:

1. Senovės graikų, arba helėnų, kultūra buvo **atvira** (graikai su kitais kraštais keitėsi materialiomis ir dvasinėmis vertybėmis bei informacija, netroško kitų užkariauti, domėjosi barbarais, jų kraštais, papročiais, gamta, tikėjimu ir pan.; perėmė kai kuriuos Egipto meno, Babilono astrologijos principus, finikiečių raštą; neištirpo svetimųjų įtakoje, išlaikė savo individualumą).
2. Graikų kultūra pasižymėjo **įvairove** (helėnai išmanė visas ūkio sritis, politiką, intelektualią ir meninę veiklą; graikų pòlio pilietis galėjo atlikti įvairius vaidmenis: būti ir pirklys, ir karys, ir žemdirbys, ir choro dainininkas, ir politikas, ir filosofinio pokalbio dalyvis; nors graikų poliai buvo skirtingi, bet jautė bendrumą).
3. Graikai mėgo įvairias **varžybas** – **agonùs** (dramatùrgų, poètų, muzikántų, skulptorių, daininiñkų, èpo deklamuotojų, šokėjų; vyko įvairių amatiniñkų varžybos; labai populiãrios spòrto varžybos, garsiausios jų – Olimpinės).
4. Graikų kultūros orientyras – **žmogus**.
5. Graikai bangino **laisvę** (laisvi piliečiai saugomi įstatymų, garantavusių asmens ir turto neliečiamumą).
6. Graikai vertino **saiką** (saikas – būtina harmònijos sąlyga; pasaulis – kòsmas, tvarkingas, gražus; harmònija – tai simètrijs, propòrcijs, rtmas).
7. Graikai sukūrė **kalokagatijos** (grožio ir gèrio dermės) ideãlã.

Plačiau apie tai žr. Dalia Dilytė *Senovės Graikijos kultūra*, 10–16.

Apie Senovės Graikijos kultūrą galima pasiskaityti šiuose leidiniuose:

Boardmann, John. *Graikų menas*. Vilnius, R. Paknio leidykla, 1998.

Dilytė, Dalia. *Heladės šviesa*. Vilnius, Metodika, 2012.

Dalia Dilytė *Senovės Graikijos kultūra*. Vadovėlis. Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 2007.

Gasparovas, Michailas. *Su skydu ir už skydo*. Pasakojimai apie Senovės Graikijos kultūrą. Vilnius, Alma littera, 2004.

Kondratas, Mikalojus, Kondratas, Romualdas. *Pasaulio civilizacijų seniausieji centrai*. Šiauliai, Šiaurės Lietuva, 2006.

Lūžienė, Neringa. *Antikinės Graikijos kultūros istorija*. Kaunas, Vytauto Didžiojo universitetas, 2005.

Varnienė, Janina. *Senosios civilizacijos*. Vilnius, Vilniaus knyga, 2003.

Vladimirovas, Levas. *Knygos istorija*. Vilnius, Mokslas, 1979.

Kelionių vadovai. Graikija. Atėnai ir žemynas. Iš anglų kalbos vertė Audronė Kudulytė-Kairienė. Vilnius, Alma littera, 2009.

Konspektyvi graikų literatūros raidos apžvalga. Graikai sukūrė didžiąją literatūrą. Jie buvo parašę daugybę literatūros kūrinių, kurių didžioji dalis yra žuvusi. Kad būtų galima suvokti graikų literatūros savitumą, būtina išskirti jos esminius bruožus.

1. Graikai sukūrė literatūros **žánrus**, siedami kūrinių turinį ir formą.
2. Seniausiais graikų literatūros kūriniiais **Homèro „Iliadà“** ir **„Odisėja“** prasideda **Europos literatūrà**. Šie kūriniai, **heròjainio èpo šedèvrai**, buvo pavyzdys ir patiems graikams, ir vėlesniems Euròpos literatūrų kūrėjams.
3. Nuo VII amžiaus pr. Kristų graikai kūrė **lýrika**; joje asmenniai išgyvenimai (patriòtiniai, poltiniai, meilės, filosofiniai motývai) perteikti meniškais vaizdais.
4. V–IV amžiuje pr. Kristų graikų literatūroje įsivyravo **dramà** ir **prozà**.
5. Žymiausi **tragèdijos** kūrėjai **Aischilas, Sofòklis** ir **Euripidas**, pasitelkdami **mitų motyvùs**, svarstė dorovės normas, kėlė pasaulio pažinimo, aistrų pražūtingumo problemàs, skatino puoselėti tradcijas, siekti dvasinio ir fizinio grožio (**kalokagatijos**), saiko.

6. Komėdijoje (žymiausias atstovas **Aristofānas**) vyravo valstybės gyvenimo tēmos; buvo sukuriama juokingų situacijų, veikdavo nepaprasti veikėjai (varlės, vapsvos, paukščiai).
7. V–IV amžiuje pr. Kristų susiformavo **istòrinė (Herodòtas), filosofinė (Platònas), retòrinė (Demostēnas) prozà**.
8. IV amžiuje pr. Kristų įvairių mokslų pagrindus susistemino **Aristòtelis**. Literatūrai svarbus jo veikalas „**Poètika**“, kuriame aptariama *tragėdijos teòrija* ir vartojama *kāatarsio* sąvoka.
9. I amžiuje pr. Kristų romėnai sukūrė savų klasikinių kūrinių (**Horācijaus** òdės, **Verglijaus** „Eneidà“, **Cėzario** „Gālų karo užrašai“, **Ovidijaus** „Metamorfòzės“, **Ciceròno** kalbos ir kt.).

Antikos žodynas, V., 1998; Visuotinė lietuvių enciklopedija, t. 8, V., 2005.

Tokia konspektyvi graikų kultūros ir literatūros apžvalga mokiniams gali būti pristatyta antikos literatūros kurso pradžioje, pavyzdžiui, skaidrėmis. Tačiau dar atskirai derėtų pristatyti ir graikų *kalokagatijos* idealą. Klasėje turėtų būti perskaityta ir aptarta Dalios Dilytės teksto ištrauka apie *kalokagatiją*:

„**Kalokagatija**. Kilni laikysena, tauri išvaizda, gebėjimas nesiblaškyti būdingi aristokratams, kaip ir iškalba, narsumas ir kitos tėvų sūnums perduodamos puikios ypatybės. Toks žmogus yra harmoningai subalansuotas mikrokosmas. Jo idealas – **kalokagatija** (*καλοκαγαθία* [kalokagathia]), grožis ir gėris. Gražiu vadintas stipraus, kupino jėgų, sveikatos, tauriai atrodančio kūno žmogus. Geru laikytas ne tas, kuris nėra piktas, o tas kuris yra toks, koks turi būti, kokybiškas, atitinkantis tam tikrą prabą, kaip esti geri maisto produktai, geras vežimas ar tinkamas kokiai nors veiklai ir todėl geras laikas. Kalokagatijos žmogui būdinga kūno, dvasios, požiūrių įpročių turtingumas. Toks žmogus stiprus, žvalus, linksmas, gražus, saikingas. Jis – herojus, atletas, karys, poetas, muzikas, menininkas. Jis nuolankus lemčiai. Ne jis turtui tarnauja, o turtas jam tarnauja, ne šlovė jį valdo, o jis valdo šlovę.”

(Dalia Dilytė *Senovės Graikijos kultūra*, 16)

III. GRAIKŲ IR ROMĖNŲ DIEVŲ VARDŲ ATITIKMENYS

Medžiagos apie graikų dievus ir kitas mitologines būtybes galima ieškoti žinyuose, kurių lietuvių kalba yra išleista keletas. Galima mokinimas rodyti skaidrėje nubraižytą svarbiausių

graikų dievų genealogijos medį. Tačiau reikia skatinti mokinius ieškoti informacijos žinyuose. Lietuvių kalba išleista nemažai knygų:

Antikos žodynas. V. *Alma littera*, 1998.

Veličkienė, Aleksandra Teresė. *Ariadnės siūlas*. Antikos mitai ir legendos (II pataisytas leidimas). Vilnius, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1999.

Veličkienė, Aleksandra Teresė. *Antikos mitologijos žinynas*. Kaunas, Šviesa, 2008.

Veličkienė, Aleksandra Teresė. *Fons verborum. Lietuvių–lotynų ir lotynų–lietuvių kalbų žodynėlis*. Vilnius, Margi raštai, 2012.

Mokytojai turėtų žinoti pagrindinius antikos dievus ir jų funkcijas. Taip pat jie turėtų žinoti graikų dievų vardų lotyniškuosius atitikmenis. Toliau pateikiama kai kurių svarbesnių dievų tokių atitikmenų lentelė. Tokią lentelę būtų galima pateikti ir mokiniams. Jų nederėtų versti „iškalti“ visus tuos dievus ir vardų atitikmenis. Mokiniai palaipsniui, atlikdami įvairias užduotis, galėtų įsminti tuos vardus.

Antikos dievai

Graikų	Romėnų	Pagrindinės funkcijos
Dzeūšas	Jupiteris	Olimpo valdovas
Herà	Junonà	Dzeūso žmona
Poseidonas	Neptūnas	jūrų valdovas
Amfitritė		Poseidono žmona
Hādas	Putonas	požemio karalystės valdovas
Persefōnė	Prozerpinà	žemdirbystės deivė
Atėnė	Minėrva	išminties deivė, Atėnų globėja
Arėjas	Mārsas	karo dievas
Afroditė	Venerà	meilės deivė
Hefāistas	Vulkānas	dievas kalvis
Apolonas	Fėbas	mūsų (mūzų) ir menų, gydymo globėjas
Artemidė	Dianà	medžioklės deivė
Eròtas	Amoras, Kupidonas	meilės dievas, šaudantis meilės strėlėmis
Hèstija	Vestà	namų židinio deivė

Dionisas	Bākchas	vyno dievas
Hèrmis	Merkùrijus	dievų pasiuntinys, vagių dievas
Nikè	Viktòrija	pergalės deivė
Iridè	Diskòrdija	nesantaikos deivė

Lietuvių kalba pateiktą dievų genealogijos lentelę galima rasti Aleksandro Veličkienės *Antikos mitologijos žinyne*, 1995, p. 291. Tame leidinyje taip pat pateiktos Tėbų, Árgo, Atėnų, Arkādijos–Kipro, Mirmidonų, Tròjos karalių, Miniādų ir Ajoldų genealogijos, p. 292–299.

Antikos dievai yra vaizduojami daugybėje meno kūrinių. Čia pateikiama po keletą pavyzdžių, kurie galėtų būti panaudoti pamokose.

Operos

Georgas Frydrichas Hendelis „**Jupiteris Arge**“ [G. F. Händel *Giove in Argo*].

Georgas Frydrichas Hendelis „**Tesėjās**“ (Londonas, 1713) [G. F. Händel *Teseo*].

Georgas Frydrichas Hendelis „**Partenopė**“ (Londonas, 1730) [G. F. Händel *Semele*].

Georgas Frydrichas Hendelis „**Semelė**“ (Londonas, 1736) [G. F. Händel *Semele*].

Vazų piešiniai

Plutonas veža Persefonę į požeminį pasaulį. Raudonfigūris krateras (360–350 a. pr. Kristų, Britų muziejus, Londonas), Mitologija, 434–435.

Skulptūros

Feidijas, Atėnų Partenono rytinio frizo fragmentas Dzeūsas, Herà ir Nikè (438–432 pr. Kr.; Britų muziejus, Londonas), Mitologija 92.

Minerva. (II a. pr. Kristų, Kapitolijaus muziejus, Roma), Mitologija, 386–387.

Milo Venera (100 m. pr. Kristų, Luvras, Prayžius), Mitologija 250–251.

Mikelandželas (Michelangelo Buonaroti) „Bakchas“ (apie 1496–1497, Bardželo muziejus, Florencija), Mitologija, 466–467.

Freskos

„Veneros gimimas“ (I a. pr. Kristų, Veneros namas, Pompėja), Mitologija 254–255.

Paveikslai

Sandras Botičelis (Sandro Botticelli) „Veneros gimimas“ (apie 1482, Florencija, Uficių galerija), Mitologija 256–257.

Sandras Botičelis (Sandro Botticelli) „Venera ir Marsas“ (apie 1485, Nacionalinė galerija, Londonas), Mitologija 282–283.

Džordžonė (Giorgone) „Mieganti Venera“ (1509, Dresdeno senųjų meistrų galerija), Mitologija 266–267.

Karavadžas (Caravaggio) „Bakchas“ (apie 1599, Uficių galerija, Florencija), Mitologija, 427–428.

Diegas Velaskesas (Diego Vélazquéz) „Apolonas Vulkano kalvėje“ (1629, Prado muziejus, Madridas), Mitologija 360–361.

1. Graikų mitai

Turtinga antikos mitologija yra neaprėpiama. Todėl einant per antikos literatūros kursą, pasirinktinai galima perskaityti keletą nurodytų mitų. Kad tos pamokos būtų turiningos, šiame leidinyje yra įdėta medžiagos, kuria remdamasis mokytojas gali savaip interpretuoti mitų tekstus ir aptarti juos su mokiniais. Tačiau mokytojas pats turėtų gerai suvokti, kas yra mitas. Iš lietuvių mokslininkų mitų teorijas bene išsamiausiai yra aptarusi ir įvertinusi profesorė Dalia Dilytė. Toliau pateikiamas šios mokslininkės tekstas mokytojams padėtų suvokti, kaip dabar yra suvokiami mitai:

„Neįsigilinus atrodo, kad apibrėžti mitą nėra sunku. Gr. *μῦθος* [mythos] – **žodis, pasakojimas**; terminas „mitologija“ reiškia mitų tyrinėjimą, taip pat mitų sąvadą. Vis dėlto mažai tėra taip supainiotų dalykų, iš didelio rašto retai kada taip išeinama iš krašto, kaip ieškant atsakymo į klausimą, kas yra mitas.

Dar Antikoje atsirado trys mito koncepcijos:

Mitai yra poetų kūrybos rezultatas. Tokios nuostatos laikėsi Herodotas, teigdamas: „Homeras ir Hesiodas [...] sukūrė helėnams teogoniją, davė dievams vardus ir epitetus, paskirstė jiems garbingas vietas, užsiėmimus ir nusakė jų išvaizdą“ (Hdt. II 53).

Mitas yra gamtos ir moralės reiškinių alegorija bei simbolis. Taip mitus suvokė Ksenofanas (VI a. pr. Kr.), Empedoklis (V a. pr. Kr.), Anaksagoras (V a. pr. Kr.),

Demokritas, Metrodoros (V–IV a. pr. Kr.) ir kiti filosofai. Vieni aiškino, kad Dzeusas yra ugnies ar dangaus, Poseidonas – jūros, Hera – oro, Hadas – žemės alegorija, kiti tvirtino, jog dievai yra abstrakčios dievybės įvairių galių pasireiškimo simboliai.

Mitai yra ne dievų, o vėliau sudievinūtų žmonių istorija. Remdamasis Hekatajo, Prodiko, Kritijo idėjomis, tai skelbė Euhemeras iš Mesėnės (IV–III a. pr. Kr.). Jis buvo parašęs veikalą apie savo kelionę į Rytus ir ten rastą utopinę salą, kurioje kadaise karaliavo Uranas, Kronas, Dzeusas. Po mirties šie valdovai buvę pradėti garbinti kaip dievai. **Aiškinimas, kai mitas traktuojamas tik kaip žmogaus fantazijos praturtinimas ir pasikeitęs perduodant iš kartos į kartą istorinių atsiminimas, dabar vadinamas euhemerizmu.**

Šie trys išsilaikė iki naujųjų laikų. XVIII a. vokiečių klasicizmas mitus laiko nuostabios poezijos dvasios kupiniais kūriniais arba filosofijos ir istorijos priešaušriu, kiekvienos vaikystės atributu.

Pastarąją mintį pratęsė ir išrutuliojo XIX a. pozityvistai, teigę, jog mitų ir tikėjimų pagrindas yra animizmas – sielos priskyrimas negyviems daiktams ir reiškiniams, jog mitais neteisingas pasaulio aiškinimas, nes pirmykščiai žmonės nesugebėję logiškai mąstyti.

Pradėjus tyrinėti Rytų mitus, pasirodė lyginamosios mitologijos darbų, mituose pradėta ieškoti istorinių įvykių bei procesų reliktų. Susiformuoja soliarinė teorija, kurios atstovai visus mitus aiškina kaip saulės santykio su kitais dangaus kūnais alegoriją (pvz., Dafnė – aušra, Apolonas-Saulė ją vejasi, bet negali pavyti, nes aušra dingsta žemėje) ir lunarinė teorija, skelbianti kad visus mitus reikia suprasti kaip mėnulio kelionę dangumi, jo fazių kitimą ir pan., (pvz., Penelopė – mėnulis, o jai besiperšantys jaunikiai – žvaigždės; Apolono užmuštas Hiacintas – saulės užtemdytas mėnulis).

Narciziškai išdidus XX a., skelbiąs nuostatą, kad jo mokslo didžiausi, žmonės – protingiausi, o visi kiti buvę baisūs tamsuoliai, perėmė pasipūtėliškas pozityvistų mintis apie senovės žmonių intelekto skurdumą. Buvo pasiūlyta sąvoka „pirmykštis mąstymas“ ir teigiama, jog kadaise nesugebėta skirti objekto nuo subjekto, „aš“ nuo ne „aš“ ir šventai tikėta, kad karstas yra medinė laidotuvių biuro dėžė, bet dangus ir motinos prieglobstis, o pasaulis yra tarytum ne arklys, o tikrų tikriausias arklys. Tačiau skaitant tokius veikalus reikia turėti galvoje, kad psichologai, tyrinėjantys vadinamųjų primityvių ar laukinių genčių atstovus, prieina prie išvados, jog nėra duomenų, patvirtinančių, kad necivilizuoti žmonės mąsto nelogiškai, kad jų mąstymo sugebėjimai riboti.

Kaip sąvokos „pirmykštis mąstymas“ sinonimas dažnai vartojama sąvoka „mitologinis mąstymas“. Šio termino autoriai **mito esme laiko simboli** ir teigia, kad

iš specifinės mitinės sąmonės prigimties išauga simbolinės pasaulio suvokimo formos, nežinančios prieštaravimo tarp daikto ir vaizdo, ženklų ir jo reikšmės, idealybės ir realybės.

J. G. Frazeris, amžiaus pradžioje surinkęs daugybę medžiagos ir išleidęs milžinišką veikalą *Aukso šaka*, mitą pasiūlė suprasti kaip ritualo tekstą, nes **mitas esąs atsiradęs iš ritualo ir jį aiškinąs**. Pvz., Helenos pagrobimas yra ritualinis nuotakos (ar deivės) grobimas. Tersitas *Iliadoje* – graikų atpirkimo ožio nužudymo reliktas. Ši idėja tapo labai populiari. Dabar kone kiekvienam mito ar folkloro elementui stengiamasi žūtbūt surasti kokias nors jų aiškinamąsias apeigas: iniciacijos (pilnametystės) ritualą, „šventąją santuoką“, dieviškojo valdovo aukojimą ir pan. Iš tiesų mito ir ritualo santykiai, matyt, gali būti įvairūs: gali būti mitų, kilusių iš ritualų, ir ritualų, atsiradusių iš mitų, bet gali būti ritualų, neturinčių mitų, ir mitų, neturinčių ritualų. Taigi absoliutinti ritualo įtakos mitui nereikėtų.

S. Freudas visus ritualus ir apeigas laikė masinėmis neurozėmis, o į senovės žmonės žiūrėjo kaip į sąmonėje glūdinčio libido instinkto kamuojamus neurotikus, ypač pabrėždamas pirmykštės bandos vado (tėvo) užmušimo faktą ir iš jo kildindamas religiją ir moralę. Jis teigė, kad patino išvyti iš bandos sūnūs susitarę užmušė tėvą ir suvalgę jį. Kad nebūtų varžybų dėl patelių, jie paskelbė kraujomaišą tabu, ir taip atsirado moralė. Paskui dėl tėvo nužudymo juos ėmė graužti sąžinė. Tuomet su tėvu jie sutapatindavo kokį nors gyvulį (jautį, arklį ir pan.) ir jo mėsą valgė tik iškilmingų tėvo paminėjimų metu. Taip atsirado religija.

S. Freudo mokinys C. G. Jungas teigė, jog mitinis mąstymas sąlygojamas kolektyvinės sąmonės, susidedančios iš archetipų. Visų idėjų ir pažiūrų pagrindas yra archetipinės platformos, atsiradusios tuomet, kai sąmonė dar nemąstė. Taigi mitai yra tarsi masiniai sapnai, per kuriuos pasireiškia kolektyvinė sąmonė. Mitinis mąstymas nėra individualus, jis perduodamas iš kartos į kartą kaip kolektyvinės sąmonės veiklos rezultatas.

Penktajame dešimtmetyje atsirado nauja mitų **tyrinėjimo teorija, mitą laikanti struktūra, susidedanti iš tam tikrų vienetų – mitemų**. Mito prasmė aiškinama sistemiant santykius tarp šių vienetų. Šios teorijos pradininkas C. Lévy-Straussas į mitologiją žiūri kaip į kalbos ar muzikos analogą, taikydamas tą patį tyrinėjimo metodą, jis ieško dvinarių priešpriešų (viršus – apačia, virtas – žalias, gyvenimas – mirtis, vyras – moteris ir pan.) bei tarpinio elemento tarp opozicinių mitemų. Toks tyrinėjimo metodas labai paplito, bet yra kritikų, teigiančių, jog postuluojamą struktūrą yra abstraktus žaidimas, o ne objektyvi tikrovė, kad priešpriešos ir tarpiniai elementai dažnai esti dirbtiniai.

Taigi šiuo metu yra keturi mito tyrinėjimo metodai ir apibrėžimai: **1) mitas yra simbolis; 2) mitas yra ritualas; 3) mitas yra archetipas; 4) mitas yra struktūra.** Esama ir daugybės išvardytų požiūrių kombinacijų. Visos šios išmoningai sugalvotos teorijos rodo autorių talentą ir atskleidžia jų požiūrį į mitą, bet nereikėtų turėti iliuzijų, kad visos jos ar kuri viena atskleidžia mito esmę. Ją galėtų suvokti tik tas, kuris pajėgtų tikėti mitu taip, kaip juo tikėjo senovės graikai (tai, deja, neįmanoma), kuriems mitas nebuvo nei simbolis, nei ritualas, nei archetipas, nei struktūra. Mitas buvo žodis, pasakojimas apie dievus, pusdievius (herojus – dievų ir žmonių vaikus), jų santykius su žmonėmis. Atskirose mažose valstybėlėse-poliuose gyvenę graikai turėjo bendrą mitų, bet dažnai mitas buvo tik to polio, tos vietovės nuosavybė. Už polio ribų jis galėjo būti nežinomas arba pasakojamas kitaip. Todėl yra keli to paties mito variantai ir daugybė vietinių mitų. Nereikia manyti, kad kiekviename polyje buvo reikšmingi visi mitai ar garbinami visi Olimpo dievai. Lemne svarbiausias buvo Hefaisto kultas, Delfuose – Apolono, Kipre – Afroditės, Atėnuose – Atėnės etc. Be to, atskiro polio mitai nebuvo susisteminti ar kanonizuoti, nes graikų religija neturėjo jokių dogmų ar katekizmo. Kadangi mitas yra pasakojimas, kuriuo tikima kaip realybe, jis galėjo būti nesisteminamas, nenuoseklus, prieštaringas, nes tikėjimas nereikalauja ir nepaiso logikos.

Kai mitais nustota tikėti, logografai ir mitografai ėmė juos klasifikuoti ir sisteminti, o filosofai – aiškinti. Kaip matėme, laikui bėgant atsirado atsirado įvairių samprotavimų ir teorijų, iš kurių kiekvienas galime pasirinkti patinkamiausią ir ja remdamiesi nagrinėti mitus, nes nieko kita gyvenantiesiems laikais, kai mokslas paverčiamas stabu, nebelieka. Tik neturėtume absoliutinti nei savojo požiūrio, nei tyrinėjimo metodo, nei išvadų ar manyti, jog atradome visuotinę tiesą. Visuomet tai bus tik mūsų tiesa.”

(Dalia Dilytė *Antikinė literatūra*, V., 1998, p. 19–23)

Suprantama, profesorės Dalios Dilytės tekstas yra skirtas ne mokiniais, bet jį galėtų perkaityti, pavyzdžiui, besidomintys literatūra dvyliktokai.

Devintokams, matyt, siūlytinas paprastesnis tekstas, kuriame būtų glaustai aptariamas mitas ir jo požymiai. Toliau pateikiamą pastraipą apie mitą galima panaudoti ir teksto kūrimo mokymui. Atkreiptinas dėmesys į grandininį sakinių siejimo būdą.

Mitas senovėje, priešistoriniais laikais buvo šventas pasakojimas, tiesa apie tikrovę. Mitas aiškino pasaulio ir visų daiktų kilmę, jame buvo parodoma, kas, kaip ir kodėl atsirado. Tas aiškinimas kilo iš žmogaus poreikių: jis norėjo būti saugus, suvokti gamtos jėgas bei dėsnius ir t. t. Mite slypi nuostata, kad visi svarbiausi įvykiai vyko laiku pradžioje.

Tad ypač svarbios jo kategorijos: erdvė, laikas, veikėjai. Mitiniam mąstymui būdingas pasaulio vienovės suvokimas: viskas padaryta iš to paties – keturių elementų: ugnies, žemės, oro, vandens. Taigi svarbūs ten užfiksuoti archetipai – kolektyviniai pasaulio pirmąvaizdžiai. Mite svarbiausia ne idėja ar daiktas, o reikšmė, todėl mitinio pasakojimo paskirtis – tuo pat metu pranešti ir nurodyti.

PROMETĖJAS

Dangus ir žemė jau buvo sukurti, bet trūko būtybės, kuri būtų galėjusi valdyti žemę. Tada Prometėjas, Urāno sūnaus Japėto vaikas, žinodamas, kad žemėje glūdi dangaus sėkla, paėmė molio, sušlapino jį upės vandeniui, išminkė ir nulipdė iš jo būtybę, iš pažiūros panašią į dievus. Norėdamas tam savo molio gabalui įkvėpti gyvybę, jis pasiskolino iš gyvulių sielų ir gerų, ir blogų ypatybių ir sudėjo jas į žmogaus krūtinę. Prometėjui palanki išminties deivė Atėnė, nustebo, kai išvydo naują kūrinį. Ji įkvėpė tam pusgyviam stabui dvasią – dieviškąją protą.

Taip atsirado pirmieji žmonės. Jie ėmė daugintis ir pripildė žemę. Tačiau jie ilgai nežinojo, ką veikti su gerosiomis kūno galiomis ir iš dievų gauta kibirkštimi. Žmonės klaidžiojo lyg kokios sapnų būtybės ir nemokėjo gyventi. Nemokėjo jie nei žemės dirbti, nei namų statyti, nei jokio amato, nei suprato, kaip naudotis žemės gėrybėmis. Susirūpino Prometėjas savo kūriniais ir išmokė juos stebėti žvaigždynus, skaičiuoti, išgalvojo raides. Taip pat jis pamokė prisijaukinti gyvulius, išrado valtis ir bures, kad žmonės galėtų plaukioti jūra. Aprūpino Prometėjas juos ir kitokiais gyvenimo reikmenimis. Parodė Prometėjas žmonėms, kaip pasisaugoti nuo ligų, išmokė gaminti vaistus. Taip pat jis išmokė žmones, kaip reikia suprasti likimo ženklus ir sapnus iš paukščių plasnojimo ir aukai papjauto gyvulio vidurių. Padėjo Prometėjas jiems žemės gelmėse surasti geležį, varį, auksą ir sidabrą. Taigi Prometėjas supažindino žmones su įvairiais naudingais dalykais ir išmokė juos gyventi.

Danguje tuomet viešpatavo Dzeūsas, neseniai nuvertęs tėvą Kroną ir seną dievų giminę, iš kurios buvo kilęs Prometėjas.

Atsiradusius žmones dievai sumanė apkrauti pareigomis. Į Mekonę Graikijoje visi nemirtingieji ir mirtingieji susirinko nustatyti žmonių teisių ir pareigų. Prometėjas užtarė žmones, kad dievai jų neapkrautų per daug sunkiomis pareigomis. Jis paskerdė didelį jautį, ir patys dievai turėjo pasirinkti, kurių jo dalių norėtų. Sukapojęs paaukotąjį gyvulį, jis sukrovė skerdieną į dvi krūvas. Vienoje pusėje padėjo mėsą, vidurius ir lajų, o ant viršaus, įsupęs į jaučio odą, užvertė skrandį. Kitoje krūvoje liko pliki kaulai, įvynioti į aukos táukus. Ir toji

krūva buvo didesnė už pirmąją.

Dzeūsas suprato apgaulę ir pasakė Prometėjui, kad šis nelygiai padalijęs aukos kūną. Prometėjas pasiūlė Dzeusui pasirinkti patinkančią dalį. Dzeūsas perpyko ir tyčia stvėrė baltus táukus. Juos suspaudęs ir pamatęs plikūs káulus, apsimetė tik dabar pastebėjęs klastą ir piktai prabilo:

– Matau, kad tu, Japėto sūnau, vis dar neatpratai apgaudinėti.

Dzeūsas pasiryžo atkeršyti Prometėjui ir nebeduoti mirtngiesiems paskutinės dovanos – ugnies, kurios jiems labiausiai reikėjo. Bet gudrusis Japėto sūnus sugalvojo, kaip apgauti dangaus valdovą. Ji pasiėmė ilgą stiebą, prisiartino su juo prie pravažiuojančių saulės ratų ir uždegė nuo jų pagakštį. Su šiuo deglū Prometėjas nužengė ant žemės, ir netrukus iš čia pirmasis laužas ėmė daŕgui rodyti liepsnos liežuviūs. Dzeūsu suskaudo širdį, kai pamatė, kad žemėje plinta ugnis. Tačiau ugnies jis jau nebegalėjo atimti iš mirtngųjų.

Vėliau Dzeūsas atkeršijo Prometėjui. Dievas kalvis Hefáistas ir jo tarnai Krátas ir Bija (Jėga ir Prievarta) turėjo jį prirakinti grandinėmis prie Kaukázio uolos. Nemielas tai darbas buvo Hefáistui. Tad Prometėjas atsidūrė ant niūrios kalno sienos ir turėjo kyboti stačiomis, be miego, niekuomet nesulenkdamas pavargusių kelių. Belaisvio kančios turėjo būti amžinos. Tačiau kankinio nepalenkė jokie Dzeūso grasinimai. Dzeūsas nusiuntė pas prikaustytajį erelį, kuris kasdien lesdavo jo kepenis, o šios netrukus ataugdavo.

Iš kančių Prometėją išvadavo pro šalį ėjęs Heráklis. Pamatęs erelį, lesantį kepenis, Heráklis pasidėjo kuoką, įtempė lanką ir nušovė tą žiaurų paukštį. Paskui sutraukė geležiniūs pančius ir į Prometėjo vietą pastatė nemirtngą kentaurą Cheiròną, pasisiūliusį mirti.

Mito komentaras. Prometėjas buvo vienas titanų, Japėto ir Okeandės Klimėnės (Temidės arba Okeanidės Āsijos) sūnus, kai kurių graikų šaltinių liudijimu skitų karalius, žmonių gynėjas ir lavintojas. Manoma, kad *Prometėjas* reiškia „iš anksto numatantis, apgalvojantis“, „įžvalgus“. *Prometėjo* vardas graikiškas: Προμηθεύς [Promēteus] yra sietinas su graikišku būdvardžiu προμηθής [promētēs] „iš anksto numatantis“; iš graikų προ- + *μηθος, *μαθος [mēthos, mathos], kuris atitinka graikų μαθεῖν [mathein] „mokytis, įsisavinti“ (Frisk II 599).

Kai kurie tyrėjai atkreipia dėmesį, kad vedų *pramath* „vogti“, *pramathyu-s* „vagis“ galėtų būti giminiškas graikų dievo vardui Προμηθεύς „Prometėjas“, kuris pavogė ugnį. Vėdų mitas, kuriame saulės dievas Vivasana pasiunčia dievybę Mataršvą (jis susijęs su ugnies dievu Agniū) į dangų, kad atneštų iš ten ugnį, yra graikų mito analògas. Tas dievas Vivasana

pirmą kartą atliko atnašavimo aukas dievams. Mataršvai atnešus dangišką ugnį, Bhrgu giminės išminčiai išmokė žmones ja naudotis. Abu mitus dar susietų faktai, kad Prometėjas buvo sktų karalius ir jis prirakinamas Skitijoje prie Kaukazo uolos (Sòcyje [Rusija], atseit, toje vietoje, kur kentėjo Prometėjas, pastatytas jam paminklas – statula). O juk skitai ir indai yra indoirannai. Mito realijų geografija liudytų, kad jis Graikiją yra pasiekęs iš rytų. Matyt, Prometėjo mitas atspindi žilą indoeuropiečių senovę, tuos priešistorinius laikus, kai graikai ir indoirannai gyveno vieni šalia kitų (maždaug III tūkstantmetis pr. Kristų).

Priešistorinius laikus galėtų atspindėti ir kitas labai senas, su Prometėju sietinas, mito žodis graikų *Τῑτᾶνες* [tītanēs], joniečių *Τῑτῑνες* [titēnes] „titanai“, retai *Τῑτᾶν, -ᾶνος* [tītan, -anos] „titanas“ (viename Mažosios Azijos šaltinyje Saulės dievas), kuris neturi etimologijos (Frisk II 904). Galbūt jį galima sieti su indoeuropiečių veiksmažodžiu **tit-* „žaibuoti-griausti“, iš kurio padarytas daiktavardžis **titi-* „žaibo-griausmo ugnis“, plg. įvairių indoeuropiečių kalbų pavyzdžius, hetitų *tithai-* (*tethai-*) „griausti“, senovės indų *tthiḥ* „Saulės tam tikra padėtis Mėnulio atžvilgiu“, *titháḥ* „Saulė, meilė“, senovės graikų *Τῑτώ* [titō] „diena Atėnėsanti Deivė“, lotynų *titio* „nuodėgulis“, pagaliau lietuvių *ttnagas* „ugnies kanopa“ ir kt. Mažiulis *Baltistica* XLIII(3) 434–435. Taigi *titānai*, jei jie būtų siejami su aptariama ugnies leksema, matyt, yra buvę dangaus ugnies dievai. Toks kai kurių pragraikų genčių ugnies dievas galėjo būti titānas Prometėjas. Apie XIII amžių prieš Kristų, užplūdus graikų, turinčių kitokius dievus, bangai, ankstesni dievai titānai buvo nužeminti, vietoj jų iškelti Olimpo dievai. Dievų (Prometėjo – Dzeūso) priešprieša greičiausiai atspindi skirtingų graikų genčių priešpriešą tais rūsčiais jų susidūrimų ir kovų laikais. Tada ėmė formotis dabar žinomas Prometėjo, žmonijos geradario, mitas.

Plačiau apie Prometėją žr. Aleksandra Veličkienė *Antikos mitologijos žinynas*, 217–219; Jean-Pierre Vernant *Pasaulis. Dievai. Žmonės. Mitų interpretacijos*, Vilnius, 2000, 49–65.

Prometėjo mitas yra žmonijos pradžios mitas. Sukuriami žmonės, kurių stokojo žemė. Tais kūriniais Prometėjas pašalina tą stoką – apgyvendina žemę. Tačiau žmonės, gavę iš Atėnės dieviškąją proto kibirkštį, nemoka gyventi – stokoja įgūdžių. Prometėjas pašalina ir šitą stygių: išmoko juos visokių darbų ir gudrybių, supažindina su žemės ir dangaus paslaptimis.

Toliau mito tekstas kreipia dievų ir žmonių santykių link: dievai nusprendžia iki tol laisvus žmones apkrauti pareigomis. Prometėjas šioje situacijoje iškyla kaip žmonių

gynėjas: išdrįsta įžūliai apgauti patį Dzeusą, pakišdamas jam didesnę, bet prastesnę aukos dalį su kaulais, paslėptais taukuose. Žmonės nestokoja mėsos, bet jie mirtingi. Norėdamas jiems pagalbėti Prometėjas pašalina paskutinę stoką: parūpina žmonėms ugnį, kurią turi dievai olimpiėčiai. Tie naujieji Olimpo dievai dar nėra tokie gudrūs kaip Prometėjas. Ne veltui jo vardas reiškia „iš anksto numatantis, apgalvojančias“, plg. jo brolio Epimetėjo vardą „pavėluotai protingas“: jis, nepaisydamas Prometėjo perspėjimo, vedė Pandorą, Atėnešusią daug nelaimių žmonėms (Aleksandra Veličkienė *Antikos mitologijos žinynas*, 95).

Tik Prometėjas galėjo numatyti, kaip pavogti ugnį, ir tai įvykdė. Prirakinimas prie olos, Erelio Etono pasiuntimas, kad lestų kepenis, titānui buvo labai žiauri, trukusi tūkstantmečius bausmė. Nors išoriškai bejėgis, Prometėjas yra nepalenkiamos dvasios, nepaisant to, kad Dzeusas įsitvirtino pasaulyje. Argonautai, plaukdami į Kolchidę, dar girdėjo Prometėjo aimanas, bet Homeras (VIII amžius pr. Kristų) jau nebemini Prometėjo: tuo metu dievų ir žmonių tėvas, t. y. globėjas, jau buvo Dzeusas. Dėl to pareikšta nuomonė, kad Prometėjas Heraklio buvęs išvaduotas prieš Trōjos karą (Aleksandra Veličkienė *Antikos mitologijos žinynas*, 218).

Matyt, XIII–VIII pr. m.e. amžiai yra tas laikotarpis, kai graikų religijoje įsitvirtino Olimpo dievų karta ir senosios dievybės, kaip Prometėjas, buvo nužemintos. Tas jų nužeminimas – vienu nužudymas, kitų nubaudimas ir persekiojimas – atsispindi mituose.

Metodiniai nurodymai. Pirmoje pamokoje Skaitant mitą su mokiniais aptartina, dėl ko Dzeusas taip žiauriai nubaudė Prometėją. Ar tai buvo Dzeuso konkurentas? Ar jis buvo baustinas dėl to, kad pažeidė Dzeuso nustatytą tvarką? Ar Dzeusas taip norėjo priversti Prometėją, kad šis išduotų jo likimo paslaptį? (Toji paslaptis iš Tetidės ir Dzeuso gimiantis sūnus, galingesnis už tėvą, t. y. Dzeusą, kurio valdžia taip pat ne amžina. Todėl Tetidę Dzeusas atiduoda į žmonas herojui Pelijui, žemės žmogui). Toliau aptartina, kokiais savo valios vykdytojais remiasi Dzeusas ir kodėl. Namų darbas – palyginti Prometėją ir Dzeusą, nurodant jų elgesio motyvus.

Antroje pamokoje tikrinant namų darbą, mokytojas galėtų mokiniams paaiškinti, kad Prometėjas, matyt, yra buvęs seniau atsikėlusiu graikų genčių dievas, o Dzeusas – vėliau atėjusiu. Dėl to senieji gyventojai galėjo Prometėjui priskirti rūpinimąsi žmonėmis, o naujųjų dievų jie nekentė, kaip juos garbinančių atėjūnų. Vėliau per šimtmečius tas mitas įgijo apibendrinančią prasmę: Prometėjas tapo visų žmonių globėju ir ugdytoju, o Dzeusas jų

skriaudėju ir tironų, nubaudusiu Prometėją. Toliau galima apžvelgti kai kurias Prometėjo interpretacijas pasaulio kultūroje (mokytojas pasirenka literatūros, dailės, muzikos kūrinius, juos demonstruoja mokiniams ir aptaria, mokiniai turėtų lyginti mito tekstą su pamokoje nagrinėtomis jo interpretacijomis).

Prometėjo refleksija. Prometėjas plačiai reflektuojamas pasaulio kultūroje. Išsamią jo įvaizdžio apžvalgą pasaulio literatūroje pateikia garsus rusų antikos žinovas Aleksejus Losevas knygoje „Simbolio problema ir realistinis menas“ [Лосев А. Ф. *Проблема символа и реалистическое искусство*. Москва, 1976, p. 226—297].

Vazų piešiniai

Chrestomatinis kenčiančio prirakinto Prometėjo atvaizdas, kurio kepenis lesa erelis, yra nupiešas kilike iš Lakonijos (560–550 pr. Kristų; Grigalijaus etruskų menų muziejus, Vatikanas), Mitologija 64–64.

Skulptūros

Nikola Sebastjenas Adamas [Nicolas-Sébastien Adam] „Prikaltasis Prometėjas“ (1762; Luvras, Paryžius). Rokokinė įsitempusio Prometėjo figūra, pražiota burna, kuri, matyt, rodo, kad jis šaukia, nepakęsdamas erelio, draskančio jo kepenis, primena Berninio skulptūrų afektus. Besiplaikstanti Prometėją dengianti drobulė, iš numesto po kojomis deglo liepsnos vinguriuojantys dūmai, kyšančios uolos paryškina rokoko stiliui būdingą banguotų, lūžtančių linijų žaismą, sukuria judesio įspūdį, Mitologija, 34–35.

Paveikslai

Pjeras di Kozimas „**Prometėjo legenda**“ (Florencija, 1520; Senoji pinakoteka, Miunchenas), Mitologija, 56–57.

Paveikslo centre ant postamento panašia į Mikelandželo „Dovydo“ (Florencija, 1504) pozą stovi vyro figūra, tik jo dešinė ranka iškelta į viršų, už šio paminklo žmogui (jis nuogas) slėnyje renesansinio miesto panorama. Galima interpretuoti, kad tai Renesanso simbolis: pasaulio centre žmogus, jo skleidimosi erdvė – miestas. Būtent tas žmogus, kurį nulipdė Prometėjas. Pats žmogaus kūrimo veiksmas parodytas kairėje paveikslo pusėje: raudonais ir juodais drabužiais apsivilkęs Prometėjas, beje, išoriškai primenantis Kristų, iš juosvo molio baigia lipdyti ant nupjautos kolonos sėdinčią žmogaus figūrą. Kairėje paveikslo pusėje Atėnė ant žmogaus, kiek iškėlusio abi rankas, širdies uždėjusi kairę ranką, matyt įkvepia protą. Virš

šios figūrų grupės dangumi skrenda Prometėjas, laikydamas deglą, ir Atėnė, už jų gelsvame debesyje skrieja Hėlijo vežimas.

Pranašus yra kitas Pjero di Kozimo paveikslas „Prometėjo legenda“ (Florencija, apie 1515). Mitologija, 58–59.

Dažniausiai paveiksluose parodomas grandinėmis prie uolos prikaltas Prometėjas, kurio kepenis lesa erelis. Tokių paveikslų yra nutapę Džoakinas Aseretas (Gioacchino Assereto, XVII a. I pusė), Luka Džordanas (Luca Giordano, apie 1660), Giustavas Moro (Gustave Moreau, 1868), Mitologija, 66–67, 68–69, 70–71, Peteris Paulis Rubensas (1611–1618) ir kiti. Dar minėtinas Dirko van Babureno (Dirck van Baburen) paveikslas „Vulkanas supančioja Prometėją“ (1623, Amsterdamo valstybinis muziejus), Mitologija 62–63.

Muzika

Liudvigas van Bethovenas, baletas „Prometėjo kūriniai“ [*Die Geschöpfe des Prometheus*] (1801, Viena).

Ferencas Listas, simfoninė poema „Prometėjas“ (1850, Veimaras).

Gabrielis Fore (Gabriel Fauré), opera „Prometėjas“ (1900, Bezjė [Bézier], Prancūzija).

Aleksandras Skriabinas, „Prometėjas. Ugnies poema“ (orkestrui, 1910, Maskva).

Karlas Orfas, opera „Prometėjas“ (1968, Štutgartas).

SISIFAS

Salmonijo brolis Sisifas, valdęs Korinte, buvo gudrus apgavikas. Jis jautėsi toks drąsus, kad nebijojo net dievų! Dauguma jį laikė karaliaus Ajėlo ir Enarėtės sūnumi, turėjusiu sūnų Glauką, o gali būti, kad jo vaikas buvo ir Odisėjas. Ką įvairūs mitai pasakoja apie Sisifo „darbus“? Vieni jų perduoda, kaip gudrusis Korinto valdovas atsiteisė su ne ką mažesniu gudruoliu kaimynu. Taigi Sisifo kaimynas buvo Autòlikas – nepaprastai gudrus vagišius, mat Hėrmis jį buvo išmokęs pakeisti pavogtų gyvulių išvaizdą – iš raguotų padarydavo beragiūs, iš juodų - baltus, ir atvirkščiai. Užtat Sisifui nepasisėkė: jis matė, kad jo paties banda mažėja, o Auktolko – gausėja, tačiau įrodymų prieš kaimyną neturėjo. Tada Sisifas sugalvojo gudrybę: Ant savo gyvulių kanopų apatinės dalies jis išbraižė ženklą SS (pasak kito mito, „pavogta Autòliko“), o kai eilinį kartą Autòlikas nusivarė kelis gyvulius iš Sisifo bandos, tie ženklai liko žemėje. Sisifas su kaimynais nuėjo pas Autòliką ir pagal

kanopose įspaustą ženklą surado pavogtus gyvulius. Čia Sisifas, reikia pasakyti, nesnaudė: kol jį lydėję liudininkai kieme barėsi su Autòliku, Sisifas įėjo į Autòliko namus ir suvedžiojo jo dukterį Antiklėją, ištekėjusią už argiečio Laèrto. Taigi išeina, kad Odisejo tėvas galėjo būti ir Sisifas, nebūtinai Laèrtas.

Kai Dzeūsas pasigrobė upių dievo Asòpo dukrą Aiginą, jos ieškodamas Asòpas atėjo į Korintą pas Sisifą. Sisifas puikiausiai žinojo, kur Aiginà, bet nesakė Asòpui ligi tol, kol šis už Afrodètės šventyklos nepaleido tekėti Peirnės šaltinio, aprūpindavusio Korintą švariu vandeniu. Ką gi, kartais ir blogas poelgis virsta geru: vandeniui buvo aprūpintas visas miestas!

Na, o Dzeūsas, žinoma, ne juokais supyko. Jis nusiuntė pas Sisifą mirties dievą Tanātą, kad šis nugabentų nedorėlį į Hādo karalystę, kur jam būtų tekę kęsti amžiną kančią. Bet Sisifas išsigando, galima sakyti, ne per daugiausia. Jis paprašė Tanātą parodyti, kaip naudoti grandinėmis. Kai šis grandines užsidėjo, Sisifas čiaukšt ir surakino. Susidarė tiesiog neįtikėtina padėtis – niekas nebegalėjo numirti, netgi tie, kam būdavo nukertamos galvos ar ką sukapodavo į gabalus! Tada susirūpino karo dievas Arėjas, mat ši bėda pirmiausia jam buvo netikėta. Arėjas išlaisvino Tanātą ir stipriai surištą Sisifą nugabeno pas Hādą. Tačiau šis ten neprarado savitvardos: dar prieš nusileisdamas į mirusiųjų karalystę, spėjo pašnibždėti žmonai Meròpei, kad ši neatliktų jam laidojimo apeigų. Atsidūręs Hadè Sisifas tuoj nulėkė pas Persefónę ir drąsiai pareiškė, jis nėra palaidotas, tad ir neturi teisės pasilikti mirusiųjų karalystėje: tai pažeistų visus dievų nuostatus. Persefònė išleido Sisifą trims dienoms į žemę, kad šis susitvarkytų savo reikalus. Bet kai tik Sisifas atsidūrė po saule, tuoj pat užmiršo visus pažadus grįžti, tad pačiam Hèrmiui teko netrukus jėga parvesti nepaklusnųjį Sisifą pas Hādą. Hādo karalystės teisėjai parodė jam didžiulį akmens luitą, maždaug tokį, kokiu buvo, gelbėdamasis nuo Asòpo pykčio, pasivertęs Dzeūsas, ir liepė jį ridenti į kalno viršūnę ir nuleisti žemyn kitoje kalno pusėje. Bet kai Sisifas su savo našta atsidurdavo netoli kalno viršūnės, tas akmuo vėl nuriedėdavo žemyn. Tada Sisifas vėl jį apačioje susirasdavo ir iš naujo ridendavo į viršų, visas apsipylęs sūriu prakaitu, o virš jo galvos amžius sukosi dulkių debesys. (Aleksandra Veličkienė *Ariadnės siūlas. Antikos mitai ir legendos*. Vilnius, 1999, p. 133–134; tekstas kiek koreguotas)

Mito komentaras. Sisifas – graikų mitologijoje Enarètės ir Eòlo sūnus, Meròpės vyras, Belerofònto vaikaitis. Įkūrė Korinto miestą, kurio valdžią jam perdavusi Medėja. (Apie Sisifą žr. plačiau Aleksandra Veličkienė *Antikos mitologijos žinytas*, 228–229).

Užsispyrėlis Sisifas ne kartą buvo supainiojęs dievų, ypač Dzeuso, planus. Mitas pasakoja apie keletą tokių Sisifo gudravimų: iš upės dievo Asopo, už žinią, kur jo duktė Aigina, išsireikalavo Peirėnės šaltinį Korintui; tam tikram laikui sukaustė mirties dievą Tanātą grandinėmis; iš Persefōnės iš Hādo šalies išsiprašė į žemę, nes neva buvo nepalaidotas; sugrižęs į žemę nė nemanė eiti į mirusiųjų šalį. Už tai dievai jam skyrė bausmę amžinai ridenti į kalną akmenį. Bet Sisifo veiksmai, žiūrint žmonių akimis, nėra joks nuskaltimas. Išduodamas Dzeūsą, jis visą Korintą aprūpino vandeniu – tai geras darbas. Kad vengė mirties – ar tai blogas darbas? Bet kuris iš žmonių stengtųsi išvengti mirties, jei sugebėtų. Dėl tos priežasties jis apgavo ir Persefōnę ir šiek tiek pratęsė savo gyvenimą.

Tačiau dievams Sisifas nusikaltėlis: išdavė Dzeūsą, supančiojo Tanātą, apgavo Persefōnę, sutrikdė Arėją. Kuris žmogus būtų drįšęs taip akiplėšiškai elgtis su dievais? Vieni Sisifo veiksmai teikė žmonėms naudos (Korinto aprūpinimas vandeniu), kiti, pažeidus dievų nustatytą tvarką, matyt, ir žmonėms buvo kenksmingi: niekas nebegalėjo numirti, netgi tie, kam nukirsdavo galvas ar sukapodavo į gabalus. Aišku, dievams nerūpėjo, kas žmonėms kenksminga. Arėjui, karo dievui, buvo svarbu, kad žmonės mirtų ir žūtų! Treti – niekam neatnešė jokios žalos: ar kitiems žmonėms rūpėjo, kad Sisifas nori kiek ilgiau pagyventi? Tad Sisifas atspindi žmogaus esmę: jis trokšta gyventi ir būti naudingas kitiems, bet dėl dievų nustatytos tvarkos, deja, turi mirti, nors ir nenori.

Hado šalyje amžinai į kalną ritantis akmenį Sisifas yra įgijęs simbolinę prasmę. Vaizdingai jo kančias perteikia Homeras „Odisejoje“ (XI giesmė, 593–600 eilutės, Antano Dambrausko vertimas):

Ten ir Sizifą mačiau aš, vargstantį vargą be galo.
Plušo su akmeniu jis, plačiai už kraštų įsitvėręs.
Net įsirežęs žmogus darbavosi rankom ir kojom,
Risdamas uolą į kalną, ir kai jau galėjo atrodyt
Viršų pasieksiąs bemat – pusiausvyrą pameta vargšas,
Ir kaip griautinis akmuo atgal į pakalnę nudunda.
Vėl tada griebiasi darbo, ir visą laiką prakaitas karštas
Srūva jo kūnu stambiu, o galva gi dulkėse skęsta.

Senovės Romoje buvo akcentuojama Sisifo bausmė. Naujaisiais laikais Sisifo figūra yra bevaisių pastangų metafora. Dabar Sisifo darbas suvokiamas kaip sunkios,

varginančios betikslės pastangos, neduodančios jokie rezultato. Iškiliausią Naujųjų laikų Sisifo interpretaciją „Sisifo mitas“ (1943) yra parašęs Alberas Kamiu [Albert Camus]. Šiame kūrinyje perteikiama absurdo filosofija. Ypač išgarsėjo šios interpretacijos du paskutiniai sakiniai:

„Jau vien sunkaus kopimo į viršūnes pakanka žmogaus širdžiai užpildyti. Reikia įsivaizduoti Sizifą laimingą.“

Ši neįprasta, nauja Sisifo kančių interpretacija atveria egzistencinę mito plotmę ir leidžia netradiciškai pažvelgti į mitą. Nuo tada literatūroje ir vaizduojamajame mene vėl diskutuojama dėl šio mito, kurio herojui Sisifui suteikiama įvairių prasmų.

Metodiniai nurodymai. Pamokoje perskaitomas mitas, išsiaiškinama ir aptariama Sisifo situacija. Toliau namų darbui skiriama parašyti pastraipą-komentarą Kamiu „Sisifo mito“ teksto ištraukai.

„Jeigu šis mitas tragiškas, tai tik todėl, kad jo herojus sąmoningas. Iš tikrųjų, argi tai būtų bausmė, jeigu kas žingsnį jį palaikytų sėkmės viltis? Šiandien darbininkas visą gyvenimą kasdien dirba atlikdamas tas pačias užduotis, ir jo likimas ne mažiau absurdiškas. Tačiau jis būna tragiškas tik tais retais momentais, kai darbininkas tampa sąmoningas. Dievų proletaras Sisifas, bejėgis ir maištaujantis, iki galo suvokia varganą savo dalią: būtent apie ją jis galvoja leisdamasis žemyn. Įžvalgumas, kuris turėtų tapti jo kančia, sykiu tampa jo pergale. Nėra tokios lemties, kurios nebūtų galima įveikti panieka.“

Paveikslai

Ticianas [Tiziano Vecelli] „Sisifas“ (1548–1549, Prado, Madridas).

Antonijus Zanchis [Antonio Zanchi] „Sisifas“ (1660-1665, Italija).

Francas von Stukas [Franz von Stuck] „Sisifas“ (1920, Vokietija).

NARKISAS IR ECHO

Kai Dzeūsas aklajam Teirèsijui suteikė pranašavimo dovaną, pirmoji pasiprašė išpranašauti nimfa Lariòpė – Kefiso, upės dievo, žmona. Gražuolė nimfa buvo pagimdžiusi puikų sūnelį Narkisą ir norėjo sužinoti, ar jis sulaūks senatvės. Jai buvo atsakyta „Jėigu sulaūks senatvės“, ir tai ji manė esant tuščiu plepalu.

Vaikas augo ir sulaukė šešiolikos metų. Jaunuolis užaugo grakštus, ir daugelis mergaičių negalėjo į jį atsižiūrėti. Bet Narkisas į jas nekreipė dėmesio ir ištisomis dienomis medžiodavo miške. Kartą, kai vaikiną ten įvijo į spąstus baikščiuosius elnius, jį staiga pamatė nimfa Echò. Ji iš prigimties buvo labai šneki, bet tegebėjo atkartoti tik kitų žodžius. Tai buvo Hèros bausmė už tai, kad nimfa savo tauškalais sulaikydavo ją, kai Dzeusas kalnuose meilindavosi nimfoms. Kai pavydžioji deivė susiprotėdavo, nimfos jau būdavo išsislapsčiusios. „Tu negalėsi kalbėti savo liežuvium, kuris mane tyčia ar netyčia apgaudinėdavo! Ateityje nedaug kalbėsi“, – pasakė įtūžusi apgautoji Kròno duktė. Nuo to laiko Echò galėjo pakartoti tik kitų kalbos pabaigą, ir tai buvo tik atgarsis. Ir tada ji suprato, kad Hèros prakeikimas išsipildė, kai pamatė Narkisą. Jaunuolis be tikslo slampinėjo po mišką, o nimfa jį sekė. Vos arčiau prie Narkiso prisiartindavo, smarkiau jos širdis liepsnojo meilės ugnimi, kaip įsiliepsnoja deglas pamirkytas sieroje, kai prie jo priartini liepsną. Kiek kartų ji norėjo prakalbinti Narkisą, negalėjo: pati turėjo laukti kito žodžių, kad prabiltų. Tačiau jaunuolis kartą pastebėjo, kad jį kažkas neatsitraukdamas lydi ir šūktelėjo į mišką: „Ei, kas čia?!“ „Čia!“, – atsakė Echò. Nustebęs Narkisas pasidairė, bet kur tik žvelgė, nieko nepamatė. „Ateik čia!“ – riktelėjo jis garsiai, ir nimfa į jo šaukimą atsiliepė šaukimu. Jaunuolis atsigrėžė, bet niekas neatėjo. „Kodėl tu bėgi nuo manęs?“ – paklausė jis, bet jam sugrįžo tik tai jo paties žodžiai. Jis dar atidžiau bandė ieškoti, kas jam atsakinėja, dar kartą šūktelėjo į tą pačią pusę, bet žodžiai sugrįždavo atgal. „Mes čia susitiksim!“ „Susitiksim“, – atsakė Echo, kuriai niekada joks žodis nebuvo taip noriai išsiveržęs, kaip šis. Iš nimfa iš medžių tankmės ištiesė savo rankas, tarsi norėtų jomis apkabinti. Tačiau Narkisas iš jų išsprūdo ir piktai riktelėjo bėgdamas: „Šalin iš kelio! Verčiau mirsiu nei būsiu tavo!“ „Būsiu tavo“, – pasakė nimfa ir gėdydamasi pasislėpė tankiame miške, tarp lapų slėpdama savo iškaitusį veidą. Nuo to laiko ji gyveno vieniša apleistoje oloje. Bet jos meilė neblėso, o atstūmimas ją netgi sustiprino.

Svajodama apie meilę, nimfa nemiegojo naktimis. Iš ilgesio sunyko jos kūnas. Jis suliesėjo, oda susiraukšlėjo, gyvybės syvai išseko, liko tik balsas ir kaulai. Galiausiai ir kaulai virto akmeniu, bet balsas gyveno ilgiau už ją pačią. Nuo to laiko niekas nebematydavo tos nimfos kalnuose, bet kiekvienas girdėdavo jos balsą, kuris gyvena amžinai.

Kaip Echò ir kitos nimfos nusivylė išdidaus gražuolio abejingumu. Pagaliau viena iš įsimylėjusių ir jo atstumtųjų pakėlė rankas į dangų ir ėmė maldauti: „Tepamilsta jis patį save ir niekada nebūna laimingas mylimasis.“ Šį maldavimą išgirdo keršto deivė Nemesidė, kurios šventovė buvo Ramnūnte. Iš ten, vilnydamas skaidriais žėrinčiomis vilnimis, čiurleno

skaidrus upelis, kurio vandens niekada nelietė nei piemenys, nei kalnuose besiganančios ožkos, nei koks kitas gyvulys, paukštis ar laukinis žvėris.

Kartą nuvargintas medžioklės ir leipdamas nuo karščio Narkisas ten prigulė, susižavėjęs gražia vieta ir mirguliuojančia srove. Ir tuo metu, kai jis malšino troškulį gaiviu vandeniu, jo sieloje kilo kitoks troškulys. Begerdamas jis vandenyje pamatė savo atvaizdą. Bekūnis atvaizdas sužadino meilę: jis stebėjosi, žvelgdamas į save. Narkisas beveik sustingo, jo veido raumenys apmirė, lyg būtų iš Pāro marmuro iškalta statula. Išsitiesęs jis žvelgė į savo žibančias kaip žvaigždės akis, į garbanas, vertas Dioniso ar Apolono, į dailų neapžėlusį smakrą, baltą kaip dramblio kaulas kaklą, švelniai paraudusius skruostus sniego baltumo veide. Jis svaigo matydamas tobulą savo grožį, veržėsi į save ir gėrėjosi savimi. Jis norėjo pabučiuoti apgaulingą atspindį, bet veltui. Kiek kartų buvo panardinęs vandenin rankas, stengdamasis apkabinti kaklą, savęs negalėjo paliesti. Jis nesuprato, kas yra tas, kurį mato, ir jautė, kad pats visas dega. Įsmeigęs žvilgsnį į apgaulingą atvaizdą nesuprato, kad to, į kurį veržiasi, nėra. Jei pats žengdavo žingsnį, tą patį darydavo ir anas, jei sustodavo, nejudėdavo ir anas. Taip neatsitraukdamas Narkisas pasiliko toje vietoje: nei laikas, nei alkis jo negalėjo iš ten atitraukti. Jis išsitiesė ūksmingoje pievelėje ir negalėjo atsižiūrėti į tą apgaulingą atspindį. Taip jo paties akys lėmė jam pražūtį. Kartais pakilęs jis tiesdavo rankas į medžius: „Sakykite, medžiai, ar kada nors iš jūsų kas taip skaudžiai yra mylėjęs? Jūs tai žinote, nes tiek kartų esate teikę mylimiesiems jaukų prieglobstį!“ Ar jūs, išgyvenę šimtus metų, esate matę bent vieną, kurį taip būtų kankinusi meilė? Aš regiu tą, kurio niekada nesutiksiu, taip meilė aptemdė mane. Bet kentėsiu: mūsų neišskirs beribė jūra, mūsų neskiria nei ilgas kelias, nei aukšti kalnai, nei sienos su uždarytais vartais – tėra tik truputis vandens. Jis irgi trokšta, kad paliesčiau. Kai pasilenkiu prie bangų, prie manęs artėja lūpomis.“

Ir vėl Narkisas kreipėsi į atvaizdą vandenyje: „Kodėl žaidi su manimi? Kur bėgi nuo manęs? Nesu aš baidyklė, nimfos mylėjo mane. Puikiu savo veidu tu teiki man vilties, aš tiesiu rankas, tu tiesi taip pat, jei aš šypsausi, tu irgi šypsais, kai verkiu, matau ašaras tavo akyse. Kai duodu ženklą, duodi ir tu, tu darai tą patį. Iš tavo puikiųjų lūpų ir judesių supratau, kad man atsakai, bet mano ausys neišgirsta tavo žodžių.“

Pagaliau Narkisas suprato, kad tai jo paties atvaizdas vandenyje sukelia nenumaldomą širdies karštį. Jis pravirko gaudžiomis ašaromis, nuo kurių susidrumstė skaidrus šaltinio veidrodis. „Kur dingsti? – skausmingai sušuko jis ir pamatė suskilusį atvaizdą. – Nepalik manęs, būk su manimi! Jei negaliu paliesti tavęs, bet gėrėsiuosi tavimi.“ Iš skausmuo Narkisas kumščiais daužė savo baltą kaip marmuras krūtinę: nuo smūgių liko raudonos

dėmės, kaip vienoje pusėje paraudusio obuolio ar kaip išsirpusioje pusėje raudonų vynuogių. Greitai vandens paviršius tapo lygus ir jis vėl matė kiekvieną savo atspindžio judesį.

Narkisas ilgai nebegalėjo iškęsti tokios kančios: kaip ugnyje ištirpsta vaškas ar saulėje išgaruoja rytmečio rasa, taip jaunuolis nyko, degdamas aklos meilės ugnimi. Dingo jo veido rausvumas ir gyvybė, prapuolė grožis, nieko nebeliko, ką kažkada mylėjo nimfa. Bet Echò matė Narkisą, ir nors neužmiršo ankstesnės skriaudos, gailėjo nelaimingo jaunuolio. Ji atsiliepdavo į kiekvieną jo atsidūsimą ir į smūgių garsą.

Paskutinį kartą jis metė žvilgsnį į bangas ir ištare žodžius: „O tu, kurį veltui pamilau“. Juos pakartoją visa apylinkė. Jo „Sudie!“ pakartoją Echò. Paskui jaunuolis padėjo pavargusią galvą ant žalios pievos, ir amžina naktis užmerkė akis. Net ir tada, kai Narkisą priėmė požemių pasaulis, Stikso vandenų veidrodyje jis ieškojo savęs.

Vandens nimfos najādės apverkė mirusį jauną brolių ir gedėdamos paskyrė jam savo nukirptas garbanas. Verkė mirusiojo ir miško nimfos driādės, į kurių giesmes atsiliepdavo Echò. Nimfos sukrovė laužą, padirbdino laidotuvių žibintus ir gedulingus neštuvus. Tačiau niekur nebuvo Narkiso kūno. Jo vietoje nimfos rado gėlę su geltona taurelė ir aplink baltais kaip sniegas lapeliais. Žmonės ir dabar šią gėlę vadina narcizū.

Trenčeni-Valdampfelis, Imrė. *Mitologija*. Vilnius, Mintis, 1972, p. 169–172 (tekstas koreguotas).

Mito komentaras. *Narkisas* (gr. *Νάρκισσος* [narkissos]), arba tradiciškai *Narcizas*, graikų mitologijoje išskirtinio grožio jaunuolis, Bojòtijos upės dievo Kefiso ir nimfos Lariòpės sūnus. Jis negailestingas, atstumia visus mylinčiuosius, dėl to, dievų valia, pamilęs savo gražų atvaizdą, žuvo kankindamasis.

Pateiktoje mito versijoje palaipsniui atskleidžiamas nelaimingas Narkiso gyvenimas. Jis užsidaręs jaunuolis, nebendruojantis su mergaitėmis. Jis medžioja, be tikslo slankioja mišku – visą laiką būna vienas. Būdamas vienas, aišku, jis negalėjo išmokti bendrauti ir džiaugtis kitais. Dėl to jo susitikimas su nimfa nesėkmingas. Pastebėjęs esąs sekamas, matyt, iš smalsumo jis sušunka „Ateik čia!“, bet susitikimo momentu išsineria iš ištiestų nimfos rankų, ją atstumia. Kitų atstūmimas yra Narkiso nelaimės priežastis. Jis gyvena tik sau. Jis nesuvokia, kad kitiems gali teikti džiaugsmo, būti reikalingas ir pats džiaugtis kitais. Narkiso atstumta nimfa Echò džiūsta, kankindamasi iš meilės. Ir kitos merginos, į kurias jis nekeipia dėmesio, labai nelaimingos. Ryšio, kuris sukuria harmoniją tarp žmonių, stoka artina

Narkisą prie nelaimės. Viena iš atstumtųjų iš nevilties kreipiasi į deivę, prašydama nubausti vienišą gražuolį. Todėl nieko nemylintis Narkisas, nejaučiantis harmoningo ryšio su kitais, pasmerkiamas pamilti save: negali atitraukti akių nuo savo puikaus atvaizdo vandenyje. Beviltiškas žiūrėjimas į save neteikia jokio džiaugsmo, tik pražudo. Nykstantis Narkisas tampa toks, kokia tapo meilės iškankinta Echò, kol praradęs jėgas miršta. Narkisas po mirties pavirto mirties gėle narcizù.

Metodiniai nurodymai. Mokiniam reikia paaiškinti, kas yra *narcisizmas*. Psichologai teigia, kad kiekvienam žmogui būdingas polinkis į narcisizmą. Tačiau, kada jis pradeda darytis žalingas, daugelis žmonių nepajunta. Perskaitytas mitas parodo, kaip žmogus nuslysta į narcisizmą, koks skurdus ir beprasmis pasidaro narcizo gyvenimas. Primintina mokiniams, kad graikai narcizą laikė Hadui skirta gėle ir dėdavo ją prie mirusiųjų.

Skulptūros

Polikleitas *Narkisas* (420 a. pr. Kristų; išlikusi romėnų kopija Miuncheno Gliptotekoje); Benvenutas Čelinis [Benvenuto Cellini] „Narkisas“ (1548); Gabrielis Grupelas [Gabriel Grupello] „Narkisas“ (1680–1685); Džonas Gibsonas [John Gibson] „Narkisas“ (1838, Londonas); Paulius Dubua [Paul Dubois] „Narkisas“ (1867, d'Orsay muziejus, Paryžius); Haroldas Parkeris [Harold Parker] „Narkisas“ (1906).

Freskos

„Narkisas“ [Diomedo vila; Nacionalinis archeologijos muziejus, Neapolis].

Paveikslai

Leonardo da Vinčis „Narkisas“ (1490).

Karavardžas [Caravaggio] „Narkisas“ (1598–1599, Nacionalinio meno galerija, Roma).

Nikola Pusenas [Nicolas Poussin] „Echo ir Narkisas“ (1628–1630, Luvras, Paryžius).

Fransua Lemoinas [François Le Moine] „Narkisas, pamilęs savo atvaizdą“ (1728, Hamburgo Kunsthale).

Nikola Bernaras Lapisje „Narkisas“ (1771) [Nicolas Bernard Lépicier].

Bendžaminas Vestas „Narkisas ir Echo“ (1805) [Benjamin West].

Karlas Briulovas „Narkisas“ (1819) [Карл Брюллов].

Adolfas Jozefas Grasas „Narkisas“ (1867) [Adolf Joseph Grass].

Edmundas Kanoldtas „Echo ir Narkisas“ (1884) [Edmund Kanoldt].

Magnus Enkelis „Narkisas“ (1896-1897) [Magnus Enckell].

Džonas Viljamas Vaterhausas „Echo ir Narkisas“ (1903) [John William Waterhouse].

ORFĖJAS IR EURIDIKĖ

Nepriylgstamas dainius Orfėjas buvo trakų karaliaus ir upės dievo Ojāgro ir mūsos Kaliopės sūnus. Pats Apolonas, garsų meno dievas, padovanojo jam lyrą, ir kai Orfėjas, pritardamas ja sau, uždainuodavo, kaip motina buvo išmokiusi, jo nuostabių garsių sulėkdavo klausytis paukščiai, atplaukdavo žuvys, subėgdavo žvėrys., net medžiai ir uolos nebenustygdavo vietoj.

Orfėjo žmona buvo žavingoji najādė Euridikė. Abu vienas kitą labai mylėjo. Deja, trumpūtė buvo ta jų laimė. Vos spėjo nutilti liūksmos vestuvių danos, Euridikę pasiglemžė mirtis. Žalioje pievoje, po kurią ji vaikščiojo su savo draugėmis nimfomis, įkirto jai į kulną nuodinga gyvatė, slypėjusi žolėjė. Ir Orfėjo žmona mirdama susmuko išsigandusioms draugėms ant rankų. Kalnai ir kloniai ėmė aidėti nuo nimfų raudų, susimaišiusių su širdį draskančiomis Orfėjo giesmėmis. Nuliūdo paukščiai, nuovokūs elniai ir stirnos, – visi užjautė mylimos žmonos netekusį vyrą. Tačiau jo verksmas ir dejonės nebesugrąžino prarastosios.

Tada Orfėjas ryžosi negirdėtam žingsniui: leistis žemyn į kraupią šešėlių karalystę ir paveikti savo dainoms niūrią karališkąją porą, kad toji jam atiduotų Euridikę. Įėjęs į požemio karalystę pro vartus ties Taisanorū, jis ėmė leistis gilyn. Kraupiai supleveno mirusiųjų vėlės, bet Orfėjas tol žengė tarp Orko baisybių, kol atsidūrė priešais blyškiojo Hādo ir griežtosios jo žmonos sostą. Pritardamas skambiais lyros stygų garsais, čia jis uždainavo:

– O jūs požemio karalystės valdovai, leiskit man tiesą išsakyti ir teikitės mano prašymą išklausyti! Ne smalsumas mane atvarė mane Tartāro pasižiūrėti ar trigalvio šuns pančiais surakinti: atėjau pas jus dėl savo žmonos. Gyvatės klasingai apnuodyta, nugrimzdo čionai mano brangioji, vos pražydusi gėlė, tik keletą dienų džiuginanti mano namus. Kantriai bandžiau nešti neišmatuojamą savo skausmą, ilgai nepasidaviau savajai negaliai. Bet meilė drasko mano širdį, negaliu aš be Euridikės gyventi. Todėl šioj šiurpioj vietoj, šioj tylioj jūsų erdvių nykumoj aš maldauju jus, baisnieji šventieji mirties dievai: atiduokit man ją, mano brangiąją žmoną, paleiskit ir grąžinkit jai per anksti nuvytusią gyvybę! O jeigu to negali padaryti, tai priimkit ir mane į mirusiųjų tarpan, be jos aš niekada negrįšiu.

Vos išgirdusios šiuos jo dainos žodžius, tyliai pravirko išblyškusios vėlės. Nelaimingasis Tantālas liovėsi gaudęs burna vis pasprunkančius vandenį; nustojo užaut Iksiono ratas, nuščiuvo Danājo dukros ir, parimusios ant ašochių ėmė klausytis; net Sisifas

pamiršo savo kankynę, atsisėdo ant klastingojo akmens ir pasinėrė į švelnius aimanos garsus. Tada, sako, ir siaubingosioms eumenidėms ašaros savaime pasruvusios skruostais, o niūrioji pragaro viešpačių pora pirmą karą susigraudino. Persefònė pasišaukė Euridikės vėlę. Kai ši netvirtu žingsniu atėjo, negyvųjų karalienė tarė Orfėjui:

– Imk sau ją, bet žinok: su tavim ji liks tik tada, jeigu nežvilgtelėsi atgal į ją, einančią tau iš paskos, kol neatsidursi už mirusiųjų pasaulio vartų; o jeigu atsisuksi, dar šiapus jų, neteksi mūsų tau teikiamos malonės.

Tylėdami ir paskuboms Orfėjas su Euridikės vėlė ėmė kopti niūriu taku patamsiais aukštytyn. Staiga Orfėją suėmė neapsakomas ilgesys, jis įtempė ausis norėdamas išgirsti mylimosios alsavimą arba bent jos drabužių šiugždesį – tylu kaip kape, aplinkui nė garso. Kamuojamas baimės ir meilės, pats nesuvokdamas ką darąs, jis trumpai žvilgtelėjo, ar jo svajonė iš tikrųjų seka iš paskos. O varge! Įsmeigusi liūdną ir meilų žvilgsnį, ji sklendžia atgal į kraupiąją bedugnę. Orfėjas ištiesė rankas dingstančio mylimosios šešėlio link. Veltui! Euridikė miršta antrą sykį jau be aimanų. Argi ji galėtų raudoti, būdama šitaip mylimà! Ji jau beveik dingo Orfėjui iš akių. „Lik sveikas, lik sveikas!“ – tyliai aidėjo iš tolumos.

Iš pradžių Orfėjas sustiro iš siaubo ir graužaties, paskui galvotrūksčiais puolė į atgal kraupiąją prarają. Bet šį kartą Charònas atsisakė kelti jį juodąjį Stiksą. Septýnias dienas ir tiek pat naktų prasėdėjo dainius prie tos upės atšakos nei valgęs, nei gėręs. Liedamas neišsenkančias ašaras, vis prašė požemio dievų malonės, bet šie liko nepermaldaujami, antrą sykį nesileido sugraudenami. Susikrimtęs jis grįžo į gyvųjų pasaulį, tuščias Trākijos kalnų girias. Ten išgyveno trejus metus visai vengdamas žmonių. Kitų moterų pusėn jis negalėjo net pažvelgti, nes visur be paliovos matė vien savo mylimąją Euridikę: jai buvo skirtos visos mintys, visos tos graudžios melodijos, kurias jis galėjo išgauti savo lyra.

Kartą tas dieviškasis dainius prisėdo ant žalios, saulės nupliekastos kalvelės ir ėmė traukti savo giesmę. Sujudo miškas, medžiai ėmė slinkti artyn ir slinko tol, kol savo šakom užklojo dainių nuo saulės. Susirinko ratu aplinkui miško žvėrys, paukščiai pasiklausyti tų nuostabių garsų. Staiga atklegėjo, atūžė trākų moterys, šėlstančios po kalnus ir savo linksmybėmis garbinančios vyno dievą Dionisą. Jos nekentė dainiaus, kuris po savo žmonos mirties nekreipė dėmesio į jokią kitą moterį. Dabar staiga išvydo jį.

– Žiūrėkit, tai tas, kuris mus per nieką laiko! – sušuko pirmoji tų dūkstančių mainādžių, ir jos visos puolė įsiutusios artyn, sviesdamos į dainų tai akmeniu, tai tirsu, kuo kuri turėjo. Ilgai gynė ištikimieji žvėrys mylimą savo dainių, bet giesms garsus pamažu nustelbus rėksmingam pakvaišusių moterų siūtui, jie persigando ir išsislapstė miško

tankmėjė. Staiga atšvilpęs akmuo pataikė Orfėjui į smilkinį. Vargšas dainius apsipylė kraujais, nuvirto ant žolės ir pro jo burną, jaudinusią kalnų uolās ir žvėris, išskrido vėlė.

Kai ta kraugeriška minia nudūko šalin, atplasnojo raudodami paukščiai, prislinko nuliūdusios uolos, gedulo apimti subėgo žvėrys. Sugužėjo šaltinių ir medžių nimfos, apsigaubusios juodais apdarais. Raudodami visi jie palaidojo subjaurotus Orfėjo palaikus. Bet galvą ir lyrą priėmė sraunūs Hėbro upės vandenys ir nunešė tolyn. Vis dar gailiai skimbčiojo stygos, skausmingu aidu atsiliepdavo krantai. Galiausiai srovė išnešė galvą ir lyrą į jūrą, kurios nuplukdė jas prie Lėsbo salos. Tos salos gyventojai abi jas išgriebė. Galvą jie palaidojo, o lyrą pakabino šventykloje. Dėl to ši sala ir davė pasauliui tokių nuostabių poetų ir dainininkų; net lakštingalos, norėdamos pagerbti dieviškojo Orfėjo kapą, gieda ten gražiau negu kitur. O dainiaus vėlė nusklandė žemyn į šešėlių pasaulį. Ten Orfėjas vėl susitiko savo mylimąją, ir dabar jie, meiliai susikabinę, amžinai drauge vaikščioja po Eliziejaus laukus.

Mito komentaras. Orfėjo mitas primena šumerų Gilgamėšo epo paskutinį epizodą. Orfėjo bandymas susigrąžinti Euridikę panašus į Gilgamėšo bandymą susigrąžinti Enkidu:

„Po draugo Enkidu mirties Gilgamešas nukeliavo į mirusiųjų šalį pas Utnapištą (arba Utnapištį). Šis patarė Gilgalmėšui surasti vandenyno gėlę ir atgaivinti Enkidu. Šuliniu nusileidęs į vandenyno dugną Gilgamešas gavo tą gėlę. Bet būdamas pavargęs pajūryje jis užsnūdo, o tą gėlę sugrauzė gyvatė. Ir Gilgamešas jau nebegalėjo atgaivinti Enkidu. Tačiau dievai jam suteikė galimybę paskutinį kartą pasimatyti su draugu, kuris po to pranyko visam laikui.”

Matome, Abiem atvejais herojai nesugeba išverti iki galo ir praranda brangų žmogų, kuris išnyksta kaip šešėlis. Žinotina, kad Orfėjo ir Euridikės mitas yra ne graikų, o trākų mitas. Indoeuropiečiai trākai gyveno į šiaurę nuo graikų, maždaug dabartinėje šiaurės Graikijoje ir Bulgarijoje.

Plačiau apie Orfėją žr. Aleksandra Veličkienė *Antikos mitologijos žinynas* 195–196, apie Euridikę, op. cit. 101.

Metodiniai nurodymai. Nagrinėjant šį mitą, derėtų atkreipti dėmesį į kelis aspektus: a) į Orfėjo gebėjimą paveikiai dainuoti (prigimtinis talentas – dievų dovana); b) į Orfėjo meilę ir ištikimybę Euridikei; c) į sielvarto ir netekties problemą. Verta supažindinti mokinius su šio

mito interpretacijomis Europos kultūroje, pavyzdžiui, su Žako Ofenbacho operete (žr. toliau).

Mito refleksija kultūroje. Orfėjo ir Euridikės mitas yra plačiai reflektuojamas Europos kultūroje. Orfėjo atvaizdų esama graikų vazose: Orfėjo veidas, Orfėjas užpultas mainādžių ir pan. Žinomas graikų reljefas, kuriame yra Orfėjas, Euridikė ir Hermis, žr. toliau. Taip pat išlikusi Pompėjų freska, vaizduojanti Orfėją su lyra. Esama panašaus turinio antikinių mozaikų. Naujaisiais laikais šio mito siužetais sukurta puikių dailės kūrinių, parašyta operų.

Operos

Klaudijus Monteverdis [Claudio Monteverdi], opera „Orfėjas“ (Mantuja, 1607). Tai pirmoji klasikinė opera.

Markas Antuanas Šarpentjė [Marc-Antoine Charpentier], opera „Orfėjas, žengiantis į pragarą“ (Paryžius, 1686–1687).

Christoforas Vilibaldas Gliukas [Christophor Wilibald Gluck], opera „Orfėjas ir Euridikė“ (Viena, 1762).

Žakas Ofenbachas [Jacques Offenbach], operetė „Orfėjas pragare“ (Paryžius, 1858).

Žakas Ofenbachas moderniai interpretuoja Orfėjo ir Euridikės mitą. Pagrindiniai operos veikėjai – Orfėjas ir Euridikė yra besivaidijanti šiuolaikinė (t. y. XIX amžiaus) miestiečių pora. Euridikė negali pakęsti griežimo smuiku. Orfėjas turi meilužę, o Euridikė susitikinėja su dievu Plutonū. Jai vieno tokio susitimo metu rugių lauke įgelia gyvatė. Po to Orfėjas, ne tik modernus vyras, bet ir šie tiek mito personažas, turi eiti į pragarą pas Euridikę, bet nenori. Alegorinė figūra Viešoji Nuomonė jį priverčia ten eiti. Danguje pas Olimpo dievus atvyksta Hèrmis, po to Plutònas. Kai Jupteriui pranešma apie Euridikę ir šis užsidega noru su ja susitikti. Herà ir kiti dievai jam priekaištauja dėl meilės nuotykių. Netgi įvyksta dievų „demonstracija“ prieš Jupterį. Tačiau, kai pranešama, kad atvyksta Orfėjas, dievai „surimtėja“, kad žemės gyventojui atrodytų „nepriekaištingai“. Paskui Orfėją į Olimpą patenka ir Viešoji Nuomonė, kuri neleidžia jam nukrypti nuo mito. Paaiškėjus, kad Euridikė pragare, dievai su Jupteriu nusprendžia ten nusileisti. Tuo tarpu Euridikė nuobodžiauja pragare. Ją bando suvilioti vienas iš Plutòno pavaldinių. Jupteris taip pat dega noru pamatyti Euridikę. Jam padeda Kupidònas. Įspūdingi Kupidòno, nusileidusio į pragarą, kupetai. Kupidònas Jupterį paverčia mūsinu (vyriškos lyties muse). Euridikei, paveiktai Kupidòno, Jupteris-musinas padaro didelį išpūdį. Ypač žavus Euridikės ir Jupterio-musino duetas. Netrukus į pragarą suguža dievai. Pasirodo Orfėjas. Jis bando vestis iš pragaro Euridikę, bet

tai nepatinka Jupiteriui ir šis ją sugrąžina į pragarą. Euridikė akimirką patiria stresą. Bet po minutėlės ji, visi dievai ir pragaro gyventojai dainuoja ir šoka kankaną.

Kai kurios Ofenbacho operetės scenos primena karnavalą. Jose susipina mitas ir XIX amžiaus gyvenimo vaizdai: paprastas miestiečių gyvenimas yra panašus į prozišką, bet tuštoką dangaus dievų gyvenimą, o pragaras primena Paryžiaus pasilinksminimo įstaigas – restoranus, kavines. Tačiau ir tokia interpretacija išlaiko mito karkasą: numitinti įvykiai, nors ir savaip interpretuojami, išlieka maždaug tokie patys, kaip ir mite, tik apipinami XIX amžiaus realijomis. Neįprastos Euridikės ir Orfėjo patiriamos situacijos neretai virsta savotišku žaidimu, flirtu: jos ne tik linksmina žiūrovus, bet ir verčia juos mąstyti. Apskritai parodomas margas gyvenimas – nuo smulkių intrigų iki didžiojo meno: puiki Ofenbacho muzika prikausto žiūrovų dėmesį prie numitinto žinomos istorijos veiksmo.

Skulptūros

„Orfėjas, Euridikė ir Hermis“, reljefas (II a., Luvras, Paryžius), Mitologija, 722–723.

Antonijaus Kanova [Antonio Canova] „Euridikė“ (1775), „Orfėjas“ (1775–1776, Korero muziejus, Venecija), Mitologija 730–731.

Šarlis Nantevilis „Mirštanti Euridikė“ (Luvras).

Augustas Rodenas [Auguste Rodin] „Orfėjas ir Euridikė“ (1893, Metropoliteno meno muziejus).

Arno Brekeris, reljefas „Orfėjas ir Euridikė“ (1944).

Freskos

„Orfėjas vedasi Euridikę iš požemio“ (XIX a., Paryžiaus operos freska).

Paveikslai

Christianas Gotlybas Kratzenšteinas [Christian Gottlieb Kratzenstein] „Orfėjas ir Euridikė“ (1806, Ny Carlsberg Glyptotek, Kopenhaga).

Jozefas Lankrenonas [Joseph Lancrenon] „Orfėjas pragare“ (1810, Musée de Montargis).

Michelis Martinas Drolingas [Drolling] „Orfėjas ir Euridikė“ (1820).

Anzelmas Feuerbachas „Orfėjas ir Euridikė“ (1869).

Džodžas Frederikas Votsas [George Frederic Watts] „Orfėjas ir Euridikė“ (1875).

OIDIPAS

Mito priešistorė. Kādmas, finikiečių karaliaus Agenoro sūnus, turėjo seserį Euròpę, kurią pamilo Dzeūsas. Jis pasivertė baltu jáučiu ir prisiviliojęs pagrobė merginą, besilinksminančią su draugėmis pajūryje. Dzeūsas Euròpę ant nùgaros nusinešė į Kretos salą.

Dzeūsui pagrobus Euròpę, Agenoras išsiuntė savo sūnus jos ieškoti. Po nesėkmių Kādmas nuvyko į Dèlfus klausti orakulo patarimo. Kādmui buvo įsakyta sekti karvę ir tojė vietoje, kur ji sustos, įkurti miestą. Kādmas sekė karvę ir liko teñ, kuri ji atsigulė. Tačiau Kādmio draugus prie šaltinio sudraskė drakònas (didelė gyvatė), kurį Kādmas įveikė, uolos atlauža sutraiškęs galvą.

Orakulo išpranašautoje vietoje Kādmas pastatė Kadmjos tvirtovę, aplink kurią išaugo Tėbų miestas. Aštuonerius metus Kādmas tarnavo karo dievui Arjui už nužudytą sūnų – drakoną. Dzeūso valia Kādmas vėliau vedė Arėjo ir Afrodtės dukrą Harmòniją ir tapo Tėbų karaliumi. Per vestuves nuotakai jis padovanojo pèplą (tokį drabužį) ir karolių vèrinį, kuriame slypėjo būsimų heròjų pražūtis. Senatvėje Kādmas su Harmònija persikėlė į Ilýriją, ten pavirto gyvatėmis ir pateko į Eliziejaus laukus.

OIDIPO MITAS

Tėbų karalius Lājas iš Kādmio giminės su žmòna Jokastė, tebiečio Menoikjo dukterim, ilgai nesusilaukė vaikų. Dèlfų orākulas Lājui išpranašavo, kad jis žūsiąs nuo sūnaus rankos. Taip lėmė Dzeūsas, nes Lājas kadaise buvo pagrobęs ir išniekinęs Peloponèso karaliaus Pelòpo sūnų Chrisipą. Kai pagaliau Lājui ir Jokāstei gimė sūnus, kad būtų išvengta pranašystės, tėvas liepė išnešti trijų dienų kūdikį su perdurtomis ir surištomis kojomis ir pamesti Kitairòno kalnuosė. Tačiau Lājo piemuo atidavė kūdikį Korinto karaliaus Polibo piemeniui, kuris atrišo vaikui perdurtus kulnus ir dėl žaizdų pavadino jį Oidipù, t. y. Ištintkojù.

Vėliau piemuo berniuką atnešė karaliui Polibui. Šis atidavė vaiką žmonai Meròpei ir augino kaip sūnų. Oidipas būtų laimingai likęs pas Polibą. Tačiau iš pavydo vienas korintietis puotojė jau suaugusiam Oidipui prasitarė, kad tas nesąs Polibo sūnus. Nors įtėviai vaikiną paguodė, jis nusprendė keliauti į Dèlfus ir sužinoti tiesą. Dèlfų orakulas Oidipui davė baisią ištarmę: jis užmušiąs tėvą ir vesiąs motiną. Oidipas išsigando ir nebegrižo pas Polibą ir Meròpę, manydamas, kad taip išvengsiąs ištarmės. Iš Dèlfų jis pasuko Bojòtijos link. Keliaudamas į Dáuliją, kryžkelėje jis pamatė atvažiuojant nepažįstamą senį su šaukliu, vežėju ir dviem tarnais. Vadeliotojas, sėdėjęs drauge su seniù, pastūmė iš siauro kelio pėsčią Oidipą. Staigaus būdo vaikinas tvojo vežėjui lazda, o senis taip pat jaunuoliui užvožė. Oidipas įsiuto,

partiesė senį su savo lazda, ir tas iškart sukniubo ant sėdynės. Prasidėjo muštynės, kuriose Oidipas nugalabijo visus, išskyrus vieną, kuris pabėgo. Senis, kurį užmušė Oidipas, neturėjo jokio ženklų, kad yra aukšto luomo. Tačiau užmuštasis buvo Lājas. Taip išsipildė baisi pranašystė.

Netrukus prie Tėbų pasirodė sparnuota baidyklė Sfingė (Sfinksas), iš priekio atrodanti kaip mergaitė, iš užpakalio – kaip liūtas. Ši pabaisa užsiriogolino ant uolos ir Tėbų gyventojams ėmė užduoti visokias mįslės, kurių buvo išmokus iš mūsų (mūzų). Jei žmogus neįspėdavo mįslės, Sfingė jį sudraskydavo. Šis negandas miestą išstoko tuomet, kai žuvo karalius Lājas. Valdžios vairą tuoj nusitvėrė Kreontas, kurio sūnų, neįminusių mįslės, taip pat prarijo Sfingė. Tada valdovas Kreontas viešai paskelbė, kad žmogus, išvaduosiantis miestą nuo pabaisos, gausiąs visą karalystę ir jo seserį Jokāstę – žuvusio karaliaus žmoną. Tik ką įžengusį į Tėbus Oidipą, ne per daug branginantį savo galvą, sugundė ir pavojus, ir atlyginimas. Jis nuėjo pas Sfingę, kuri jam užminė tokią mįslę:

– Kas iš ryto keturkojis, vidurdienį dvikojis, vakare trikojis? Iš visų padarų tik jo vieno keičiasi kojų skaičius, bet kai turi daugiausiai kojų, laikosi silpniausiai ir eina lėčiausiai.

Oidipas nusišypsojęs atsakė, jog tai žmogus, kuris gyvenimo rytą ropoja keturpėščias, vidurdieny vaikšto dviem kojomis, senatvėje jam reikia ramsčio, todėl griebiasi lazdos.

Vos tik jis įminė mįslę, Sfingė iš gėdos vietoje krito negyva. Oidipas kaip atpildą gavo Tėbų karalystę ir mirusiojo karaliaus našlę Jokāstę. Su Jokastė jis sugyveno keturis vaikus: Eteoklį ir Polineiką, Antigonę ir Ismenę.

Oidipas, nors ir turėdamas kai kurių ūdų, buvo geras valdovas, ir kol toji baisi paslaptis nebuvo atskleista, laimingas ir mylimas viešpatavo Tėbuose. Tačiau dievai užleido miestui baisų marą. Tėbiečiai tą bausią ligą laikė dievo rykšte, todėl atėjo ieškoti karaliaus pagalbos. Oidipui paklausus, dėl ko visas miestas pilnas raudų, žynys atsakęs, kad ganyklas ir laukus svilinas nepakenčiamas karštis, o mieste siautėja visa ryjantis maras ir todėl žmonės tikisi valdovo pagalbos. Oidipas miniai pranešė, kad jau yra išsiuntęs Kreontą į Dėlfus. Sugrižęs Kreontas pranešė, kad dievas liepęs nusikratyti piktadarių, kuris gyvenęs Tėbuose ir kurį slegia karaliaus Lājo nužudymas – sunki kraujo kaltė.

Oidipas pradėjo ieškoti, kad galėtų papasakoti apie tą įvykį. Tačiau karaliaus protas dar nepraregėjo, tad jis žadėjo žmonėms surasti Lājo žudiką. Buvo viešai skelbiama, kad visi, ką nors žinantys apie Lāją, nenutylėtų: miestas būsiąs dėkingas ir atsilyginsiąs. Patį žudiką Oidipas prakeikė, net jei jis būtų buvęs iš karališkos giminės.

Oidipas išsiuntė šauklus pas akląjį pranašą Teirėsiją. Šiam atvykus, karalius prisipyręs ėmė klausinėti. Kai viską žinantis Teirėsijas vengė atskleisti tiesą, Oidipas supyko ir bandė kaltinti žynį.

Tada akklasis Teirėsijas aiškiai pasakė, jog pats Oidipas kaltas dėl tėvo žūties. Oidipas supyko ir apšaukė Teirėsiją raganiumi. Žynys dar aiškiau pasakė, kad Oidipas – tėvažudys ir motinos vyras, ir išpranašavo nebe už kalnų jo laukiantį vargą. Išgirdęs kaltinimą Oidipui, atskubėjo Kreontas. Jie susibarė, o įpuolusi Jokāstė bandė juos sutaikyti. Jokāstė, išgirdusi žynio pranašystę, priminė, kad ir Lājui buvo išpranašauta, jog mirsiąs nuo sūnaus rankos, bet jį užmušę plėšikai kryžkelėje, o vienintelis jų sūnus, nesulaukęs nė trijų dienų, buvęs pamestas surištomis kojomis Kitairòno kalnuose.

Tai išgirdęs Oidipas sudrebėjo. Pasiteiravęs, kur buvo užmuštas Lājas ir kaip jis atrodė, Oidipas suriko:

– Teirėsijas neaklas, jis mato!

Oidipą apėmė siaubas, ir tai jį toliau vertė aiškintis to seno įvykio aplinkybes. Sužinojęs, kad yra gyvas pabėgęs iš kryžkelės Lājo tarnas, įsakė jį atvesti. Tuo metu atvyko iš Korinto šauklys, kuris pranešė, kad mirė karalius Polibas, ir kvietė Oidipą užimti jo sostą. Oidipas, laikydamas tėvais Polibą ir Meròpę, bijodamas pranašystės antrosios dalies dėl vedybų su Meropė, nenorėjo vykti į Korintą. Pasiuntinys šias abejonės greitai išsklaidė, nes pats iš Lājaus piemens prieš daugelį metų buvo priėmęs ką tik gimusį kūdikį ir atvyniojęs jam perdurtus ir surištus kulnus. Oidipas pageidavo, kad būtų surastas tas piemuo, kuris šiam korintiečiui perdavęs kūdikį.

Jokāstė, tai išgirdusi, raudodama išbėgo. Kai buvo atvestas ieškotasis piemuo, korintietis atpažino, jog tai tas pats, kuriam atidavė berniuką. Prigrasintas Oidipo, piemuo pagaliau pasakė tiesą: Oidipas yra Lājo ir Jokāstės sūnus. Tarnas prisipažino, kūdikio nenužudęs, o jį atidavęs kitam piemeniui.

Paaikšėjus, kad išsipildė baisioji ištarmė, Oidipas kaip išprotėjęs ėmė šlaistytis po rūmus ir, atidaręs miegamojo duris, pamatė virš lovos pasikorusią Jokāstę. Tada jos diržo sagtimis išsidūrė akis ir paprašė, kad jį kas nors pristatytų tautai kaip žudiką. Tarnai išpildė jo norą, bet žmonės sutiko valdovą ne su pasibjaurėjimu, o su užuojauta. Pats Kreontas pribėgo prie Oidipo, išvedė jį iš viešos vietos ir atidavė vaikų globon. Nelaimingasis užleido sostą svainiui Kreontui, paprašė, kad jis priderama palaidotų Jokāstę ir kad globotų jo našlaites dukteris. Pats pageidavo būti išvarytas iš šalies į Kitairòno kalnus, kur kitados tėvai jam buvo ruošę kapą, ir ketino ten gyventi ar mirti – kaip dievai panorėsią.

Iš pradžių, kai viskas paaiškėjo, Oidipas troško vien numirti. Vėliau ištrėmimas jam atrodė tarsi dovana. Tačiau gyvendamas tamsybėje jis ėmė suvokti, kad už netyčia ir nesąmoningai padarytą nusikaltimą jau yra pakankamai nubaustas. Oidipas norėjo likti namie, bet Kreontas, kuris buvo parodęs gerą širdį, sūnūs Eteoklis ir Polineikas vertė jį vykti tremtin. Tik dukroms pagailo tėvo. Jaunesnioji Ismenė liko brolių namuose, kad galėtų, kiek įmanoma, būti naudinga tėvui. O vyresnioji išvyko su Oidipū po pasaulį – visur su juo klaidžiojo ir jį vedžiojo. Iš pradžių Oidipas norėjo likti ir numirti Kitairono kalnuose. Bet jis kreipėsi į Apoloną ir gavo atsakymą, kad nusidėjo be blogos valios. Už tai jam reikėsia atkentėti, bet bausmė turėsianti baigtis. Oidipui buvo apreikšta, jog jis atvyksias į likimo skirtąją žemę ir jį globosiančios deivės eumenidės.

Po ilgų klajonių Oidipas ir Antigonė atvyko į Koloną, labai gražią vietą netoli Atėnų. Oidipas suprato, jog baigiasi jo klaidžiojimai ir skaudi dalia. Tačiau vietos gyventojas liepė jiems nešdintis iš šventojo miškelio, kur viešpatauja eumenidės. Tą žmogų jis paprašė atvesti didvyrį Tesėją – Atėnų valdovą. Tuo tarpu Oidipas, likęs su Antigonė šventame miškelyje, ėmė melsti žemę motiną ir eumenidės pasigailėjimo. Susirinkę kaimo seniūnai norėjo išvaryti Oidipą, bet jiems besikalbant atėjo Ismenė, jauniausioji Oidipo duktė. Ji papasakojo, kad Oidipo sūnūs pradėję vaidytis dėl sosto. Eteoklis, jaunesnysis sūnus, neperdavęs vyresniam broliui Polineikui valdžios, kaip buvo susitarę. Polineikas pabėgęs į Peloponėsą, vedęs teñ karaliaus Adrasto dukterį ir ruošiasis žygiui prieš Tėbus. Bet pasklidus žiniai apie naują orakulo ištarmę, kad be Oidipo sūnūs nieko negal, jie bandysią susirasti tėvą savo pačių gerovei. Kaip tik dėl to ir Kreontas atvyksta pas Oidipą. Šis, sužinojęs iš Ismenės, kad į Tėbus nebūsiąs įsileistas ir Tėbų žemėj nebūsiąs palaidotas, atsisakė išvykti iš Kolono. Atvykęs Tesėjas Oidipui pažadėjo viską, ko tik jis norėsiąs, net Atėnų apsaugą. Tesėjui išvykus, Kreontas su kariais bandė priversti Oidipą vykti į Tėbus, netgi atėmė jo dukteris ir lazdas. Netrukus Tesėjas privertė visa tai gražinti. Pas Oidipą buvo atvykęs ir Polineikas, bandydamas tėvą patraukti savo pusėn. Bet Oidipas atsispyrė tam bandymui.

Pagaliau atėjo paskutinė Oidipo gyvenimo valanda. Nelaimingasis senelis liepė pakviesti Tesėją. Oidipas palaimino Atėnų miestą. Atsisveikinęs su dukterimis Oidipas nuėjo kiaurymės link ir su žaibais ir perkūnais išnyko. Reginio sukrėstas Tesėjas meldėsi olimpiečiams. Po to su Oidipo dukterimis jis sugrįžo į Atėnus.

Metodiniai nurodymai. Ar 9 klasėje mokinius derėtų supažindinti su Oidipo mitu, diskutuotinas dalykas. Matyt, tai geriau darytina 11 klasėje, kai mokiniai labiau subrendę. Būtų gerai, jei vienoliktokai be devintoje klasėje skaitytos „Antigonės“ būtų skaitę Sofoklio

tragedijas „Oidipas karalius“, „Oidipas Kolonė“. Būtent pagal šiuos kūrinis ir kai kuriuos kitus šaltinius yra atkuriamas visas mitas. Šios ir kitos Sofoklio dramos yra aptariamoms Jono Dumčiaus monografijoje „Sofoklis“ (Vilnius: Mokslas, 1992). Taip pat būtina pasiskaityti ir Dalios Dilytės „Antikinės literatūros“ (Vilnius, Jošara, 1998) skyrių (p. 102–110) apie tas pačias Sofoklio tragedijas. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad dabartiniai tyrėjai yra linkę manyti, jog „Sofoklio Oidipas Froido sugalvoto kompleksu neturėjo“ Dilytė op. cit. 107. Dėl Edipo ir Elektros kompleksu žr. Psichologijos žodynas, Vilnius, 1993, p. 64.

Kaip aiškinti mokiniams kraujomaišos temą? Matyt derėtų atkreipti jų dėmesį į tai, kad Oidipo mitas parodo, kad graikai smerkė kraujomaišos ryšius. Nors formaliai Oidipas baudžiamas už karaliaus nužudymą, bet toji bausmė ne visai adekvati: jis tai padarė ir nežinodamas, ir nenorėdamas, tad turėjo lengvinančių aplinkybių (šnektant mūsų dienų terminais). Jokastės sąmoningas išėjimas iš gyvenimo, kai sužinojo, kad Oidipas ne tik jos vyras, bet ir sūnus, rodo, kad graikams kraujomaiša buvo nepriimtina. Oidipo mitą psichiatras Freudas yra paaiškinęs vadinamuoju *Edipo kompleksu*. Mokiniais, geriau būtų, vienuoliktokams, derėtų paaiškinti, kas yra *Edipo kompleksas*. Tačiau, kaip buvo minėta, Oidipas neturėjo šio kompleksu, nes jis net nežinojo, kas jo tikrieji tėvai. Nepažindamas tėvo, jis tokio kompleksu negalėjo įgyti.

Matyt, Oidipo tragedija aiškintina kitaip: jo tėvas Lājas, išprievartavęs Pelopo sūnų, Chrisipą, kuris po to iš gėdos nusižudė, užsitraukė dievų bausmę. Tai atlygis prievartautojui Lājui už baisų nusikaltimą. Lājas ir savo šeimai užtraukė bausmę: pats nuo savo vaiko turėjo žūti smurtine mirtimi dėl smurto svetimo vaiko atžvilgiu, o jo žmona turėjo patirti kraujomaišos gėdą ir nusižudė, kaip iš gėdos nusižudė išprievartautas Chrisipas. Taip mite atstatomas teisingumas.

Susipažinimas su Oidipo mitu leistų geriau suprasti „Antigonę“, kuri yra tragiškos Oidipo istorijos tęsinys. Pats mitas teikia medžiagos ir literatūriniais, ir samprotavimo rašiniams, pirmiausia tokioms temoms, kaip šeima, tėvų ir vaikų santykiai, kaltės ir atgailos problema, žmogaus žinojimo ribotumas ir pan.

Paveikslai

Žanas Ogiustas Dominikas Engras [Jean-Auguste-Dominique Ingres] „Oidipas ir Sfingė“ (1808).

Žanas Antuanas Teodoras Žiru [Jean-Antoine-Théodore Giroust] „Oidipas Kolone“ (Dalaso meno muziejus).

Giustavas Moro [Gustave Moreau] „Oidipas“ (Metropoliteno meno muziejus).

Keramika

„Oidipas ir Sfingė“, raudonfigūrė taurė (470 m. pr. Kristų, *Gregoriano Etrusco II* muziejus, Roma).

HERAKKLIS KRYŽKELĖJE

Sulaukęs aštuoniolikos metų, Heraklis buvo gražiausias ir stipriausias Graikijos vyras. Tada turėjo paaiškėti, ar į gera, ar į bloga išeis ta nežmoniška jo jėga.

Apie tą laiką Heraklis pats pasitraukė nuo piemenų bandos į nuošalią, negyvenamą apylinkę ir ėmė vienas svarstyti, kuriuo gyvenimo keliu pasukti. Sėdėdamas taip susimąstęs, jis staiga pamatė ateinant dvi aukšto ūgio moteris. Pažvelgus į pirmąją, iš visa ko buvo aišku, kad tai padori, tauri būtybė: visa švarutėlė, žvilgsnis kuklus, laikysena gerai išauklėto žmogaus, drabužiai be jokios dėmelės. Antroji buvo gerai įmitusi, putli, tiesiog kraujas su pienu, savo baltumą bei rausvumą dar paryškinusi dažais. Laikėsi ji taip, kad atrodė tiesesnė negu iš prigimimo. Žiūrėjo ji plačiai išplėtus akis, o apdarus vilkėjo tokius, kad visos grožybės kiek galima daugiau prasišviestų. Ji džiaugėsi savimi, dairėsi aplink – ar kiti mato... Dažnai ji pasižiūrėdavo ir į savo šešėlį.

Kai abi tos mótėrys atkako arčiau, pirmoji, kaip ir prieš tai, ėjo sau kaip ėjusi, o antroji, norėdama aną aplenkti, pasileido tekina vaikiną link ir prašnekino jį:

– Herakli! – Matau, kad tu dvejoji, kuriuo gyvenimo keliu pasukti. Jei pasirinksi mane už draugę, aš vesiu tave maloniausiu ir patogiausiu keliu. Pro jokią linksmybę neturi praeiti, jos neparagavęs, o bet kokio nemalonumo privalai išvengti. Karais ir kitokiais reikalais nėra ko tau kvaršinti galvos. Gyvenk taip, kad galėtum mėgautis brangiais valgiais ir gėrimais, džiugintum savo akis, ausis ir visas kitas jusles kuo maloniausiais įspūdžiais, kad visada minkštoj lovoj išsimiegotum. Žiūrėk, kad visa tai turėtum be vargo ir darbo. Gali būti ramus – aš nevarginsiu nei tavo kūno, nei tavo dvasios. Priešingai, tu naudosies tik svetimom triūso vaisiais ir pasisekimu, nes tavo draugams aš duodu tokią teisę.

Išgirdęs tokius viliojančius pasiūlymus, Heraklis nustebejęs paklausęs:

– Bet kuo tu vardu, moteriške?

– Draugai, – atsakė ji, – vadina mane Paláima, o priešai, norėdami pažeminti, pravardžiuoja Pasiléidėle.

Tuo tarpu priėjo ir antroji mótėris.

– Ir aš, – sako ji, – atėjau pas tave, mielasis Herakli, nes pažįstu tavo tėvus, žinau tavo gabumus ir išsiauklėjimą. Visa tai leidžia man tikėtis, kad tu, jei tik panorėsi eiti mano keliu,

tapsi visų gerų ir didžiųjų dalykų meistras. Tačiau aš neapgaudinėsiu tavęs jokiais gyvenimo smagumais, o paradysiu daiktus tokius, kokių norėjo dievai. Tad žinok, kad iš viso to, kas yra gėra ir gestina, žmonėms jie nieko gero neduoda be darbo ir pastangų. Jei nori, kad dievai būtų malonūs, turi juos garbinti; jei geid, kad tave draugai mylėtų, turi būti jiems naudngas; jei sieki, kad tave valstybė gerbtų, turi jai pasitarnauti; jei trokšti, kad visa Graikija stebėtųsi tavo dorybėmis, būk jos geradarys; jei nori pjauti, turi sėti; jei nori kariauti ir nugalėti, turi išmokti karo meno; jei nori būti stiprus, turi grūdinti kūną darbų ir prākaitu.

Čia įsikišo Pasilėidėlė.

– Matai, matai, mielas Herakli, kókiu lgu ir varngnu keliu ves tave ši moteriškė į paláimá? O su manim tu eisi trumpiausiu keliu ir patogiausiu taku.

– Menkyste, – atkirto Dorà, – koks tavo gerumas! Juk tu esi tokia visko persisotinus, kad nieko nebenori, nieko nebesiek. Juk valgai dar neišálkusi ir geri dar neištroškus. Norėdama sukelti sau apetitą, tu ieškai virėjų. Kad būtų malonu gerti, prisisunki brangių vėnų, o vasarą bastaisi ir ieškai sniego. Nė vienas guolis tau nėra minkštas. Savo draugams tu leidi užauti kiaurą naktį, o šviesiausią rytą pramiegoti; užtat jie išsipustę taip ir prašoka visą jaunystę, o paskui purvini visą gyvenimą kápanojasi, susigėdę dėl to, ką yra padarę, ir vos vos beįveikdam tai, ką turi daryti. Ir tu pati, kad ir nemirtng, vis dėlto esi dievų atstumta ir gerų žmonių paniekinta. To, kas ausiai maloniausiai skamba, savo pačios šlovinimo, tu niekuomet nesi girdėjusi. Tu niekada nesi mačiusi savo pačios darbo, nors jis labiausiai džiugina akį. O aš bendrauju su visais dievais, su visais gerais žmonėmis. Esu miela menininkų pagálbinkė. Ištikima tėvų namų saugotoja, aš noriai padedu kiekvienam šeimos nariui. Esu patikimà visų taikos reikalų dalyvė, manimi galima pasikliáuti ir karė, aš neardau nė vienos draugystės. Mano draugams valgis ir gėrimas skanėsnis, o miegas saldėsnis negu tinginiams. Jaunesnems džiugu, kad juos giria seniai, vyresnems malonu, kad juos gerbia jauni. Gera jiems prisiminti ankstesnius savo dárbus, laimngi jie dėl savo šios dienos veiksmų, per mane juos myli dievai, brangna draugai, gerbia tėvynė. O kai ateina galas, nepasibaigia jų garbė kapuose, ir jie guli ten ne pamiršti, bet vėlesniųjų kartų prisimenam ir gabstomi, gyvuoja toliau per amžius. Tokiam gyvenimui ir ryžkis, Herakli; tavęs laukia graži ateitis.

Mito komentaras. Tekstą „Heraklis kryžkelėje“ mokiniai galėtų skaityti devintoje klasėje. Mokiniam alegorija yra pažįstama iš Simono Stanevičiaus pasakėčios „Arklys ir meška“, skaitomos aštuntoje klasėje. Pasakėčios alegorijos yra *arklys* – aukštaičių atstovas (Lietuvos hėrbe yra žirgas su raiteliu), *meška* – žemaičių (Žemaitijos hėrbas yra meška).

Pasakojime „Heraklis kryžkelėje“ yra dvi alegorijos Dora ir Pasileidėlė, įkūnijančios dvi priešingas žmogaus būdo savybes. Jos parodytos kaip mótėrys, besistengiančios suvilioti arba paveikti Heraklį, kuris turi pasirinkti vieną iš jų. Aptariant šį tekstą, derėtų atkreipti dėmesį, kokiais argumeñtais mótėrys bando paveikti Heraklį, kaip iš argumeñtų paaiškėja mótėrų siekiai ir vertybės. Toliau galima aiškintis, kokio būdo žmones gali paveikti vieni ar kiti argumeñtai. Tada eiti prie abstraktesnių sąvokų, tokių kaip *dorà* ir *pasileidimas* ir jas aptarti. Pabaigojė aptartinà pasirinkimo problemà. Tinkamà pasirinkimà, matyt, derėtų sieti ne tik su tam tikromis žmogaus moralinėmis savybėmis, bet ir su žinojimu, dalykų pažinimu, išmanymu. Po tokio aptarimo galima rašyti samprotavimo pastraipà.

Mokiniai, perskaitę tokį tekstà, galėtų pasakyti temà, problemà, idjà ir pan. Toliau būtina juos pratinti prie literatūros terminų tinkamo supratimo ir vartojimo. Šiam tekstui, be kitų, čia neaptartų, terminų, būtini šie, toliau pateikiami, terminai.

Alegorija (gr. *ἀλληγορεία* [allegoreia] kitoks nusakymas) – abstrakčios sąvokos vaizdavimas konkrečiu vaizdu.

Abstraktus (lo. *abstractus* atitrauktas) – nekonkretus.

Konkretus (lo. *concretus* tirštas) – daiktinis, apibrėžtas, apčiuopiamas.

Argumeñtas (lo. *argumentum* įrodymo pagrindas) – įrodomąjį tēzė pagrindžiantis teiginys.

1. Nusakykite teksto temà, idėjà, problemà.
2. Išvardykite veikėjus. Nurodykite jų siekius.
3. Paaiškinkite, kurie teksto veikėjai – alegorijos. Kurioje epochoje buvo mėgstamos alegorijos?
4. Kà pasirinko ištraukos herojus? Kokie argumentai galėjo jį paveikti? Kokio būdo žmogus gali rinktis Heraklio kelià?

Oratorija

Georgas Frydrichas Hendelis [G. F. Händel], oratorija „Heraklis“ (Londonas, 1745).

Skulptūros

Farnezių Heraklis (IV a. bronzinės skulptūros, priskiriamos Lisipui, kopija III a., Nacionalinės archeologijos muziejus, Neapolis). Mitologija, 532–533.

Paolas Veronezè [Paolo Veronese] „Heraklio pasirinkimas“ (Hacia, 1580, Friko kolekcija, Niujorkas).

IV. GRAIKŲ EPIKA

1. HEROJINIO EPO VAIDMUO TAUTOS GYVENIME

Epinė tradicija. Pasaulio kultūrose epinė pasakojimo tradicija yra labai sena. Ne vienas etnosas yra sukūręs didingų epų.

Gilgamėšo epą maždaug III tūkstantmečio prieš Kristų viduryje sukūrė šumėrai (istorinis Gilgamėšas, Urūko valdovas, yra gyvenęs apie 2700 pr. Kristų). Tai seniausias žinomas žmonijos epas. Šumėrai, kurie buvo ne indoeuropiečiai, pirmieji pasaulyje sukūrė raštą – dantraštį. Juo užrašytas ir Gilgamėšo epas (išlikusios kelios jo versijos skirtingomis Artimųjų Rytų kalbomis). Šumėrų epas turi kitiems epams būdingų elementų: herojaus išėjimą iš namų, žygdarbių atlikimą, dviejų ddvyrių (Gilgamėšo ir Enkidu) draugystę, kuri baigiasi vieno jų (Enkidu) mirtimi, (Gilgamėšo) kelionę į anapusinį pasaulį – bandymą susigrąžinti draugą ir t. t. Toji Gilgamėšo ir Enkidu draugystė primena Achilo ir Patròklo draugystę („Iliada“). Su Gilgamėšo epo siužetų mokiniai turėtų būti supažindinami mokykloje.

Indų epas „Mahabharata“. Didžiausias pasaulio epas „Mahabhārata“ (tiksliau „Mahabhāratas“) yra sukurtas, kaip manoma išminčiaus, Vyjasos, V–IV amžiuje prieš Kristų, nors poemos branduolys – pasakojimas apie Bhārato ainių kovą – yra susiformavęs gerokai anksčiau. „Mahabhārata“ („didįjį Bhārata“) sudaro 19 giesmių, turinčių 106 466 šlokās (dvigubas eilutes), o tai yra beveik 8 kartus daugiau negu „Iliadà“ ir „Odiseja“ kartu paėmus. Šis epas yra kilęs iš pasakojimų, pasakojamų karių draugovėse apie Kūru karalystės įvykius, susijusius su didžiuoju mūšiu Kukušėtros lauke (į šiaurę nuo Dèlio) ir jo dalyviais. Tame mūšyje dėl valdžios susikovė Kaurāvai ir Pandāvai – dviejų giminių atstovai. Su karalaičio Ardžūnos, pralošusio kauliukais karalystę ir visus turtus, istorija mokiniai jau yra susipažinę 8 klasėje iš Kęstučio Urbos „Skaitinių“ vadovėlio (I dalis).

„Mahabhārata“ sudėtingas epas, turintis daugybę siužetinių linijų. Minėtina šio epo garsioji dalis „Bhagavadgitha“, kurios turinį sudaro karalaičio Ardžūnos ir dievo Krišnos pokalbis prieš didįjį Kukušėtros mūšį (šis tekstas šiuolaikinėje pasaulio kultūroje funkcionuoja kaip atskiras grožinis ir dvasinis kūrinys). Indams ir dabar jų didieji tekstai

(Vėdų himnai, „Mahabhārata“, „Ramājana“, tiksliau – Ramājanas, ir kt.) yra kultūros vertybė, branginama iki šiol, panašiai kaip europiečių vertinamos Homėro poemos.

2. HOMERO POEMOS

Homeras – poemų kūrėjas. Apie Homėrą (tiksliau būtų rašyti Homėras, plg. gr. *Ὅμηρος* [homēros]) patys graikai nieko tikra nebežinojo. Manoma, kad jis yra gyvenęs VIII amžiuje prieš Kristų, matyt, Chijo saloje prie Mažosios Azijos, kaip rodo jo poemų joniečių tarmė. Pati kalba rodo, kad epiniai poemų tekstai pradėti kurti gerokai anksčiau: juose išlikę tokių žodžių formų, kurių senovės graikai nebevartojo. Su Homėro vardu pirmiausiai siejamos dvi poemos „Iliadà“ ir „Odisėja“, jam taip pat priskiriami kai kurie kiti kūriniai. Daugelis mokslininkų pripažįsta, kad poemos turėjo būti sukurtos vieno žmogaus, nes turi aiškia, griežtą kompoziciją. „Iliadà“ sudaro 24 giesmės, turinčios 15693 daktilinio hegzametro eilučių. „Iliados“ veiksmas apima 51 dieną – Trojos karo epizodą nuo maro achajų stovykloje iki žaidynių, surengtų po Hėktoro žūtiės. Veiksme dalyvauja ir Olimpo dievai. „Odisėjos“ veiksmas trunka 41 dieną. Šioje poemoje pasakojama apie vargingą Odisėjo grįžimą į gimtąją Itākę. „Odisėjos kompozicija sudėtingesnė, nuolat grįžtama į ankstesnius įvykius. Kūrėjas, matyt, Homėras, pasinaudojęs sena epine tradicija ir tūrima mėdžiaga, sugebėjo sukurti dvi įspūdingas poemąs, kurios daugelį amžių buvo pavyzdys Euròpos kūrėjams. Maždaug apie 730 prieš Kristų sukurta „Iliadà“ yra **seniausias** žinomas išlikęs **graikų literatūros kūrinys**, o Homėras **pirmasis** vardu žinomas **Euròpos poetas**. Nuo jo prasideda Euròpos literatūros istorija. Tuo tarpu kone visi Senovės Rytų kūriniai nepasirašyti, jų autoriai šiandien nežinomi.

Homero epas Europos kultūroje. Homėro poemos „Iliada“ ir „Odisėja“ taip pat priskirtinos prie didžiųjų pasaulio epų. „Iliada“, sukurta apie 730 metais per. Kristų, atspindi Trojos karą, įvykusį maždaug apie 1250 metus prieš Kristų. „Odisėja“, sukurta keliais dešimtmečiais vėliau, pasakoja apie ilgą Odisėjo kelionę namo. Esama duomenų, kad Homėro jau mokytasi Graikijos mokyklose VI amžiuje prieš Kristų. Abi poemos buvo gerai žinomos antikos pasaulyje, t. y. Senovės Graikijoje ir Romoje. Žlugus Romos imperijai, vakarinėje buvusios imperijos viduramžiais mokyklose buvo skaitoma sutrumpinta maždaug 1100 eilučių poemos versija „Ilias Latina“ (Lotyniška Iliadà). Bet nuo Renesanso laikų, kai prasidėjo knygų leidyba, visas Homėras graikų kalba (ir išverstas lotynų kalba) vėl skaitomas daugelyje Europos kraštų. Homėro epo herojai „įaugo“ į Europos kultūrą įvairiais pavidalais: esama daug meno kūrinių, atspindinčių šias poemąs.

Pastabos apie kai kuriuos Trojos ciklo įvykius ir herojus. Trojos karo priešistorėje buvo keletas svarbių įvykių. Neretai jie vyksta kalnuose, ten, kur susitinka dievai ir žmonės. Tokie Graikijoje Pelionas, Troadoje Idos kalnas, Spartoje – Taigeto kalnas.

Peliòno kalne įvyko Ftijos karaliaus **Pelijo** ir jūrų deivės **Tetidės vestuvės**, kuriose Eridė sviedė aukso obuolį su užrašu „Gražiausiajai“. Dėl to nesantaikos obuolio vėliau Trojos karas. Dievai, suteikę Pelijui teisę vesti Tetidę, perkėlė visą tų vedybų riziką žmonėms. Kad išvengtų senėjimo ir kartų kaitos, dievai žmonėms dovanoja sužadėtines deives. Žmonės patenka į nelemtą situaciją: švenčia santuoką, bet turi pažinti ir gedulą. Mat du dievai – Arėjas, išskiriantis ir supriešinantis, Afroditė, sujungianti ir sutaikanti – sudaro porą. Meilė, aistra, pagunda, erotinis malonumas slepia prievartą, norą nugalėti priešą. Susiporavę žmonės dauginasi ir iš jų santuokų gimsta per daug vaikų. Dievai, nepatenkinti žmonių gausėjimu ir jų keliamu triukšmu, nusprendė žemę apvalyti karu. Tik karas gali grąžinti tylą.

Pārio teismas vyko Idos kalne. Dievai, negalėdami nuspręsti, kuri deivė gražiausia, pavedė tai atlikti Trojos karalaičiui Pāriui. Tie dievai primetė žmonėms atsakomybę, tarsi už priimto sprendimo slypėtų nelaimė ar nepageidaujama lemtis. Deivės bandė palenkti jaunuolį savo pusėn: Atėnė žadėjo sumanumą, Herà – karalystę Azijoje, Afroditė – gražiausią pasaulio moterį Helėnę. Paris atidavė Afroditei obuolį, matyt, paveiktas stebuklingo jos raiščio kerų.

Trečias išskirtinis įvykis – gražiosios **Helėnės pagrobimas** – sukėlė Tròjos karą. Karalaitis Pāris pažeidė svetingumo teisę. Atvykusį į Spártą Pārį Melėlājas buvo apdovanojęs dovanomis. Kai Menėlājas išvyko, Pārìù rūpinosi Helėnė. Tada, pagrobę Menėlājo brangenybes, Pāris, Enėjas su Helenė išsidangino į Tròją. Sugrižęs Menėlājas iš Agamemnono sužinojo apie Pārio klastą, Helėnės išdavystę ir tikėjosi achājų pagalbos. Menėlājas ir Odisėjas bandė taikiu būdu susigrąžinti Helenę, nuvyko į Troją, bet Trojos senių taryba atsisakė grąžinti Menėlājui žmoną. Tad achājai pakilo į kovą.

(Jean-Pierre Vernant „Pasaulis. Dievai. Žmonės. Mitų interpretacijos“ (Vilnius, 2000).

Opera

Markas Antuanas Šarpentjė [Marc-Antoine Charpentier], opera „Pārio teismas“ (Paryžius, 1690).

Hegzametras. Hegzāmetro tradcija eina iš Homero – jo poemos „Iliadà“ ir „Odiseja“ parašytos šiuo metru. Hegzāmetru rašė Hesiodas („Teogonija“), Verglijus („Eneidà“), Ovdijus („Metamorfòzès“) ir kiti autoriai.

Klasikinis hegzāmetras yra šešiapėdė eilutė (gr. ἕξ [heks] – šeši, gr. μέτρον [metron] – pėdà), kurios svarbiausia pėdà – **dāktilis** (δάκτυλος [daktylos] – pirštas) – U U vienas ilgas ir du trumpi skiemenys arba **spondjas** (σποδεῖος) – – du ilgi skiemenys. Hegzāmetro penktoji (priešpaskutinė) pėdà visada esti dāktilis – U U. To laikomasi ir lietuviškame hegzāmetre, žr. toliau. Trečiosios pėdos viduryje paprastai daroma **cezūrà** (lot. caedere – kirsti, pjauti) – pauzė. Neretai cezūros eilutėje būna dvi: po antro pabrėžto skiemens (antrosios pėdų viduryje) ir po ketvirto pabrėžto skiemens (ketvirtosios pėdos viduryje). Dėl hegzāmetro žr. Dilytė, Antikinė literatūra, 1998, 57, išn. 15, Girdzijauskas VLE VII 440.

Hegzāmetro schemà:

– – – –
 a) –U U|–U U|–|| U U|–U U|–U U|–U;

– – – –
 b) –U U|–|| U U|–U U|–|| U U|–U U|–U;

Tačiau **lietuviškas** ir **antikinis** (graikų ir romėnų) **hegzāmetras turi** tokį esminį **skirtumą**: antikinis hegzametras, kaip anksčiau paaiškinta, remiasi ilgųjų ir trumpųjų skiemenų deriniais (į žodžio gramatinį kirtį beveik neatsižvelgiama!), o naujųjų laikų, t. y. ir lietuviškas hegzāmetras yra toninis – remiasi **kirčiuotų** ir **nekirčiuotų skiemenų deriniais**.

Norint tinkamai perskaityti hegzāmetrą, reikia suvokti:

- 1) kaip **eilutę tinkamai suskirstyti pėdoms**;
- 2) kad dera **ryškiau išstarti** (šiek tiek pabrėžti) **kiekvieną pirmąjį pėdės skiemenį**;
- 3) kad būtina **išlaikyti** eilutės vidurio ir galo **cezūràs**;
- 4) kada daryti **vieną**, kada **dvi cezūràs** eilutės viduryje.

Taigi skaitant lietuvišką hegzāmetro tekstą (kalbame apie vertimus) visais atvejais dera išlaikyti hegzāmetro mètrinį kirtį, kuris ne visada atitinka lietuvių kalbos gramatinį kirtį ir

pageidautina dėl mėtų neskaidyti žodžio per pusę. Jei pasitaiko ilgas žodis, jis tarsi įgyja du kirčiūs: jis turi „pagrindinį“ kirtį (tą kirčiuotą skiemenį skaitydami pabrėžiame); taip pat atsiranda kitas „šalutinis“ kirtis, jį turintis skienuo skaitant taip pat pabrėžiamas, pavyzdžiui:

Īšlakia|bōkščiam mies|tè || jį| Sēmira|mdè ap|juōsè ||

„Metamorfozės“ (Piramas ir Tisbė), žr. toliau

Žodžiuose *išlakia|bōkščiam* ir *Sēmira|midė* pabrėžtini pirmieji du pėdų skiemenys. Jei jie turi priegaides, skaitant jos išlaikomos.

Kada eilutės viduryje yra dvi pauzės? Dvi pauzes darome pagal prasmę po antrosios ir ketvirtosios pėdos pirmojo kirčiuoto (pabrėžiamo) skiemens:

<...> ant|roji pra|lenkus ||

Kūno gro|žiu || Ry|tū mergi|nas || – Pi|ramas ir |Tisbė ||

„Metamorfozės“ (Piramas ir Tisbė), žr. toliau

Formaliai būtų galima skaityti ir taip:

<...> ant|roji pra|lenkus ||

Kūno gro|žiu Ry|tū || mergi|nas – Pi|ramas ir |Tisbė ||

Bet tokiu atveju, pauze atskyrus pažyminį nuo pažymimojo žodžio, būtų užtemdyta sakinio prasmė. Todėl priimtinas tik pirmasis skaitymo variantas.

Kitu atveju skaitydami darome dvi pauzes, nes pageidautina neskaidyti žodžio:

Pažintį| ir || pir|muosius žing|snius || kaimy|nystė pa|darė ||

„Metamorfozės“ (Piramas ir Tisbė), žr. toliau

Tiesa, dar esama tokių eilučių, kurios išverstos, matyt, nusižengiant klasiknio hegzometro reikalavimams. Kad lietuviško žodžio viduryje nebūtų daroma pauzė, matyt reikia jas skaityti tik pabrėžiant iktus, plg.:

Tūkstančių |vyrų |sielas ga|lingas nu|vāręs į |Hādą, ||

„Iliada“ Pirmoji giesmė, 3

Žinotina, kad kai kurie tie patys vardai hegzametre gali būti skaitomi kiek kitaip. Dabar yra nustatytos vardų lytys *At-rei--das*, *Bri-sei--dė*, *Chri-sei--dė*, *Pe-lei--das* – visais atvejais yra keturi skiemenys (Aleksandra Veličkienė *Antikos mitologijos žinynas*, s. v.). Bet „Iliados“ pirmoje giesmėje, išlaikydami hegzametą turime skaityti *At-rei--das*, *Pe-lei--das*:

¹Vādas vy²riāusias A³treidas || ir ⁴diēvui pri⁵lygstas A⁶chilas, || (7 eilutė)

¹Ō pirmu²čiausia a³bū || Atrei⁴dūs ri⁵kiúotojus ⁶vyrų: || (16 eilutė)

¹Šviēsūs, At²reidai, ir ³lygiai || vi⁴s gražia⁵aūliai a⁶chājai! <...> || (17 eilutė)

¹Āš jau, At²reide, ma³naū: || reik⁴ks vėl kla⁵jóti po ⁶jras, || (59 eilutė)

¹Jéigu, At²reide, ne ³jiē – || tai ⁴gālas ⁵būtų niek⁶šybėms, || (232 eilutė)

¹Nórs tu, At²reidai, e³s || galin⁴gėsnis mer⁵gáitės ne⁶imki, || (275 eilutė)

¹Vyrams At²reidas tuo³met || nuo kal⁴čių apsi⁵plauti į⁶sakė || (313 eilutė)

¹Štai net, Pe²leidai, tu ³pàts, || smar⁴kiāusias iš ⁵vyrų smar⁶kiųjū ||

(313 eilutė) ir t. t.

Bet kitais analogiškais atvejais, pavyzdžiui, *Bri-sei--dė*, *Chri-sei--dė* galima skaityti keturis skiemenis, plg.:

¹Ūž Chrisei²dę jau³nūtę || ku⁴ri man taip ⁵gēra tu⁶rta || (112 eilutė)

¹Mānąjā ²žmóną. Tik³ta || Chrise⁴dė už ⁵jā ne men⁶kėsnė || (114 eilutė)

¹Šveñtą su²giñkim tuo³mèt, || Chrisei⁴dę graž⁵veidę pa⁶kviēsım, ||

(143 eilutė)

¹Jėi Apo²lōnas skais³tūs || man ⁴àtima ⁵nūn Chrisei⁶dę, || (182 eilutė)

¹Chrisėn par²vėšiu ir ³tuōj || Brisei⁴dę graž⁵veidę, tau ⁶dúotą, ||

(184 eilutė) ir pan.

Galbūt panašių atvejų esama ir daugiau. Todėl mokytojas turi nesutrikti, o atidžiai studijuoti tekstą ir ieškoti išeičių.

Hegzāmetras, kaip ir kiti mētrai, sudaro griežtą struktūrą, kurios, skaitant tekstą, nevalia pažesti. Hegzāmetru parašytą tekstą, **būtina** jį **skaityti** tik **pagal mētrą**. Todėl lietuviškame hegzāmetre, ypač Donelaičio tekstuose, dera skaityti pabrėžiant tik mētrinį kirtį, kuris ne visada sutampa su gramātiniu, kad nesuirtų mētras.

Šiame leidinyje parodytas pirmųjų „Iliados“, *Piramo ir Tisbės*, *Pāno ir Siringės* ir kitų tekstų pirmųjų eilučių hegzametas. Jo žymėjimo ženklai yra tokie. Pėdų ribos žymimos ženklu |. Kiekvienà pėdà pradžiojė, prieš pirmą jos skiemenį, pažymėta skaičiumi (vienoje eilutėje yra šešios pėdos); pirmieji pėd skiemenys sukirčiuoti ir paryškinti (juos reikia ištarti ryškiau); cezūros žymimos ženklu ||. Likusioje teksto dalyjė, išskyrus keletą sunkesnių vietų, hegzāmetro nuorodų nėra, tik sukirčiuoti kai kurie žodžiai ar vienojė kitojė viētoje pažymėtos pāuzės.

Pirmasis lietuviškas hegzāmetras „Pakvietimas Lietuvos giminės“, išspausdintas sveikinimų rinkinyje, skirtame karaliui Zigmantui III (Zigmantui Vazai), „Gratulationes <...> Sigismundo“ 1589 metais, Lebedys, Senoji lietuvių literatūra, 1977, 120. Lietuvių kalbai hegzāmetrą („Metai“ ir pasakėčios, XVIII amžius) vykusiai pritaikė iškiliausias Mažosios Lietuvos poetas Kristijonas Donelaitis, ilgametis Tolminkiemio klebonas. Donelaičio pasakėčių hegzāmetrą išsamiai yra aptarusi Dalia Dilytė *Kristijono Donelaičio pasakėčios*, Vilnius, 2014, 80–124. „Metų“ hegzāmetrą yra tyrę Liudvikas Rėza, Marcelinas Ročka, Aleksas Girdenis ir kiti, žr. op. cit., p. 80. Svarbus yra Alekso Girdenio straipsnis „Metų“ *hegzametras*, paskelbtas leidinyje „Darbai apie Kristijoną Donelaitį“ (Vilnius, 1993). Tad mokytojams būtų pravartu susipažinti ir su šiais darbais, nagrinėjančiais lietuvišką hegzāmetrą, kad galėtų mokinius išmokyti tinkamai jį perskaityti.

Metodiniai nurodymai. Mokytojas turi garsiai persiskaityti visą hegzāmetru parašytą tekstą ir pasižymėti sunkesnės vietas, kad klasėje skaitydamas pats neklystų. Perskaičius balsu bent kelias dėšimtis hegzāmetro eilučių, likusios pradeda pačios „atsiverti“. Kad mokiniams būtų paprasčiau suvokti hegzāmetro schemą, reikia parodyti, kad **pirmasis** ir **priešpaskutinis hegzāmetro eilutės skiemuo** visada **kirčiuotas** (pabrėžiamas).

„Iliados“ pradžia (invokaciją) hegzametru dera skaityti taip:

¹Pỹktį Pe²lijo sũ³naũs || A⁴chilo, ⁵deive, gie⁶dóki, ||
¹Baisų pik²tũmą, ku³ris || tiek ⁴nėgandų ⁵nėšė a⁶chājams. ||
¹Tũkstančių ²výrų ³sielas || ga⁴lingas nu⁵vārės į ⁶Hāda, ||
¹Jũosius pa²čĩus lau³kuõs || šu⁴nims tą⁵sýti pa⁶liko ||
¹Ir vana²gąms puol³tąut || (taip ⁴Dzeũso ⁵bũvo ža⁶dėta) ||
¹Kai susi²bārę tuo³mėt || pik⁴ti iš vy⁵rijos išė⁶jo ||
¹Vādas vy²riąusias A³treidas || ir ⁴diėvui pri⁵lygstąs A⁶chilas, ||

2.1. „ILIADA“. PIRMOJI GIESMĖ

Pirmosios giesmės turinys. Mokytojas mokiniams turi glaustai pristatyti visą „Iliadą“. Geriausia tai atlikti nubraižant lentoje schemą, žr. toliau. Persibraižę sąsiuvinius schemą mokiniai suvoks ir tik svarbiausius įvykius, ir jų veikėjus. Schemoje turi būti parodyta „Iliados“ tema – Achilo pyktis.

Mokytojas gali arba pats apibūdinti pagrindinius veikėjus, arba iš tam tikrų parinktų ištraukų leisti patiems mokiniams susidaryti apie juos vaizdą. Achilas, narsiausias graikų herojus yra karštakošis, emociingas, greit puolantis į ašaras, Agamemnonas, vyriausias vadas, pasipūtęs, arogantiškas, dėl to pridarantis bėdų sau ir kitiems, negebantis tinkamai įvertinti besiklostančių įvykių, senasis Nestoras, išmintingas, įžvalgus, Paris – lengvabūdis, stokojantis atsakomybės, Hektoras, atsakingas, narsus, mylintis šeimą ir t. t.

Literatūros programa nurodo, kad nagrinėtinos dvi „Iliados“ giesmės. Matyt, būtų patogiau perskaityti ir aptarti pirmą giesmę, kurioje pristatomi svarbiausi poemos veikėjai.

Homero teksto skaitymas daugeliui mokinių nėra lėvas uždavinys. Kad mokiniai geriau „įsisavintų“ Homero tekstą, jiems gali būti klasėje duodamas, pavyzdžiui, pirmosios „Iliados“ giesmės atpasakojimas. Devintokai turėtų glaustai aprašyti tos knygos turinį. Savais žodžiais atpasakoję tekstą, jie bus pasiruošę tolimesniam darbui. Beje, stipresniems mokiniams vargu ar reikia tokio darbo, galima tiesiog eiti prie teksto.

Atpasakojimas. Įžangoje kreipiamasi į dievybę, bendrai užsimenama apie achajų nelaimes ir susibarčius Agamemnoną su Achilą. Toliau pasakojama, kaip į achajų stovyklą su „brangia išpirka“ atvyksta Chrisas ir kreipiasi į „abu Atreidūs“, prašydamas už išpirką atiduoti „dukterį mielą“. Nors danājai buvo linkę pritarti Chriso prašymui, bet Agamemnonas jį pavaro šiurkščiais žodžiais. Jo pabūgęs Chrisas, eidamas jūros krantu, maldauja Apoloną

nubausti achajùs. Supykęs Apolonas devýnias dienas strélėmis naikino achajùs – stovykloje kilo maras. Dešimtą dieną „Hèros baltrankės“ įkvėptas Achilas „karius į vyriją suprašė“. Jis kreipiasi į visus klausdamas patarimo, kaip numaldyti Apoloną. Žynys Kalchántas sakosi žinąs priežastį, bet bijąs, kad jo kalba gali nepatikti žmogui, „kuris galingiausias/ Tarpų argičių visų“. Achilui užtikrinus saugumą, Kalchántas pasako, kad reikės gražinti tėvui Chriseidę ir Chrisėje paaugoti hekatombę, tada liausis maras. Agamemnonas rūsčiai užsipuola Kalchántą, bet sutinka gražinti Chriseidę, jei vietoj jos jam bus duota kita belaisvė. Tada Achilas atsako, kad daugiau merginų nėra, nebent Agamemnonas iš kurio nors atimtus paskirtą belasvę. Jis siūlo Agamemnonui gražinti tėvui dukterį, už tai žada trigubai ar keturgubai atmokėti, kai Troją bus išgriauta. Šis atsako, kad Chrisui gražinsias dukterį, bet vis tiek vietoj jos pasiimsias kurio nors kito merginą. Tada Achilas supyksta ir priekaištauja Agamemnonui dėl gobšumo. Itūžęs Agamemnonas pasako, kad pasiimsias jo belasvę Briseidę. Achilas jau „griebėsi už kalavijo“, bet jį, Hèros siųsta, staiga sulaukė Atėnė, kuri patarė „žodžiais piktais“ išvanoti skriaudėją, bet rankos nekelti. Achilas paklausė Atėnės ir Agamemnoną išplūdo šiurkščiais žodžiais („Vynplempy tu šunio akim ir elnės narsybe“ ir pan.) ir prisiekė, kad pasitrauksias iš mūšio lauko. Achilui trenkus lazda į žemę, o Agamemnonui nirštant, „Nèstoras saldžiabylys“ ramia kalba bandė sutaikyti abu herojus. Agamemnonas nenusileido, o Achilas pasakė, kad dėl mergaitės nekovosias: „jūs davėt, jūs galit atimti“. Odisėjas laivu Chriseidę išgabeno tėvui, o Taltibijas ir Euribātas išsivedė iš Achilo Briseidę. Po to Achilas, gaudžiai privirkęs, kreipėsi į motiną Tetidę. Kai ši netrukus pas jį atkeliavo, Achilas papasakojo, kas atsitiko, ir prašė ją pagalbos. Tetidė pažadėjo nuskristi pas Dzeūsą. Tuo tarpu Odisėjas perdavė Chriseidę tėvui, su vyrais paaukojo hekatombę ir Chrisas permaldavo Apoloną, kuris rytą padėjo achājams saugiai sugrįžti į stovyklą. O Tetidė, nuskridusi pas Dzeūsą, išdėstė savo prašymą. Kadangi šis pažadėjo padėti, Herà ėmė jam priekaištauti. Jie susibarė ir Dzeūsas rimtai pagrasino žmonai susidoroti. Tada juos sutaikė sūnus Hefáistas, kuris patarė Hèrai neertzinti Dzeūso, ir priminė, kaip kitados, bandydama ją apginti, buvo išmestas iš Olimpo į Lemno salą. Nušvitusi Herà paėmė sūnaus paduotą taurę. Prasidėjo dievų puota: jie nesuvaldomai juokėsi, pamatę po rūmus lakstantį Hefáistą, ir „Apolonas neleido gražbalsėms kanklėms ilsėtis“. Pirma giesmė baigiasi, kai po puotos Dzeūsas nueina ilsėtis šalia Hèros. (423 žodžiai)

Panaši pirmosios giesmės santrauka galėtų būti viena iš užduočių devintokams. Atlikę tokį darbą, mokiniai būtų gerai susipažinę su pirmos giesmės turiniu ir galėtų sėkmingiau aptarti tekstą.

Invokacija

<p>Μῆνιν ἄειδε θεὰ Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος Mēnin aeide thea Pēlēiadeō Achilēos</p> <p>οὐλομένην, ἣ μυρὶ' Ἀχαιοῖς ἄλγε' ἔθηκε, ulomenēn hē myri achaiōis alge ethēke</p> <p>πολλὰς δ' ἰφθίμους ψυχὰς Ἄϊδι προΐαψεν pollas d' ifthimous psychas aīdi proiapsen</p> <p>ἥρώων, αὐτοὺς δὲ ἐλώρια τεῦχε κύνεσσιν hērōōn autus de elōria teuche kynessin</p> <p>[5] οἰωνοῖσ' ἰ τε πᾶσι, Διὸς δ' ἐτελείετο βουλή oiōnoisi te pasi Dios d' eteleieto bulē</p> <p>ἔξ οὗ δὴ τὰ πρῶτα διαστήτην ἐρίσαντε eks hu dē ta prōta diastētēn erisante</p> <p>Ἄτρεΐδης τε ἄναξ ἀνδρῶν καὶ δῖος Ἀχιλλεύς. atreidēs te anaks andrōn kai dios achilleus</p>	<p>Pyktį Pelėjo sūnaus Achilo, deive, giedoki,</p> <p>Baisų piktumą, kuris tiek negandų nešė achajams.</p> <p>Tūkstančių vyrų sielas galingas nuvaręs į Hada,</p> <p>Juosius pačius laukuos šunims tąsyti paliko</p> <p>5 Ir vanagams puotaut (taip Dzeuso buvo žadėta)</p> <p>Kai susibarę tuomet pikti iš vyrijos išėjo</p> <p>Vadas vyriausias Atreidas ir dievui prilygstas Achilas,</p>
--	---

Invokācija – įžanga, kurioje poetas kreipiasi į dievybę prašydamas priminti įvykius, apie kuriuos jis turėsiąs rašyti. Tik dėl to dieviškojo įkvėpimo yra galima kūryba.

Pirmoji poemos eilutė (ir ypač pirmasis žodis) „Pyktį Pelėjo sūnaus Achilo, deive, giedoki“ nusako epo temą: tai *Achilo pyktis* (gr. *μῆνις Ἀχιλλῆος* [mēnis Achilēos]). Nedėrinamuoju pažyminiu pasakomas epo heròjus ir kreipiamasi į epinės kūrybos mūsą Kaliòpę. Po to šalutiniu pažyminio sakiniu, kuris prisišlieja prie dalyvio *οὐλομένος* [ulomenos] „šėlstantis“, paryškinama toji tema. Toliau kalbama apie dievų, lemiančių achajų nelaimės, veikimą..

Pirmojoje giesmėje, turinį žr. anksčiau, yra smulkiai pasakojama apie pyktį sukėlusius įvykius. Veiksmas vyksta dviem planais: žemėje, kur dėl Agamemnono įžeisto Chrišo Apolònas maru naikina achajus ir, paaiškėjus maro priežasčiai, Achilas susipyksta su Agamemnonu dėl merginų belasvių; taip pat danguje, kur Tetidė prašo Dzeuso pagalbos, Herà ginčijasi su Dzeusu ir dievai olimpiėčiai puotauja.

Pasakojimas po invokacijos pradedamas retoriniu klausimu, į kurį atsakoma, nurodoma maro priežastis: „Agamemnonas Chriso, <...> žynio, pagerbt nemokėjo“. O tas Chrisas, atėjęs į stovyklą, Atreidų „Dukterį prašė paleist ir išpirką gausią priimti“. Chriso kalba, Agamemnono atsakymas, nuliūdusio Chriso išėjimas iš stovyklos, maras, siaubiantis achajų stovyklą, Achilo sušaukta vyrijos pradžia, kur jis kalba, bandydamas išsiaiškinti priežastis, netgi žynio Kalchanto žodžiai sudaro poėmos ekspoziciją. Joje susipažistame su veikėjais, jų siekiais, veikimo būdu, savybėmis. Taip pat pamatome ir veiksmo vietą: tai achajų karo stovykla prie „šniokščiančių marių“, kur pakrantėje sustatyti „greitaskriejai laivai“.

Veiksmo užuomazga – Achilo ir Agamemnono **barnis dėl belaisvių**. Abu herėjai susipyksta: Agamemnonas, naudodamasis vyriausiojo vado teise, pagraso atimti Achilo belaisvę Briseidę, kadangi turi grąžinti Chrisui Chriseidę. Itūžusį Achilą sulaiko Atėnė, o įpykęs Agamemnonas įsako pas jį atvesti Briseidę. Tai netrūkų įvykdoma.

Kompozicijos apmatai. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad pirmoje knygoje yra nedaug veiksmo, o labai daug veikėjų kalbų. Pačios kalbos gerai atspindi tų veikėjų būdą, sociąlinį stątusą, siekius. Todėl būtina atidžiau panągrinėti šios giesmės veikėjų kalbas ir žodžius. Veikėjų žodžiai yra šie: Chriso prašymas grąžinti dukterį, šiurkštus Agamemnono atsakymas, trumpas Achilo žodis vyrijos pradžioje, dvi trumpos žynio Kalchanto kalbos, Agamemnono – Achilo ginčas po Kalchanto kalbos, trumpas Achilo – Atėnės dialogas, rūstus Achilo žodis Agamemnonui, išnykus Atėnei, nuosaiki Nėstoros kalba, kuria jis bandė sutaikyti Achilą ir Agamemnoną, kreipdamasis atskirai ir į vieną, ir į kitą, tolimėsnis Achilo ir Agamemnono ginčas, Achilo kreipimasis į Taltibiją ir Euribątą, Achilo ir Tetidės dialogas, Tetidės prašymas Dzeūsui, Dzeūso ir Hėros ginčas, Hefáisto žodis motinai Hėrai Olimpe. Kiekviena iš šių teksto atkarpų gali būti smulkiai aptariama. Tačiau nerealu tiek išnągrinėti su mokiniais. Dėl to pirmiausia aptartini Achilo ir Agamemnono žodžiai, įžiebę pyktį. Veikėjų kalbų (ar žodžių aptarimą žr. toliau). Nągrinėjant kalbas, derėtų atkreipti dėmesį, kaip tam tikri veikėjai pagal savo statusą ir elgesį gali būti kompoziciškai sietini.

„Iliados“ įvykiai vyksta taip: dangaus dievai kažką nutaria ir žemėje pradeda vykti veiksmas. Nors tie dievai galingesni, jie panašūs į žmones. Ėsama įvairių Dangaus ir žemės gyventojų paralelių ir jungčių: Pavyzdžiui, valdovas Agamemnonas, kurio, anot Kalchanto, „taip klauso achajai“, gretintinas su Dzeusù, kurio „pabūgo Herà, jautakė valdovė“, nes jie abu šiurkščiai kalba su kitaip manančiais personąžais. Žynys Kalchántas ir

saldžiabylys Nèstoras sietinas su kalviu Hefáistu: jie stengiasi sušvelninti valdovų pyktį ar įspėti kitus personažus dėl grėsmių. Dzeūso šiurkščiai baramà Herà („duosiu patirt aš kumščio kietumą“) būtent tą akimirką panaši į Chriseidę, kurios ateitį Agamemnonas negailestingai nusako tėvui Chrisui, tuo jį labai įskaudindamas:

Tavo dukters nepaleisiu: ateis jai žiloji senatvė

Vaikščiojant apie stakles ir guoly manim pasidžiaugiant.

Tačiau Herà nėra tokia bejėgė kaip achājų belasvės: būtent ji atsiunčia į žemę Atėnę pas Achilą, kad prislopintų jo įkarštį. Atėnės nusileidimas į žemę ir Tetidės pakilimas į dangų iš žemės, kai ir vienu, ir kitu atveju tvarkomi žmonių reikalai, rodo, kad dvi įvykių plotmės žemiškoji ir dangiškoji yra glaudžiai susijusios.

Ne visi žmonės geba bendrauti su dievais, o tik dieviško kraujo turintys, tokie, kaip Achilas (jis vienintelis vyrijoje mato Atėnę), ir žyniai Chrisas bei Kalchántas. Tuo atžvilgiu jie pranašesni net už achājų vadus, pavyzdžiui, už Agamemnoną, kuris, nors ir pridaręs aplinkiniams žalos dėl savo šiurkštaus būdo ir menkos nuovokos, visgi anksčiau ar vėliau turi nusileisti tiems „silpnesniems“.

Žmonės tarpusavyje nesutaria. Jei kuriams žmogui trūksta saiko ar geros valios, kaip pavyzdžiui Agamemnonui, kuris įžeidžia Chrisą, įsikiša dievai. Todėl pirmoje giesmėje Apolonas šaudo į žemę (į achājų stovyklą) maro strėlėmis (tai dievo pykčio padarinys), nors Olimpe „neleido gražiabalsiams stygoms ilsėtis“. Achājų žūtis nuo maro stovykloje ir laimingų dievų puota Olimpe sudaro kontrastą. Taigi išryškėja, kokia yra trapi žmogaus būtis. Ją atspindi Tetidės žodžiai, skirti Achilui:

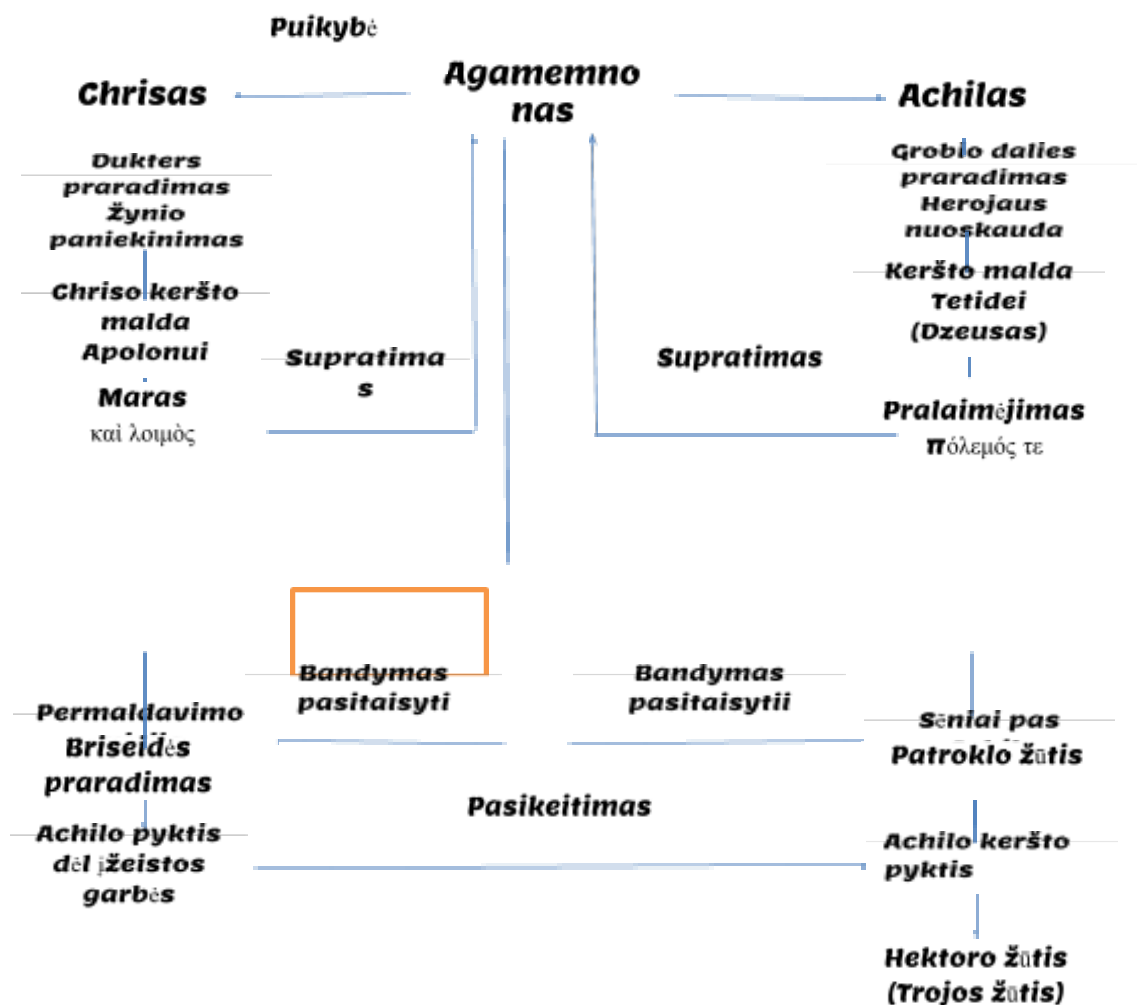
„Kam auginau, vaikeli, tave aš, vargui pagimdžius?

O, kad be sielvarto nūn, ne ašarų leistumei laiką

Čia prie laivų, kai mirtis tau arti ir dienos neilgos?

Mirti žadėta jaunam ir širdgėlą kęsti kaip niekam. <...>“

Jūrų deivė Tetidė tiksliai nusako žmogaus dalį, bet šioje giesmėje veikiantys žmonės savo dalios iki galo, matyt, nesuvokia. Nors šios Homėro eilutės siejasi su vėliau atsiradusiais graikų filosofų svarstymais apie žmogaus būtį, tačiau jose dar nėra filosofinio apibendrinimo, nes apmąstoma tik vieno žmogaus dalia, netaikant tai kitiems ir net neturint tokių intencijų.

Homerą galima dėstyti pagal Sauliaus Žuko *Homero „Iliada“ ir „Odiseją“* (Vilnius, Baltos lankos, 2000).

Operos

Georgas Frydrichas Hendelis, opera **„Deidamėja“** (Londonas, 1741) [G. F. Händel *Deidamia* HWV A14]. Tai bene išpūdingiausia opera apie Achilą. Joje parodomas jaunasis Achilas, gyvenantis pas Deidamėją:

„Deidamėja buvo Skiro valdovo Likomedo duktė, prieš Trojos karą slėpusi Achilą. Deidamėjai ir Achilui gimė sūnus Neoptolemas. Tik dėl Odisejo gudrybės (kad atskirtų jį, aprengtą moteriškais drabužiais, iš kitų Likomedo dukterų, jis atvežė ne tik brangenybių, bet ir kardą) Achilas buvo surastas ir išsivežtas į Trojos karą.”

(Veličkienė Antikos mitologijos žinynas, 23–24, 80).

Hektoras Berliozas, opera **„Trojiečiai“** (1863) [Hector Berlioz *Les Troyens*].

Skulptūros

„Menelajas, laikantis Patroklo kūną“ (IV a. pr. Kristų graikų skulptūros kopija 150–125 m. pr. Kristų, Lancio lodžija, Florencija).

Ernstas Hertelis „Mirštantis Achilas“ (1884, Achileono rūmų kiemas, Kerkyra).

Johanesas Giotsas „Pergalingasis Achilas“ (1909, Achileono rūmų kiemas, Kerkyra).

Hermanas Vilhelmas Bisenas [Herman Wilhelm Bissen] „Karalaitis Paris su obuoliu“ (XIX a., Ny Carlsberg Glyptotek, Kopenhaga).

Paveikslai

Žanas Ogiustas Dominikas Engras, „Jupiteris ir Tetidė“ (1811, Granė muziejus, Provanso Eksas), Mitologija 10. Paveiksle vaizduojama Tetidė atsiklaupusi prie sosto sėdinčio Jupiterio, dešine ranka suėmusi jam už smakro, kairę padėjusi ant jo kelio – tai maldavimo gestas. Šis paveikslas yra nutapytas pagal „Iliados“ pirmosios giesmės 500–502 eilutes.

Džeimsas Beris [James Barry] „Achilo auklėjimas“ (apie 1772, Jeilio Britų meno centras).

Enrik Simone [Enrique Simonet] „Pario teismas“ (apie 1904)

Bendžaminas Vestas [Benjamin West] „Tetidė atgabena Achilui ginklus“.

Pompėjus Batonis [Pompeo Batoni] „Cheironas auklėja Achilą“ (1746).

Piteris Paulis Rubensas „Tetidė mudo Achilą Stikso upėje“ (1630).

Mišelis Nikola Lepisje [Michel Nicolas Lépicier] „Achilas skambina lyra“.

Žanas Augustas Ingre [Jean-Auguste Ingres] „Achilas priima Agamemnono pasiuntinius“ (1801).

Feličė Džanis [Felice Giani] „Achilo ir Agamemnono ginčas“ (1802–1805, Milcečių rūmai, Faenca).

Žakas Lui Davidas [Jacques Louis David] „Achilo pyktis“ (1819).

Peteris Paulis Rubensas. „Achilas tarp Likomedo dukterų“ (1630, Prado muziejus, Madridas).

Džerome Martinas Langlo [Jerome Martin Langlois] „Kasandra prašo Atėnės pagalbos prieš Ajantą“ (1820).

Freskos

Francas Mačas „Achilo triumfas“ [Franz Matsch] (1892–1894, Achileionas, Kerkyra).

Augustas Kuderis [Auguste Couder] „Skamandras ir Simoentas kovoja su Achilu“ (1819, Luvro rūmų freska).

Džiovanis Batistas Tjepolas [Giovanni Battista Tiepolo] „Euribatas ir Taltibijas išveda Briseidę pas Agamemnoną“ (XVIII a.).

„ODISĖJA“

„Odisėja“ yra kita didelė Homero poema. Joje pasakojama apie Odisėjo grįžimą namo po Trojos karo. Galima nagrinėti keletą šios poemos epizodų: invokaciją, kuri lygintina su „Iliados“ invokacija (I giesmės pradžia), Odisėjo susitikimą su fajakų karalaitė Nausikają (VI giesmė), Odisėjo buvimą Kiklopo urve (IX giesmė), Odisėjo atpažinimo pagal randą ant kojės epizodas (XIX giesmė) ir kt.

Odisėjo susitikimo su Nausikaja scena yra žaisminga. Pasirodžius Odisėjui, Nausikajos tarnaitės išsilaksto, lieka tik ji. Galima būtų smulkiai panagrinėti kalbą, kuria į Nausikają kreipiasi Odisėjas. Šita poemos vieta siejasi, pavyzdžiui, su viena 10 klasės kalbėjimo patikrinimo užduotimi, kurioje buvo prašoma apibūdinti, kaip kalba atitinka žmogų. Pasirinkęs tokią temą, dešimtokas Odisėjo kalbos pavyzdžiu galėtų atskleisti, kaip kitą žmogų, šiuo atveju, Nausikają, paveikė sakoma kalba. Pamokoje būtų galima panagrinėti, kokiais žodžiais Odisėjas kreipiasi į karalaitę, ko jai linki, kaip pasakoja apie jį ištikusią nelaimę ir kaip prašo pagalbos.

Odisėjo lankymasis Kiklopo urve atspindi graikų smalsumą, norą pažinti svetimus, kraštus ir žmones, gauti iš jų, kaip sako Odisėjas, nors menką dovanėlę. Tačiau toks smalsumas, be abejo, gali įklampinti ir į pavojų. Bet nepaisydamas bendražygių įspėjimo, Odisėjas vis tiek

ryžtasi pamatyti nepaprastą būtybę ir aplankyti jos būstą.

Odisėjo rando epizodas yra puikiai išnagrinėtas garsaus vokiečių literatūrologo Ericho Gadamerio knygos *Mimesis* straipsnyje „Odisėjo randas“ (p. 7–30). Mokslininkas aptaria šį epizodą pateikdamas platų Homero ir Senojo Testamento kontekstą. Gadameris ten kalba apie *retardacinį metodą*; *retardacija* „sulėtinimas“. Mokytojai turėtų būti susipažinę su šia knyga, kurioje įdomiai ir šiuolaikaiskai aptariami ir kiti mokytoje dėstomi (ar nedėstomi) literatūros kūriniai.

Atwood, Margaret. *Penelopiada. Mitas apie Penelopę ir Odisėją*. Vilnius, Alma littera, 2008.

Auerbach, Erich. *Mimezis. Tikrovės vaizdavimas Vakarų pasaulio kultūroje*. Vilnius, Baltos lankos, 2003.

Mangel, Alberto. *Homero „Iliada“ ir „Odisėja“*. Knygos biografija. Vilnius, Tyto alba, 2008.

Žukas, Saulius. *Homero „Iliada“ ir „Odisėja“*. Vilnius, Baltos lankos, 2000.

V. GRAIKŲ DRAMA.

Dėl graikų dramų žr. Dilytė, Dalia. *Antikinė literatūra*. Vilnius, Jošara, 1998, 90–129; Dumčius, Jonas. *Sofoklis*. Vilnius, Mokslas, 1992.

VI. GRAIKŲ LYRIKA

Senovės graikų lyrika mokyklose praktiškai nedėstyta. Nors chrestomatijose pateikiamas vienas kūrinys, kaip literatūros rūšis ji neatskleidžiama. Mokykloje derėtų pristatyti graikų lyriką kaip literatūros rūšį ir paskaityti vieną kitą autorių.

Graikų lyrikos apžvalga. Graikų lyrika atsirado VII–VI amžiuose, kai aristokratai ėmė užleisti pozicijas miestų gyventojams ir vietoj tiranų (absoliučių valdovų) valdžios pradėjo atsirasti demokratinė valdymo forma. Tada epą, kuris atspindėjo aristokratų požiūrį, ėmė keisti lyrika, atspindinti atskiros žmogaus vidinį pasaulį, jo jausmus ir išgyvenimus. Lyrika klestėjo VII–VI amžiais, bet nuo V amžiaus ją išstūmė drama.

Archajiniais laikais poetinis tekstas buvo atliekamas pritariant *lyrai*. Pagal mitą, lyrą išradęs Hermis. Akomponuojant poezijos tekstui buvo stengiamasi perteikti tūksto mėtą. Deklamuojamoji poezija – elėgija ir jámbas – lyrika nebuvo laikomi (Audronė Kairienė, Mindaugas Strockis *Graikų lyrikai*, 7–8).

Atkreiptinas dėmesys, kad pats terminas *lyrika* antikoje įsigalėjo ne iš karto. Poezijos žanrą, kai kūriniai buvo atliekami lyrai akomponuojant, graikai vadino *mēlika* (gr. μέλος [melos] daina), o poetus *mēlikais* (gr. μελικοί [melikoi]) ar kitais žodžiais, op. cit., 7–8.

Terminas *lyrika* pradeda įsigalėti nuo helenizmo laikų. Pirmąkart terminas *lyrikas* (gr. λυρικός [lyrikos]) randamas Dionsijo Trakiččio gramatikoje, visuotinai prigijo Romos laikais, I. c. Mokykloje galbūt nėra reikalo aiškinti, kaip graikai suprato tai, ką mes įvardijame terminu *lyrika* ir kada tas terminas prigijo. Mokytojai gali žinoti, kad tai buvo tam tikras procesas, o mokiniams, matyt, užtektų paaiškinimo, kad senovės graikai yra skyrę tris literatūros rūšis epą, lyriką ir dramą, taip pat sukūrę pagrindinius žanrus.

Aleksándrijos filologai buvo sudarę geriausiųjų graikų poetų lyrikų sąrašą, vadinamąjį **Aleksándrijos kanoną**. Į jį buvo patekę devyni anksčiau gyvenę poetai: **Alkmānas, Alkājas, Sappō, Stēsichoras, Pndaras, Bakchildas, Ībikas, Anakreōntas ir Simondas**. Vėliau į šį sąrašą buvo įtraukta ir **dešimtoji poetė Korinā**, op. cit. 12–13. Be šių poetų graikai turėjo dar daug kitų poetų.

Kanōnas – dabar daugiareikšmis žodis. Dabar **literatros kanōnas** yra pripažintų, didelį meninę vertę turinčių kūrinių sąrašas.

Literatūros enciklopedija mokyklai, 179.

Antikos literatūros kanoną, įskaitant išvardytus graikų poetus, taip pat garsiuosiuosius graikų tragikus *Aischlā, Sofōklį ir Euripdā*, sudarytų *Aristofānas, Aristōtelis, Cēzaris, Cicerōnas, Ezōpas, Hesiōdas, Homēras, Horācijus, Juōzapas Flāvijus, Katūlas, Ksenofōntas, Lvijus, Ovdijus, Platōnas, Plutārchas, Ptolemājas, Sēneka, Svetōnijus, Tācitas, Teokrtas, Tukiddas, Verglijus*

(žr. plačiau Sigitas Narbutas. Senosios lietuvių literatūros kanono klausimu. *Senoji Lietuvos literatūra*, 25 knyga. Vilnius, 2008, 27).

Kanōnas (gr. κανόν – nendrės stiebas; taisyklė, norma) *senovės graikams reiškė pagal pavyzdines taisyklės sukurtą kūrinį. Graikų skulptorius Polikletas, gyvenęs V amžiuje*

prieš Kristų, veikale „Kanonas“ nustatė pagrindines žmogaus kūno proporcijų taisykles. Jis padalijo žmogaus kūną į aštuonias dalis. Galva turi sudaryti 1/8-ąją kūno, atstumas nuo galvos iki juosmens – 2/8-osios ir t. t. Kanoną jis pritaikė savo skulptūrose, iš kurių garsiausia Δορυφόρος ([doryphoros] „Ietininkas“). Polikleitū sekė ne tik graikai ir romėnai, bet ir garsiausi Renesanso epochos dalininkai.

Elėgijas rašė poetai Kalinas, Tirtājas, Mimmērmas, Solōnas, Teogndas, *jāmbinę poeziją*, mokslininkų išskiriamą į atskirą žanrą (Audronė Kairienė, Mindaugas Strockis *Graikų lyrikai*, 38) poetai Archilōchas, Semondas iš Amōrgo salos (VII–VI amžiaus pradžioje pr. Kristų), Hiponāktas. Monōdinės (sōlinės) lŷrikos meistrai buvo Sapphō, Alkājas, Ankareōntas, chōrinės – Alkmānas, Stesichōras, Ībikas, Simondas, Bakchildas, Pindāras, Korinā (op. cit). Nors mokytojams pravartu susipažinti su graikų poetais ir jų kanonū, bet mokiniai neprivalo žinoti nei graikų poetų kanono, nei ką kurie graikų poetai yra rašę. Geriausia mokinius supažindinti su svarbiausiais lŷrikos žanrais ir jų kūrėjais.

Graikai sukūrė lyrikos žanrus. Minėtini tokie žanrai, kaip *himnas, elėgija, trėnas, epitāfija, ditirāmbas, pajānas* ir kt. Vargu ar reikia, juos visus žinotų mokiniai. Juos dera supažindinti su kai kuriais žanrais ir kai kuriais autoriais. Tačiau antikinių poetų eilių skaitymą apsunkina sudėtingos metrinės sistemos. Todėl, kad mokiniai šį tą prisimintų antikinę poezijos, matyt, dera reikalauti, kad skaitytus kūrinius – eilėraščius jie mokytūsi atmintinai.

1. KALINAS

Kalinas, gyvenęs VII amžiuje, yra laikomas pirmuoju elėgiku. Jis rašė patriotinio turinio *elėgijas* (metras – *elėginis dstichas*, žr. toliau, prie Simonido).

Vyru garbinga, gražu || didvyriškai grumtis už savo ||

Gimtąją šalį, vaikus, || žmoną su priešais aršiais. ||

Negailestingais. Mirtis || juk tuomet tiktai pasirodys, ||

Kai ją moiros išverps. || Veržias tegu jis pirmyn. ||

Ietį iškėlęs, skydu || prisidengdamas narsią krūtinę, ||

Kai susidūrus gretoms, || arštos kautynės užvirs. ||

Juk išvengti mirties || likimas dar niekam neleido, ||

Net jei dievaičio sūnus || būtų jisai nemarus. ||

Dalia Dilytė *Antikinė literatūra*, 70–71

2. ARCHILOCHAS

Garsiausias jambais rašęs poetas buvo Archilochas, gyvenęs VII amžiuje pr. Kristų. Senovėje buvo garsios tokios jo eilės apie išmintį:

O širdie, širdie, išsvarginta sunkiausios nevilties!

Atsitiesk, į priešą smoki, krūtine atremdama,

apsupty arti kenkėjų, pasipriešink atkakliai!

Niekuomet, kai nugalėsi, nesidžiauk labai viešai,

nesigraužk nei nugalėta, verkdamą kažkur namie,

ne per daug dėl džiaugsmo džiūgauk, neliūdėk per daug skausme!

Dalia Dilytė *Antikinė literatūra*, 75–76

3. ALKAJAS

Alkąjas iš Lėsbo salos (VII amžius), Sapphō amžininkas, gimė ir gyveno Mitilnėje. V amžiaus pr. Kristų raudonfigūrė vaza vaizduoja jį ir Sapphō, rankoje laikančius lyrą (Audronė Kairienė, Mindaugas Strockis *Graikų lyrikai*, 63). Aleksándrijos mokslininkai buvo išleidę dešimt Alkąjo knygų. Bet jo kūrybos liko nedaug (op. cit. 66–67). Alkąjas didelį įtaką padarė romėnams: jį mini Horacijus, Ciceronas, Kvintiliānas (žr. plačiau, op. cit. 66). Skaitytinas vienas kitas Alkąjo eilėraštis.

Paleido **Dzeusas liūtis ir viesulus,**

Sustingdė **šaltis upę banguojančią,**

Jau **medžių apsnigtos viršūnės**

Linksta nuo vėjų galingų šuorų.
 Nuginki žiemą žaibais liepsnojančiais
 Ir, pilną taurę vyno saldžiausiojo
 Dosnia ranka sau prisipylęs,
 Guoly minkštam atsigulk patogiai.

Vertė Aleksys Churginas

Teksto skaitymas. Pateiktas eilėraštis yra parašytas alkājine strofà (*strophā Alcaica*), kurią sudaro keturios skirtingos ritminės struktūros eilutės.

= | / ~ / ~ = || / ~ ~ / | ~ =
 = | / ~ / ~ = || / ~ ~ / | ~ =
 = | / ~ / ~ = | / ~ ~ / ~ =
 / ~ ~ / ~ ~ | / ~ / ~ =

Matome, kad pagal mètrą antrosios stròfos trečiojo (vertimo) žodžio metrinis ir gramatinis kirtis nesutampa: dera skanduoti *žaibais*, t. y. pabrėžti pirmąjį skiemenį.

Pirmiausia dera išmokti tekstą skaityti pagal metrà, tada galima pereiti prie jo aptarimo.

Teksto komentaras. Šis Aklàjo eilėraštis – monòdinės lÿrikos pavyzdys. Jį sudaro dvi strofos. Pirmoje strofoje matome žiemos vaizdà: liūtis, viesulus, užšalusią upę, medžių apsnigtas viršūnes – tai iš detalių sukurtas peizažas. Žiemos lėmėjas Dzeūsas: jis „paleido liūtis ir viesulus“. Pirmoji strofa – tarsi epinis pasakojimas, kur viskas stebima iš šalies. Antroje strofoje apie žiemą byloja „liepsnojančios žaibai“. Tačiau atsiranda eilėraščio „aš“, raginantis, matyt, Dzeūšà žaibais „nuginki žiemà“, o žmogų „minkštam guoly atsigulk“. *Žiema ir minkštas guolis* – dvi šios strofos priešybės. Taigi raginama pabėgti nuo žiemos į minkštą guolį. Prastą orà, šaltį padės užmiršti taurė vyno, kurio reikia negailėti: „Dosnia ranka sau prisipylęs“. Tad antroje strofoje atskleidžiamas žmogaus santykis su atšiauria, nemalonia žiema, tačiau jos nemalonumą raginama pamiršti, skatinama mėgautis gyvenimu.

Teksto refleksija. Alkājine strofà gerokai vėlesniais laikais yra rašę romėnų poetai (Horacijus), o dar vėliau ir kai kurie Lietuvos poetai. Iš jų minėtinas Motiejus Kazimieras Sarbievijus (1595–1640), Lietuvos lotyniškosios poezijos kūrėjas. Einat lotyniškąją Lietuvos

literatūrą vienuoliktoje klasėje, prisiminus poeto Alkėjo eilėraščių, galima skaityti kurį Sarbievijaus eilėraščių, parašytą ta pačia alkėjine strofa.

II, 3

Skambioji lyra, bukmedžio dukterie,

Kabok ant aukšto topolio, kol danguj

Auksinė saulė meiliai juokias,

O tarp šakų išdykauja vėjas.

Lai lengvas Euras, skrisdamas pro tave,

Stygas užgauna, aš tuo metu šalia,

Ramiai ant kriaušio išsitiesęs,

Kranto žaliojoj vejoj užsnūsiu.

Deja, žiūrėki, debesys jau juodi

Užtraukė dangų, tuoj pliaupti ims lietus.

Skubėkim! Greit nuo mūs pabėga

Džiaugsmas, akimirką vos tetrūkės.

Vertė Eugenija Ulčinaitė

Motiejus Kazimieras Sarbievijus. *Lemties žaidimai / Ludi fortunae*. Poezijos rinktinė / *Lyrice selecta*. Vilnius, Baltos lankos, 1995.

4. SAPFO

Sapfò iš Lėsbo salos, gyvenusi VII–VI amžiuose pr. Kristų, monòdinės lÿrikos atstovė, buvo garsiausia ir populiariausia graikų poetė. Pagrindinė jos lyrikos tema – meilė. Nors ji buvo parašiusi daugybę eilėraščių himnų dievams, epitalamijų (vestuvių dainų), epigramų, trenų (raudų), elegijų, kurie Aleksándrijos filològų buvo sudėti į devynias knygas, mūsų dienas pasiekė tik keli jos eilėraščiai ir apie 200 fragmentų, neretai tik vienos eilutės ar

kelių žodžių (Audronė Kudulytė-Kairienė *Antikos poetės*, 13).

Sapfò – pirmoji antikos poetė, parodžiusi vidinę mylinčio žmogaus būseną. Žymiausias poetės eilėraštis – „Himnas Afroditei“, kuriame sekdamas homèrinių hmnų tradiciją, kreipiasi į deivę, prašydama jos užtarimo. Kitame eirėraštyje, kalbėdama apie gražiąją Helènę, poetė išsako moters požiūrį į pasaulio vertybes. Didžiausias žmogaus turtas - meilė, prieš ją bejėgės kariaunos, moralinės nuostatos. Helènė, pasmerkta tėvynainio Alkājō, išteisinama Sapfò eilėraštyje, l. c.

IV.

Paskubėk ateit tu prie šios šventyklos,

Čia, šventam sode, malonu, čia auga

Obelys, šalia smilkalais pakvipęs

Aukuras stovi.

Čia vėsus vanduo apačioj čiurlena

Po obels šakom, ir tarp rožių skęsta

Viskas šiam sode. Sušlamėję lapai

Snaudulį kelia.

Pieva, kur arkliams patogū ganytis,

Gėlėmis visa margomis pražydo.

Vėjas čia gāvus, medumi pakvipęs

[Dvelkia maloniai]

Tu ateik čionai, o [miela] Kiprde,

Ir atėjus mums negailėk įpilti

Dosniai į taures auksines atskiesto

Šventėm nektaro.

Atkreiptinas mokytojų dėmesys ir į kitas įdomias antikos poetes – graikes Prakslą, Korną, kuri kaip ir Sapfò, buvo įtraukta į Aleksándrijos kanoną, Erną ir kitas, taip pat vienintelę žinomą romėnę poetę Sulpciją.

Labai garsi buvo graikų poetė Erinà (IV amžius pr. Kristų), išgyvenusi tik 19 metų. Ištisas dienas ji verpdavusi, o poeziją kūrusi paslapčia. Anoniminis autorius vienoje epigramoje taip rašo apie Eriną:

Šitas Lèsbo korys Erinai priklauso. Nors mažas
Jis, bet jį visą medum Mūzos pripildė kadais.
Trys šimtai jos eilučių Homèrui prilygsta, nors buvo
Tik devyniolika jai, šitai mergaitei jaunai.
Ji prie verpstės arba prie audimo staklių bijojo
Motinos savo, todėl mūzoms tarnavo slapčia.
Kiek Sapphò dainom lyrinèm lenkè Eriną,
Tiek hegzametrà ši kūrè geriau už Sapphò.

Plačiau apie moteris poetes galima pasiskaityti šiame leidinyje *Antikos poetės. Senovės graikų ir romėnių poezijos rinktinė*. Sudarytoja Audronė Kudulytė. Iš senosios graikų kalbos vertė, įvadinį straipsnį ir paaiškinimus parašė bei vardų rodyklę sudarė Audronė Kudulytė. Sulpicijos fragmentus vertė Dalia Dilytė. Vilnius, Charibdė, 2003.

Didelis šio kruopščiai parengto leidinio privalumas – kirčiuotų tikrinių vardų žodynėlis gale, p. 95–102. Tiesa, dėl dviejų vardų teikimo galima rimtai prieštarauti: turėtų būti **Trojà**, ne *Tròja*, *Tanagrà*, ne *Tanàgra* (p. 102). Tokios teikiamos formos neatitinka lietuvių kalbos kirčiavimo sistemos ir dėl to yra neperspektyvios. Plg. analogiškas įprastas vardų lytis *Abeonà*, *Antinojà*, *Aurorà*, *Belonà*, *Didonà*, *Eponà*, *Eribojà*, *Eubojà*, *Junonà*, *Latonà*, *Leukotojà*, *Romà* – daugelis jų įteisintos ne viename leidinyje. Dar plg. *Euròpè*, bet yra *Europà*, dėl kurios niekam nekyla abejonių. Lytis *Trojà* yra įteisinta šiuose leidiniuose: LE XXIV 155, Kazimiero Kuzavinio *Lietuvių–lotynų kalbų žodyne*, 2007, 1081; Bronislavo Piesarsko *Dvitomiamė anglų-lietuvių kalbų žodyne*, II, 2004, 598; Juozo Križinausko, Stasio Smagurausko *Didžiajame vokiečių-lietuvių kalbų žodyne*, II, 2006, 366 ir pan. Kitokios lyties negu *Tròja* pateikimas vertintinas kaip savivaliavimas. Dėl *Tanagrà*, plg. *Kleopatrà*, *Demetrà*, *Megarà* taip pat.

5. SIMONIDAS

Simondas iš Kejo salos arba Kejiėtis (557–468 metais pr. Kristų *Σιμωνίδης ὁ Κεῖος* [Sinonidēs ho Keios]), yra iškilus graikų poetas lyrikas, kurį Aleksándrijos filologai buvo įtraukę į graikų poetų kanoną.

Simondas atvyko į Atėnus, kur buvo remiamas tirāno Hipárcho iki jo žūties (514 metais pr. Kristų), po to jis pastraukė į Tesāliją. 490–480 metais vėl gyveno Atėnuose, buvo svarbiausių karvedžių, kovojusių su persais, atėniėčio Temistòklio ir spartiėčio Pausānijaus draugas. Simondas Sirakzų tirāno Hieròno [tarti Hi-(j)e-rò-no – keturi skiemenys] kvietimù atvyko į Sicliją, kur susitiko su poetù Pindarù. Simondas sutaikė tirānus Hieròną ir Teròną iš Akragánto.

Gausių Simondo kūrinų tera išlikę tik fragmentai. Jis kūrė epinkijus, ditirāmbus, kurių varžybose buvo laimėjęs 56 kartus, pajanùs, trenàs, užstalės dainas valdovui Skòpui II, elègijas, skirtas graikų-persų karui. Ypač garsi buvo jo epigrāmų knyga. Graikai ir romėnai Simondui priskyrė atminties meno arba mnenotèchnikos išradimą.

Simondui priskiriama tokia žuvusius Termoplų perėjos gynėjus spartiečiùs išaukštinti **epitāfija**, užrašyta Herodòto „Istorijoje“:

᾿Ω ξειν', ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις ὅτι τῆδε

Ὄ ksein **angellein** || lakedaimoniois hoti tēde ||

κειμεθα, τοῖς κείνων ῥήμασι πειθόμενοι.

keimetha tois keinōn || **rhēmasi peithomenoi.** ||

O pakeleivi, | praneški spartiečiams, | kad esame **krite**, ||

Šičia įstatymui **jū** || **mes** nusilenkė šventai. ||

Epitāfija yra parašyta **elèginiau distichu** (elèginiau dveiliu), kurį sudaro dvi eilutės: pirmoji yra **hegzāmetras**, žr. anksčiau, antroji – **pentāmetras**.

1 eilutė (hegzāmentras) / ˘ ˘ | / ˘ ˘ | / ˘ ˘ | / ˘ ˘ | / ˘ ˘ | / ˘ ˘
 / ˘ ˘ | / ˘ ˘ | / ˘ ˘ || / ˘ ˘ | / ˘ ˘ | / ˘ ˘

2 eilutė (pentāmentras)

Teksto komentaras. Epitafijoje kreipiamasi į keleivį, nes, žuvus visiems Termoplų gynėjams, nebeliko jokio liudininko. Jie ilsisi žūties vietoje, nes šventai vykdė, ko buvo mokomi iš mažumės, – įstatymą. O tą rūstų spartiečių įstatymą atspindi lakoniška sentencija: „Su skydu arba ant skydo“, t. y. grįžti namo arba su pergale, arba būti parneštam iš mūšio lauko. Taigi šia epitafija iškiliai pagerbti žuvusieji, išaukštintas jų sąmoningas požiūris į įstatymus, kurie buvo graikų civilizacijos pagrindas, plg. Periklio kalbos vietą, kur kalbama apie įstatymus, žr. toliau.

Termoplai (*Θερμοπύλαι* [thermopylai] „Šiltieji Vartai“), siaura perėja Tesalijoje, prie Maljos upės, buvo vienintelis praėjimas iš Tesalijos į Vidurio Graikiją. Ten 480 m. pr. Kristų įvyko garsusis Termoplų mūšis: trys šimtai spartiečių su savo karaliumi Leonidū ir septyni tūkstančiai tespijiėčių dviem dienoms sulaukė persų kariuomenę, kurią persų karalius Ksērksas vedė į Graikiją. Įvykus išdavystei, žuvo karalius Leondas, trys šimtai spartiečių ir septyni šimtai tespijiėčių. Šis mūšis graikams buvo labai svarbus, nepaisant jo tragiškos baigties. Jis parodė, kad nedidelis graikų karių būrys geba pasipriešinti milžiniškai persų kariuomenei, ir tai buvo pirmoji didelė graikų moralinė (iš dalies ir karinė) pergalė prieš grėsmingą priešą.

Kalbant apie Mažvydo „Katekizmą“ (1547) dažniausiai lieka pamiršta jo lotyniškoji dedikacija, skirtai Lietuvos valstybei. Devintokai turėtų ją išmokti atmintinai. Šia dedikacija pradama visa knyga. Tai viena ryškiausių XVI amžiaus dedikacijų, skirtų Lietuvai. Ji parašyta taip pat eleginiu distichu. Su Simonidu kūrinio Mažvydo dedikaciją sietų žodis *įsakymas*, kuris gerintinas su epitafijos žodžiu *įstatymai*. Mokiniam būtų naudinga palyginti Simondo frazę „<...> esame kritę, / Šičia įstatymui jų mes nusilenkę šventai“ ir Mažvydo frazę „<...> kunigaikščių laiminga laiminga Tėvyne, / Dievo įsakymus šiuos vykdyki siela skaisčia“.

Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei

Lietuva mano garsi, kunigaikščių laiminga Tėvyne,
Dievo įsakymus šiuos vykdyki siela skaisčia,
Kad neprislėgtų Tavęs atsiskaitymo valandą rūsčią
Pyktis Teisėjo garbaus, sėdinčio soste aukštam.

Vertė Regina Koženiauskiėnė

6. ANAKREONTINIAI EILĖRAŠČIAI

Graikų poeto Anakreonto (apie 570 – apie 485 metais pr. Kristų) kūryba susilaukė sekėjų. Jo stiliumi parašyti eilėraščiai vadinami anakreontiniais eilėraščiais. Juose kalbama trečiuoju asmeniu, jie parašyti jámbiniu dvimetriu (Audronė Kairienė, Mindaugas Strockis *Graikų lyrikai*, 70).

Anakreontiniai eilėraščiai yra išversti į lietuvių kalbą (*Anakreontiniai eilėraščiai / Carmina Anacreontea*. Vertė, įžangą ir paaiškinimus parašė Sigitas Narbutas. Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995). Įžanginiame straipsnyje yra pateikta poeto Anakreonto biografija, duota ir panagrinėta jo kūrybos pavyzdžių. Aptarti ir sekimai – anakreontiniai eilėraščiai, pateikta pastabų dėl jų vertimo.

Dėl turinio ne visi Anakreonto eilėraščiai skaitytini su mokiniais, ypač su devintokais. Skaitytina tokia žavi Anakreonto kūrinio ištrauka (metras – *elėginis dstichas*, žr. anksčiau prie Simondo):

Tas man nemielas, kuris netoliese pilno kratėro
Liūdus karus ir vaidus gerdamas mini giesmėj.
Tas mano draugas, kuris Afrodės ir mūzų žavingas
Dovanas mena ir jom didina vaišių džiaugsmus.

Vertė Sigitas Narbutas *Anakreontiniai eilėraščiai*, 13

Mokiniais galima duoti užduotį palyginti šias Anakreonto eilutes, pavyzdžiui, su Homėro „Iliados“ invokacija.

Keletas anakreontinių eilėraščių taip pat gali būti skaitoma ir nagrinėjama devintoje klasėje.

24

Gamta ragus galvijams,
arkliams kanopas davė,
greitąsias kojas – kiškiams,
nasrus dantingus – lūtams,
žuvims – plaukimo galią,
jėgų skraidyti – paukščiams,

narsumą, protą – vyrams.

Kas moteriai beliko?

Kuo ją apdovanojo?

Kalavijus su skydais

atstoja josios grožis:

ir geležį, ir ugnį

jis pergali nesunkiai.

29

Nemylėti žmogui vargas.

ir mylėti – vienas vargas.

Tik užvis didžiausias vargas

mylinčio žmogaus netekti.

34

Būk pašlovintas, žiogeli,

kai nuo augalų viršūnių

menką rasą vien tegėręs,

kaip valdovas uždainuoji!

Viskas juk aplinkui tavo:

ir kiek laukuose regi tu,

ir kiek dovanojęs girios.

Žemdirbiams esi tu mielas,

niekas bloga tau nelinki:

tu brangus visiems mirtingiems,

vasaros meilus šaukleli!

O be to, tave ir mūzos,

ir valdovas Foibas myli –
tau jis skardų balsą davė.
Ir senatvė nebaisi tau,
išmintingas žemės dainiau,
tvariny bekrauji, sveikas! –
Tu beveik dievams prilygsti.

Teksto komentaras. Anakreontinių eilėraščių vertėjas Sigitas Narbutas taip nusako jų motyvą: „Bene svarbiausias originalus anakreontinių eilėraščių motyvas – poezijos sau, poeto autarkijos idėja. Gražiausiai ji išreikšta giesmėje žiogui.“

Metodiniai nurodymai. Išsiaiškinus eilėraščių, su mokiniais reikia pakartoti, kas yra *motyvas*, paaiškinti jiems, ką reiškia graikiškas žodis *autárkija*. Namų darbas: Sigitas Narbutas žodžių komentaras (pastraipa).

35

Erotas rožių krūme,
Miegojusios bitukės,
nematė. O, nelaimė!
Įgeltas į pirštelį,
jis skaudžiai suvaitojo.
Nulėkęs, nuplasnojęs
pas skaisčiąją Kiterę¹.
– Žuvau, mamyte, – tarė.
– Žuvau, dabar man galas!
Įkirto man sparnuota
gyvatė kaimo žmonės
ją butele vadina.
Ji tarė: „Jei bitelės
geluonis toks skausmingas,
tai pagalvok, Erotai,

ar skaudžios tavo strėlės.“

Su kai kuriais anakreotiniais eilėraščiais vienaip ar kitaip temos ar idėjos atžvilgiu yra sietini ir lygintini kai kurie senosios Lietuvos literatūros kitakalbių poetų eilėraščiai, skaitytini nebūtinai devintoje, greičiau vienuoliktoje klasėje.

Danielius Naborovskis

Medžioklė

Tyliai, tyliai, Kupidone,
Čia, žaliajam pievų klony,
Saulė leidžias, saulė teka,
Stirnų čia vingiuoja takas.
Šit ir pėdos dar nesenos –
Netolies dar stirnos ganos?
Imk strėles greitas ir lanką,
Vaikšto stirna ten po lanką.
Šauk nelaukęs, Kupidone!
Ak, išdykęs nevidone,
Kokį iškrėtei tu juoką –
Peršovei mane, vilioke, –
Miško žvėriui nė nekliuvo,
Jis seniai tankmėj pražuvo.
Ką darysi – rėksi, šauksi –
Jau laimikio nesulauksi.
O aš vargšas vos velkuosi –
Širdį sužeistą nešuosi.

Vertė Eugenija Ulčinaitė

Motiejus Kazimieras Sarbievijus

VI, 23. Žiogui

Tu nutūpęs aukštai topoliui ant šakos

Ir prigėręs rasų, dangišku ašarų
Sau, žiogeli, smuikuoji,
Ir tylus gaivini šilus.
Po ilgosios žiemos vasara seks trumpa,
Savo ratais lengvais ji nudardės bemat,
Tad skubėti smuikuoti,
Kol linksmai šviečia saulė dar.
Jei ateina kada džiaugsmo pilna diena
Vėl praeina tuojau; širdžiai kas malonu,
Greit, deja, pasibaigia –
Vien kančia amžina yra.

Vertė Eugenija Ulčinaitė

VII. GRAIKŲ PROZA.

VII.1. ISTORIOGRAFIJA. Tukididas „Peloponeso karo istorija“

Periklio kalba (Vertė Leonas Valkūnas)

II. 34. „Daugelis tų, kurie anksčiau manęs kalbėjo iš šios vietos, aukštindavo tą, kuris pirmas prie šių iškilmių pridėjo dar ir šito pobūdžio kalbas; nurodinėdavo, koks puikus yra paprotys tarti žodį, prisimenant tuos, kurie krito karuose. O aš manyčiau, jog užtenka, jeigu vyrams, kurie darbais parodė savo šaunumą, darbais yra parodoma ir derama garbė, kaip dabar jūs ir matote čia, šiose viešai surengtose laidotuvėse, ir, mano nuomone, daugybės vyrų nuopelnų nederėtų daryti priklausomų nuo vieno kalbėtojo, kuriuo – ar jis turi, ar neturi sugebėjimų – vis tiek patikės.

Juk sunku yra saikingai kalbėti apie tokius dalykus, apie kuriuos šnekant, vargiai galima įtikinti žmones, kad tai, kas sakoma, yra tiesa. Iš tikrųjų klausytojui, kuris yra gerai susipažinęs su padėtimi ir palankiai nusiteikęs, gali pasirodyti viena ar kita aplinkybė nušviesta silpniau, negu kad jis nori arba negu kad jam yra žinoma; o tas klausytojas, kuris nėra susipažinęs su padėtimi, gali iš pavydo pamanyti, jog viskas padidinta, jeigu jis išgirs tai, ko neįstengs suprasti. Juk pagyrimo žodžiai, pasakyti apie kitus, yra pakenčiami tiek, kiek tas, kuris juos girdi, jaučia esą pajėgus pats atlikti tuos žygius, apie kuriuos klauso. O girdėdami apie žygius, kurie pranoksta jų jėgas, klausytojai ima pavydėti ir netikėti. Bet

kadangi mūsų protėviai pripažino šį paprotį girtinu, tai ir aš turiu laikytis nusistovėjusios tvarkos ir kiek galėdamas bandyti patenkinti kiekvieno iš jūsų norus ir lūkesčius.

36. Pirmiausia aš pradėsiu nuo jūsų prosenelių, nors iš teisingumas, ir padorumas reikalauja jiems suteikti garbą, šitokia proga prisimenant. Juk jie nuolatos ir visą laiką gyveno šitoje šalyje ir iš kartos į kartą ją paveldėdami per savo šaunumą išsaugojo jos laisvę iki šiol. Todėl ir anie yra verti pagyrimo, o dar labiau mūsų tėvai, kurie paveldėtą galią ne be vargo išskėlė iki tokios didybės ir paliko dabartinei kartai.

Labiausiai tą galią padidinome mes patys, kurie ir dabar tebesame žaliūku amžiaus, sustiprinome valstybę visais atžvilgiais tiek, kad ji dabar puikiausiai patenkina savo poreikius tiek karo, tiek ir taikos metu.

Apie karo žygius, kuriuose mes susilaukėme įvairių pasisėkimų, aš nenoriu tarp žmonių, kuriems tai yra žinoma, plačiau kalbėti ir neminėsiu, su koku ryžtingumu mes patys ar mūsų tėvai atrėmėm barbarų ar kitų graikų puolimus. Aš noriu iš pradžių parodyti, koku būdu, kokios valstybinės santvarkos padedami ir kokiais keliais mes pasiekėme dabartinę didybę, o po to imsiu aukštinti šiuos mūsų kritusius piliečius. Mano nuomone, dabartiniu atveju tinka apie tai kalbėti, ir naudinga bus išklaudyti visam susirinkimui, tiek miesto gyventojams, tiek ir svetimšaliams.

37. Mūsų valstybinė santvarka nėra kaimynų įstaigų pamėgdžiojimas: mes patys greičiau esame kai kam pavyzdys negu sekame kitais. Ši santvarka vadinasi tautos valdžia, nes ji remiasi ne mažuma, o dauguma. Atsižvelgiant į skirtingus asmeninius poreikius, mūsų įstatymai teikia visiems lygias teises, o turint prieš akis politinę įtaką, jie užtikrina kiekvienam tokį jų laipsnį, kokį suteikia ne viena ar kita politinė partija, bet priklausomai nuo garso, kurį kiekvienas įgyja savo šaunumu. Net ir neturtingajam piliečiui, jeigu tik jis gali atlikti ką nors naudingo valstybei, dėl nežymios padėties niekas netrukdo pasiekti garbės ir įtakos. Taip mes laisvai tvarkome savo visuomeninį gyvenimą, o kasdieniniuose tarpusavio santykiuose nesame įtaringi: nerūstaujame ant kaimyno, jeigu jis ką daro siekdamas savo malonumo, ir nerodome apmaudo, kuris, nors ir nepakenkia, bet apsunkina žvilgsnį. Visai be prievartos tvarkydami savo asmeninį gyvenimą, visuomeniniuose santykiuose mes niekada neperžengiame įstatymų daugiausia iš pagarbos jiems: mes visada klausome asmenų, kurie tuo metu turi savo rankose valdžią, ir ypač rūpestingai vykdome tuos įstatymus, kurie išleisti skriaudžiamųjų naudai ir kurie, būdami nerašyti, nusižengėliams užtraukia visuotinę gėdą.

38. Mes esame suteikę daugybę progų savo dvasiai pailsėti nuo darbų: kasmet rengiame rungtynes ir iškilmingus aukojimus ir tinkamai tvarkome savo namų gyvenimą,

kuris kasdieniais smagumais nugena nuobodulį. Dėl mūsų miesto didumo suplaukia čia visokios gėrybės iš viso pasaulio, ir mes galime mėgautis tiek kitų žmonių sukurtomis gėrybėmis, tiek naudotis savo žemės vaisiais.

39. Nuo savo priešininkų mes skiriamės rūpinimusi kariniais reikalais. Mat mūsų miestas yra atviras visiems, ir mes niekada netremiame svetimšalių, niekam netrukdomė nei sužinoti, nei pamatyti ką nors iš baimės, kol koks nors priešas, išgirdęs kokią nors mūsų paslaptį, galėtų ja pasinaudoti: mes pasitikime ne kokiais nors pasirengimais ar karinėmis gudrybėmis, kiek savo drąsa ir sutarimu visuose veiksmuose. Ir auklėjimo reikaluose – jie iš mažens varginančiais pratimais stengiasi išauginti narsius vyrus, o mes leidžiame laiką be jokios prievartos ir vis dėlto esame pajėgūs, jeigu mums tenka atremti mums lygų priešą. Kad taip yra, štai ir įrodymas: lakedaimoniėčiai žygiuoja į mūsų žemę ne vieni, bet su visais savo sąjungininkais, tuo tarpu mes, patys vieni užpuolę kaimynų kraštą, ten, svetimijoje šalyje, dažniausiai nesunkiai nugalime tuos, kurie gina savo turtą ir savuosius.

Nė vienas priešas dar niekada nesusitiko su visomis mūsų sutelktomis pajėgomis, nes mes tuo pačiu metu rūpinamės ir savo laivynu, ir savo piliečius siunčiame į daugelį sausumos žygių. Todėl kai kur nors susidūrę su kokia nors mūsų kariuomenės dalimi priešai ją nugalė, paprastai giriasi visu mus atmušę, o, patyrę pralaimėjimą, tvirtina, jos jos įveikusios visos mūsų pajėgos.

Nors mes paprastai pavojus sutinkame veikiau abejingai nusiteikę, negu grūdindamiesi apsunkinančiais pratimais, veikiau iš mums būdingo narsumo, o ne paisydami įstatymų nurodymų, tačiau turime tą pirmenybę, jos iš anksto nesivarginame būsimais sunkumais, o patekę į juos, pasirodome narsūs nė kiek ne mažiau negu tie, kurie visą laiką didžiai save vargina.

Ir šiuo, ir daugeliu kitų atvejų mūsų miestas yra vertas nusistebėjimo.

40. Mes mylime grožį be išlaidumo ir išmintį be suglebbimo: turtas mums yra veikiau paskatinimas veikti, negu proga žodžiais pasigirti. Pareikšti apie savo neturtingumą niekam nėra gėda: daug didesnė gėda darbu jo neįveikti. Tie patys piliečiai rūpinasi savo šeimos ir visuomeniniais reikalais, jeigu kai kurie visą rūpestį nukreipia kitur, tai ir jiems nėra svetimi valstybės reikalai. Mat tik mes vieni nė kiek visuomeniniais reikalais nesirūpinantį žmogų laikome ne tik neveiksliu, bet ir nenaudingu bendruomenės nariu. Taigi mes patys apsvarstome savo veiksmus ir stengiamės juos teisingai įvertinti manydami, jog ne kalbos kenkia darbams, o daugiau žalos būna iš to, jeigu imamasi darbo iš anksto žodžiais neišsiaiškinus, ką reikia daryti.

Nuo kitų mes skiriamės dar ir tuo, kad imdamiesi kokio žygio, parodome drąsą ir visapusiškai apsvarstome tai, ko rengiamės imtis, tuo tarpu kitiems nežinojimas suteikia drąsos, o pasvarstymas – neryžtingumo. Pagrįstai gali būti laikomi stipriausios dvasios tie žmonės, kurie, aiškiausiai žinodami ir tai, kas siaubinga, ir tai, kas malonu, vis dėlto nevengia pavojų.

Taip pat mes skiriamės nuo daugelio kitų parodydami savo dvasios šaunumą: mat draugais mums tampa ne tie, iš kurių mes patiriame ką nors gera, bet tie, kuriems patys patarnaujame. Be abejo, tas, kas atliko paslaugą, turi tvirtesnę padėtį, nes savo prielankumu priverčia paslaugos gavėją jaustis kalto; priešingai, tas, kurie susilaukė paslaugos, jaučiasi daug nesmagiau, žinodamas, jog jo atsiteisimas bus vertinamas ne kaip prielankumas, bet kaip grąžinama skola. Mes vieni nesvyruodami atliekame paslaugas ne tiek vildamiesi naudos, kiek iš pasitikėjimo, besiremiančio laisve.

41. Trumpai sakant, aš tvirtinu, kad visas mūsų miestas yra Graikijos švietimo židinys; man atrodo, kad kiekvienas atskiras žmogus mūsų žmogus mūsų tarpe gali prisitaikyti prie įvairiausių veiklos rūšių ir atlikdamas darbą dailiai ir mikliai, geriausiai gali pasiekti patenkinamą padėtį. Kad viskas, kas čia pasakyta, yra ne skambūs žodžiai, pasakyti šia proga, o tikra teisybė, parodo mūsų miesto galia, kurią mes pasiekėme kaip tol dėl šių ypatybių. Iš tikro jis vienas iš visų dabartinių valstybių atlaiko išmėginimą ir pasirodo didingesnis, negu kad paskalos jį piešia; jis vienas nei puolančiam priešui nekelia pasipiktinimo pralaimėjimo atveju, nei pavaldinių priekaištų, kad jie yra nevertų žmonių valdomi.

Mumis, sukūrusiais šią galybę, aiškiai pasireiškiančią ir paliudytą svariais įrodymais, stebėtis ir dabartinės, ir ateinančios kartos žmonės. Ir mes visai nesame reikalingi nei Homero, nei kieno nors pagyrimų, kurie savo žodžiais galės suteikti smagumo vienai akimirkai, tuo tarpu, kai tikrais žygiais pagrįsta teisybė suardys susidarytą vaizdą. Savo narsumu įsiveržėme į visas jūras ir žemes, visur palikome savo rūstybės ir prielankumo amžinų paminklų.

Taigi už šitokią valstybę kovodami, žuvo šie kariai, kilniai trokšdami likti jai iki galo ištikimi. Ir, žinoma, už šią tėvynę turi trokšti visokį vargą pakęsti kiekvienas iš mūsų, kurie likome gyvi.

42. Apie mūsų valstybės reikalus aš taip ilgai kalbėjau dėl tos priežasties, kad galėčiau jums parodyti, jog mes ir tie žmonės, kurie nieko panašaus neturi, kovojame nelygią kovą, taip pat, kad savo giriamąją kalbą, skirtą tiems, kuriuos čia miniu, padaryčiau aiškia ir įrodymais paremtą.

Iš tikrųjų tai, kas buvo svarbiausia, jau yra pasakyta: mat aš čia išskėliau šių karių ir šaunumą ir žygius į juos panašių vyrų, kurie buvo tikra mūsų valstybės puošmena; ir nedaug atsiras helėnų, kurių žygius tiek galėtų atitikti pagiriamasis žodis. Mano nuomone, šiuos karius ištikusi žūtis pirmiausia parodė ir galutinai patvirtino jų didį šaunumą.

Juk visiškai teisinga laikyti, kad tuos trūkumus, kurie juose pasireikšdavo kitais atžvilgiais, nustelbia vyriška šaunumas, parodytas kovose su priešais už tėvynę: savo taurumu nuplovę blogį; suteikė visai valstybei daugiau naudos, negu savo ydomis pridarė žalos asmeniniame gyvenime.

Nė vienas iš šių kritusių karių neparodė silpnavališkumo, pasirinkdamas turtą teikiamą smagumą, arba, tikėdamasis išbristi iš skurdo ir bent kiek praturtėti, nepasitraukė siaubinga pavojui iš kelio. Už visas šitas gėrybes juos labiau traukė noras atkeršyti priešams, o minėtų gėrybių atsisakyti. Savo žygio, dar ateities apniaukto, netikrumą skaidrindami viltimi, o kovoje akis į akį susidūrę su pavojum, jie pasirinko vienintelį kelią – pasitikėti savo pačių jėgomis. Ir atremdami priešus jie manė, jog yra garbingiau nukentėti, negu bailiai trauktis ir taip gelbėti savo gyvybę. Jie ne tik išvengė gėdingų kalbų, bet išsavo krūtinėmis atlaikė visą tą žygį, ir likimo lėmimu per trumpą akimirką žuvo, veikiau apsupti šlovės negu jausdami siaubą.

43. Savo kilniu elgesiu šie vyrai pasirodė verti valstybės piliečiai. O kiti, išlikę gyvi, turėtų trokšti pasiekti saugesnę išeitį ir priešų atžvilgiu parodyti nė kiek ne menkesnį dvasios tvirtumą. Jūs turite ne tik tai žodžiais paisyti narsumo teikiamos naudos, – apie tai gal kas nors plačiai kalbės (jūs patys tai žinote ne blogiau už jį), suminėdamas visas gėrybes, kokias tik teikia priešų atrėmimas, – bet kas dieną turite savo darbe turėti prieš akis mūsų valstybės galią, ją žavėtis ir ją pamilti. Ir jeigu mūsų valstybė mums pasirodys didinga, jūs turite suvokti, jog ją sukūrė narsūs vyrai, žiną, ką reikia daryti, savo veiksmuose parodę savigarbos jausmą. O jeigu savo užmojuose jie patirdavo kokį nors nepasisekimą, vis dėlto netarė turį pagrindo palikti miestą be jų šaunumo ir jam atidavė gražiausią meilės auką.

Bendrajam reikalui atiduodamas savo gyvybę, kiekvienas sau užsitikrino neblėstančią garbę ir puikiausią kapą, – ne tik šitą, kur ilsisi jo kaulai, bet tą, kur neužmirštama amžiais pasilieka jo šlovė kiekviena proga, kai tik paminimas jo žodis ar veiksmas. Žymiųjų karių kapas yra visa žemė, ir apie juos byloja ne tik antkapių užrašai gimtojoje šalyje, bet svetimame krašte atminimas apie jų narsumą negu apie jų žygį amžinai pasilieka gyvas kiekvieno žmogaus širdyje.

Iš jūs dabar stenkitės rungtyniauti su šiais vyrais, būdami įsitikinę, kad laisvė yra tikroji laimė, o narsumas yra tikroji laisvė, ir bailiai nesizvalgykite į karinius pavojus. Juk ne tik nelaimingieji, kurie neturi vilties pasiekti kokią nors gerovę, jaučia tvirtesnę pagrindą negailėti savo gyvybės, bet kaip tik tie, kuriems gresia pavojus, kad jų dabartiniame gyvenime gali įvykti pasikeitimas, ir kurie, jei atsitiks kokia nelaimė, gali susilaukti pakitimų į blogąją pusę. Mat vyrą, turintį kilnaus išdidumo, labiau slegia pasirodymas suglebėliu ir iš to kylas pažeminimas, negu nejaučiamai ateinanti mirtis, sutinkama narsiai ir tikintis bendro labo.

44. Štai kodėl dabar aš čia neketinu sielvartauti su jumis, čia susirinkusieji šių žuvusiųjų tėvai, bet veikiau jus raminti. Juk tie, kurie išaugo pergyvenę visokias nelaimes, žino, tikrai laimingas yra tas, kuris užbaigia savo dienas, panašiai kaip šie kariai, garbinga mirtimi, arba kuris, panašiai kaip jūs, liūdi garbingu liūdesiu, kam likimo buvo lemta užbaigti gyvenimą tą akimirka, kai jis jautė pilną laimę.

Žinoma, aš gerai suprantu, kad jus sunku tuo įtikinti, nes jūs, matydami kitų laimę, dažnai prisimenate tuos laikus, kai ir patys panašiai džiaugėtės: sielvartauja žmogus, praradęs ne tas gėrybes, kurių nebuvo patyręs, bet netekęs to, prie ko buvo pripratęs ir ko jau nebėra.

Reikia parodyti tvirtumą: tie, kurie yra tokio amžiaus, kad dar gali susilaukti vaikų, turi guosti save kitų įpėdinių viltimi. Štai būsimieji vaikai leis kai kuriems asmeniniame gyvenime užmiršti tuos, kurių jau nėra, o valstybei suteiks dvigubą naudą: nesumažės gyventojų skaičius ir bus labiau užtikrintas jos saugumas. Juk negalima matyti, kad, svarstant viešuosius reikalus, gali duoti teisingų patarimų tas, kuris nejaučia vienodo pavojaus netekti savo vaikų. O tie iš jūsų, kurie iš jūsų jau peržengėte tą amžių, laikykite laimėjimu tą didesnę gyvenimo dalį, kurią jūs nugyvenote laimingai, tikėkite, jog jums beliko trumpai gyventi, ir guoskite save šių, savo kritusių sūnų, šlove. Juk tik garbės troškimas niekada nesensta: nei iškaršusiems seneliams tiek džiaugsmo neteikia, kaip sako, laikini laimėjimai, kiek garbė.

Jūs, šių žuvusiųjų sūnūs ir broliai, kurie čia stovite, jūs turėsite, kaip matau, atlaikyti smarkias varžybas. Mat tą, kurio jau nebėra, paprastai kiekvienas aukština, todėl kad ir koks bebūtų jūsų šaunumas, vargiai būsite laikomi jiems lygūs, bet truputį žemesni. Mat kiekvieną, kol gyvas, persekioja varžovų pavydas, o kai pasitraukia iš kelio varžovai, sulaukia prielankumo ir garbės.

Jeigu dar reikia man paminėti ir mūsų šauniąsias moteris, kurios dabar tapo našlėmis, tai aš viską pasakysiu trumpais raginimo žodžiais: jums didelė šlovė – nepasirodyti blogesnėmis už savo moterišką prigimtį ir pasistengti, kad vyrų tarpe apie jus nebūtų kalbos nei gera, nei bloga prasme.

<...>

46. Savo kalboje aš jau pasakiau viską, ką laikiau reikalinga pasakyti šiomis aplinkybės pagal seną paprotį, ir šie mūsų laidojamieji iš tikrųjų yra deramai pagerbti. O jų vaikus, kiek jie subrę, visuomenės sąskaita išlaikys valstybė, tuo pačiu suteikdama naudingą vainiką už šias garbingas kovas tiek šiems mirusiems, tiek ir pasilikusiems gyviems. Valstybėje, kur šaunumas yra puikiausiai atlyginamas, ir piliečiai būna šauniausi.

O dabar kiekvienas, apraudojęs savo artimuosius, grįžkite namo.“

Periklis (490–429 metais pr. Kristų) – vienas garsiausių senovės Atėnų politikos veikėjų, strategas. Atėnuose įvykdė svarbių demokratinių reformų. Periklis labai sustiprino karines Atėnų pozicijas. Atėniečiai ėmė vadovauti Dėlo sąjungai, didelei Vidurinės Graikijos daliai, kai kurioms Peloponėso sritims. Periklio veiklos metais Atėnai tapo didžiausiu Graikijos politikos, ekonomikos ir kultūros centru. Perikliu buvo pradėta žavėtis nuo tada, kad apie jį savo „Peloponeso karo istorijoje“ papasakojo Tukididas.

Kalbos interpretacija. Periklio kalba, pasakyta per žuvusių atėniečių laidotuves, išreiškia ilgus amžius formuotas ir V a. pr. Kr. Atėnuose įsitvirtinusias graikų pasaulėžiūros dominantes. Istorikas Tukididas kalbą perteikia praėjus keleriems metams po jos pasakymo (431 m. pr. Kr.); visai tikėtina, kad Tukididas pats buvo įvykio dalyvis ar bent jau girdėjo daug liudijimų, nes akivaizdu, jog kalbos turinys ir raiška jam nekėlė abejonių. Dar labiau tikėtina, kad tokios mintys ir tokie žodžiai atėniečių sąmonėje buvo pati tikriausia ir oratoriaus asmenybės, ir savo gyvenimo sanklodos išraiška.

Kadangi kalba iš esmės adresuota vėlesnėms nei konkrečiam istorinio įvykio kartoms, svarbiausia yra, ką apie Atėnų polį, atėniečius ir jų strategą Periklį siekia perteikti Tukididas. Kalbos įžanga atskleidžia, kad tarp piliečių ir jų išrinkto stratego didelės netekties akivaizdoje nėra įtampos ir priešiško būtent dėl demokratiškos Periklio laikysenos ir elgsenos. Nors darbus jis vertina labiau nei žodžius, o svarbiausią darbą jau atliko (surengė viešas ir iškilmingas žuvusių karių laidotuves), Periklis sutinka kalbėti dėl visuomenei reikšmingų priežasčių: kad tęstų tradiciją, taip susiedamas buvusias ir esamas kartas, ir patenkintų piliečių troškimą išgirsti jiems vadovaujančio žmogaus žodį. Beje, iš dviejų pirmų kalbos pastraipų galima suprasti, kad Perikliui nepatiko tai, ką išgirdo sakant kitus oratorius, ir jaudino tai, kokių psichologinių padarinių artimųjų netektis gali sukelti atetyje.

Pirmiausiai pabrėžiama, kad kalbomis galėjo būti pažeistas *saikas* – kertinė graikų civilizacijos vertybė, o nesaikingumas, kaip kiekvienas graikas žino iš mitų, ardo pusiausvyrą ir kelia didžiulius pavojus atskiram asmeniui ir visai visuomenei. Antras, numanomas, saiką

pažeidžiantis dalykas yra sielvartas, kylantis dėl mylimų žmonių praradimo. Taigi visą Periklio kalbą galima vertinti kaip pastangą grąžinti atėniečiams pusiausvyrą, kad išgyvenę artimųjų netektį jie atsigautų ir vėl galėtų prasmingai gyventi.

Pirmas žingsnis šio tikslo įgyvendinimo linkme – nuopelnų (dorybės *šaunumo* ir vertybės *laisvės*) padalijimas kelioms kartoms: oratorius atskleidžia veikimo principą, panašų į estafetę, taip sustiprindamas ryšius tarp protėvių, tėvų ir vaikų ir nepalikdamas vietos abejonei dėl pasirinktos gyvenimosi tinkamumo – ji pripažįstama visuotinai. Pabrėždamas tęstinumą, Periklis tarsi mažina dabar laidojamų karių išskirtinumą, kita vertus, įtvirtina gedinčiųjų sąmonėje mintį, kad jų netektis nėra unikali ar nepakeliama.

Kitas žingsnis subalansuoti situacijos padarinius – parodyti vertybės, kurią gindami ir žuvo kariai, unikalumą. Demokratiją, kurios teikiamais gyvenimo privalumais naudojosi tiek gyvieji, tiek žuvusieji, Periklis pavaizduoja tokią palankią atskiram žmogui ir visai valstybei, kad jos svarba, vertė ir net būtinybė sunku netikėti. Maža to, Periklis pabrėžia, kad būtent demokratinę santvarką, kaip nelygstamą vertybę, visi kritusieji ir gynė, nes, galėdami palyginti ją su kitų kraštų valdymu, laikė nepranokstamu, todėl brangiu, net gyvybės aukos vertu dalyku. Taigi santykis *vertybė – kaina* atskleidžiamas kaip absoliučiai priimtinas ne tik tiems, kurie sumokėjo gyvybę, bet ir gedėtojams, jeigu tiek sumokėti šiems prisieitų ateityje.

Bet svarbiausias dalykas, formuojantis Periklio kalbos ašį, yra atėniečių dvasios kokybė, subrandinta išskirtinio graikų pasaulyje gyvenimo būdo. Anot stratego, kritusių kovotojų, kaip ir visų atėniečių, šaunumas kyla iš laisvos dvasios, o šią ypatybę lemia demokratijos principai. Kalboje atėniečio dvasiai apibūdinti pasitelkta daugybė aspektų ir visi jie susiję su morale – su sąmoningu siekiu būti garbingam ir kilniam. Bet ir vienpusiškumo, kuris pažeistų saikingumo nuostatą, įspūdžiui kilti neleidžiama: turtui, įgūdžių lavinimui, veiklumui oratorius skiria tiek dėmesio, kad išryškėtų dviejų žmogaus gyvenimo pusių darna. Tik priežastingumas išryškinamas vienareikšmiškai – dvasios kokybė lemia materialinių pasiekimų kokybę, bet ne atvirkščiai.

Kaip sakomų dalykų tikrumo įrodymas Periklio kalboje pasitelkiamas atėniečių ir ne atėniečių gyvenimosi bei pasiekimų lyginimas, tiesa, tik užuominomis; akivaizdu, kad ir šitaip įgyvendinamas kalbėtojo tikslas pakelti klausytojų dvasią. Gedinčiuosius turi guosti ir raminti jų vadovo žodžiai, todėl juose tiek daug pozityvumo ir tiek maža neigiamų dalykų. Netgi neabejotinai sunkius, nes su mirtimi mūsųje susijusius, momentus Periklis perkeičia savo tvirtu įsitikinimu, kad laisvos dvasios ir aiškias nuostatas turintis žmogus nepatiria siaubo, nes net mirtį renkasi laisvai ir sąmoningai.

Periklis nuteikia piliečius optimistiškai ne tik siekdamas palengvinti jų skausmą, bet ir dėl to, kad karas dar nesibaigęs. Rodos, konstruojama perspektyva, reikalaujanti sutelkti gyvųjų dvasines galias, kad jie prilygtų savo žuvusių artimųjų atminimui, kad būtų pasirengę ir kasdienybėje, ir mūšyje atstoti tuos, kurie savo pareigą jau įvykdė. Turėdamas tikslą ar svarbią užduotį žmogus priverstas veikti, todėl greičiau atsigauja, grįžta į gyvenimą. Net paskutiniai kalbos žodžiai, gana tiesmukiški, yra nė kiek neužgaulūs, nes neša tos pačios saikingumo nuostatos prasmę.

Ši kalba atskleidžia, kad Periklis buvo tikrasis atėniečių lyderis, plataus akiračio, atidus ir atsakingas vadovas, gebėjęs net ir sunkiausiais valstybei momentais atsižvelgti ir į konkretaus įvykio aplinkybes, ir į platų visuomeninį – politinį kontekstą, paisyti visų bendruomenės narių silpnybių ir privalumų. Neprarasdamas dvasinės stiprybės pats, jis veikia tiksliai ir tikslingai tinkamiausiu būdu – žodžio bei pavyzdžio įtaiga, kad įveiktų žmonių beprasmybės jauseną netekties akivaizdoje ir atkurtų suardytą jų dvasios pusiausvyrą. Interpretaciją parašė Vilniaus Abraomo Kulviečio vidurinės mokyklos mokytoja ekspertė Dalia Kubilinskienė

VII.2. FILOSOFIJA. Platonas. „Sokrato apologija“, „Faidras“.

Kaip derėtų devintokams kalbėti apie Sokratą pagal Platono „Sokrato apologiją“ ir „Faidrą“, kol kas nelabai aišku. Ši tema Lietuvos mokykloje kol kas neturi tradicijos. Ji aprašytina ateityje. Kol kas nurodyti leidiniai, kuriais galėtų remtis mokytojai.

Aleknienė, Tatjana. *Sielos dermės*. Vilnius, Aidai, 1999.

Hadot, Pierre. *Antikos filosofija – kas tai?* Vilnius, Aidai, 2005.

Platonas. *Faidras*. Vilnius, Aidai, 1996.

Platonas. *Sokrato apologija*. Vilnius, Aidai, 2009.

Žibaitis, Romas. *Sokrato etika*. Vilnius, Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1997.

VIII. IŠ ROMĖNŲ LITERATŪROS

Romėnų literatūra mokyklos programoje buvo menkai pristatyta. Mokiniai pagal galimybes derėtų supažindinti su bent su keliais didžiais vardais: Vergilijumi, Ovidijumi, Horacijumi, Cezariu, Ciceronu, Seneka ir Tacitu (jo „Germanijos“ ištraukoje pirmą kartą aprašyti aisčiai). Romėnų literatūros apžvalgą, analogišką graikų literatūros apžvalgai, pateiktai anksčiau šiame leidinyje, mokytojas gali pasidaryti naudodamais puikiu Dalios Dilytės veikalu *Antikinė literatūra*.

Antikos skaitiniai. Sudarė Agnė Iešmantaitė. Vilnius, Saulabrolis, 1999.

Dilytė, Dalia. *Antikinė literatūra*. Vilnius, Jošara, 1998.

Dilytė, Dalia. *Amžinoji Roma*. Vilnius, Metodika, 2012.

Dilytė, Dalia. *Senovės Romos kultūra*. Vilnius, Metodika, 2012.

Dilytė, Dalia. *Skaitome romėnus*, Vilnius, LLTI, 2009

Kelionių vadovai. Graikija. Atėnai ir žemynas. Iš anglų kalbos vertė Audronė Kudulytė-Kairienė. Vilnius, Alma littera, 2009.

Kelionių vadovai. Italija. Iš anglų kalbos vertė Margarita Bautrėnienė. Vilnius, Alma littera, 2008.

Kuzavinis, Kazimieras. *Lotynų–lietuvių kalbų žodynas*. Antroji patikslinta ir papildyta laida. Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007.

Ovidijus. *Metamorfozės*. (Pasaulinės literatūros biblioteka) Iš lotynų kalbos vertė Antanas Dambrauskas. Vilnius, Vaga, 1990.

Romėnų literatūros chrestomatija. Sudarė ir komentarus parašė Dalia Dilytė, redagavo Irena Štikonaitė. Vilnius, Mintis, 2008.

Trenčeni-Valdapfelis, Imrė. *Mitologija*. Vilnius, Mintis, 1972.

Veličkienė, Aleksandra Teresė. *Antikos mitologijos žinynas*. Kaunas, Šviesa, 2008.

Veličkienė, Aleksandra Teresė. *Ariadnės siūlas*. Antikos mitai ir legendos (II pataisytas leidimas). Vilnius, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1999.

Veličkienė, Aleksandra Teresė. *Fons verborum. Lietuvių–lotynų ir lotynų–lietuvių kalbų žodynėlis*. Vilnius, Margi raštai, 2012.

Vergilijus. *Eneida*. (Pasaulinės literatūros biblioteka) Iš lotynų kalbos vertė Antanas Dambrauskas. Vilnius, Vaga, 1989.

1. VERGILIJUS. „ENEIDA“

Prieš pradėdant skaityti Vergilijaus „Eneidos“ ištraukas, derėtų mokiniams glaustai pristatyti Vergilijų ir jo garsiąją poemą „Eneidą“. Žr. Dalia Dilytė *Antikinė literatūra*, 1998, 257–262, *Antikos žodynas*, 1998, 275–284. Dalia Dilytė *Skaitome romėnus*, Vilnius, LLTI, 2009

Laokoontas

Ō štai **kitas** didėsnis ir **daūg** šiurpėsnis daljkas
Vjyksta prieš **vagšų akis**, ir **širdys miršta** iš **báimės**.
Laokoontas, **Neptūno žyniū** mums **būvo paskirtas**,
Jautį didžiūli jis **pjové** prie iškilmių **aūkuro šveñto**.
Regim, dvi milžinės angys, raitydamos vingiais iš lėto
(Šiurpas nupurto atminus), nuo Tenėdo jūron įsliuogę,
Plaukia tylia gelme ir skuba į mūsų pakrantę.
Priešais bangas atstatytos krūtinės ir karčiai kraujuoti
Kyšo viršum vandens, o užpakaly keteros ilgus
Iriasi greit link mūsų, vingiuodamos kilpom į šonus.
Jūra putota sušniokščia, ir angys sliuogia į krantą.
Akys, pasruvę krauju, žėruoja kaip degančios anglys,
Tuotarp jų šnypščiančias žiotis virpėdami laižo liežuviai.
Mes tik išbálam visi ir sprunkam į šalį. Jos puola
Vargšą Laokoontą ir tuoj viena ir antroji
Pastveria sūnus abu, suspaudžia, kilpom aprietę,
Ir nelaimingus kūnus kandžioja, seilėm aplieję.
Tuosyk pašokusį gelbėt su ietim rankoj jį patį
Griebia iš karto abi ir galingais žiedais surakina.
Dukart žvynuoti lankai per liemenį jo apsirango,
Dukart apriečia kaklą, ir galvos iškyla į viršų.
Tuotarp jis rankom mazgus, jį veržiančius, plėšia, kiek gali,
Seilėm nuodingom aplietas, su permerktais raiščiais šventaisiais, –
Riksmas jo veria šiurpu ir siekia aukštus žvaigždynus.
Lygiai taip sužeistas jautis, pabėgęs nuo aukuro, baubia
Ir sau iš sprando išpurto gerai nejkirstą kirvį.
Tuosyk abu slibinai iš lėto šliaužia šventovėn
Ir, įropoję į aukštą rūsčios Tritonijos pilį,
Slepias prie deivės kojų po skrituliu gaubtojo skydo.
Drebančias širdis tuomet supurto išgąstis naujas.
Šaukia, klegena visi – teisingą atpildą gavęs
Laokoontas, kurs drįso šventąjį arklį išniekint
Ir nusikalto, ietį nešvarią suvaręs į šoną.
Tad reikalauja ir šaukia, kad, arklį įvedę į pilį,

Deivę maldautų malonės.

(II giesmė 199–232)

Laokoonto epizodas, sukurtas Vergilijaus, įspūdingas. Tai pasakojimas apie Trojos žynio Laokoonto ir jo sūnų žūtį. Tiesa, šioje ištraukoje nėra garsiųjų Laokoonto žodžių: *Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentis* (Vergilius. *Aeneis*. Edidit W. Ianell, Lib. I, II, Lipsiae, 1879) – „Kaip ten būtų, bijau aš danajų ir dovaną duotas“, nėra jo prašymo, kad teukrai (t. y. trojiečiai) netikėtų arkliu. Čia parodoma, kaip didelės gyvatės, originalo tekste įvardijamos diem žodžiais *angues* „angys“ ir *dracones* „drakonai (t. y. didelės gyvatės)“, iš graikų *δράκων* „didelė gyvatė“, pasmaugia Laokoontą ir jo sūnus. Tą smaugimo sceną stebi minia, susirinkusi į aukojimo apeigas. Minia šioje scenoje yra kolektyvinis veikėjas. Pasakotojas kelis kartus perteikia minioje esančių žmonių nuotaikas: „daug šiurpesnis dalykas/ Vyksta prieš vargšų akis, ir širdys miršta iš baimės“; toliau tas pasakotojas tarsi pats susitapatina su minia, išnyksta joje: „Mes išbąlam visi ir sprunkam į šalį“. Minia pasyviai stebi, niekas negina žynio ir jo sūnų (net nebando ginti) – gyvatės „puola/ Vargšą Laokoontą“, „Stveria sūnus abu“. Toliau vaizdingais veiksmožodžiais nusakoma, kaip jos kandžioja, smaugia ir pan. Kodėl minia pasyvi? Galbūt dėl to, kad tai įvyko netikėtai. Galbūt dėl to, kad tai atsitiko žyniui, pradėdant aukojimo apeigas, Galbūt dėl to, kad taip lemia dievai. Toliau tekste yra įspūdinga dėl gyvybės bandančio kovoti Laokoonto ir sužeisto, aukojimui skirto jaučio paralelė: Laokoontas, kiek gali rėkdamas plėšia gyvačių „raiščius“, lygiai kaip baubdamas jautis „iš sprando išpurto gerai neįkirstą kirvį“. Priešmirtinis klaikus riksmas, nuaidintis iki žvaigždynų, šio epizodo kulminacija. Susidoroję su aukomis gyvatės išliaužia į šventyklą „Tritonijos pilį“. Minia vėl išsigąsta, nes tai laiko dievų ženklų: Laokoontas teisingai nubaustas, nes „drįso šventąjį arklį išniekinti“. Tad vėl iškyla paradoksas: žinantysis, regintysis, bandantis apsaugoti žūva, o tamsi minia, apgauta regimybės, priima pažūtingą sprendimą įsitempti arklį į Troją. Taip mito vaizdu įtaigiai atskleidžiama žinančiojo, kuris dėl to praranda gyvybę, ir nežinančiųjų situacija. Šią Laokoonto sceną galima panaudoti literatūrinuose ir samprotavimo rašiniuose, kurių temos būtų žinojimas, žmogaus pažinimo ribos, tikras ir tariamas žinojimas ir pan.

Laokoonto ir jo sūnų žuvimą parodo garsioji Rodo skulptorių Hagesandro, Polidoro Rodičio ir Atenodoro skulptūrinė grupė, iškalta iš marmuro apie 175–150 metus prieš Kristų. Šią skulptūrinę grupę, regis, buvo matęs ir poetas Vergilijus. Žinoma, kad ji stovėjo imperatoriaus Tito rūmuose, vėliau Nerono Aukso namė; jo griuvėsiuose ji buvo atrasta

1506 metais. Dabar saugoma Vatikanè. Laokoonto skulptūrinė grupė padarė didelį įspūdį Renesanso epochos dailininkams, ypač Mikelandželui. Florentiėtis skulptorius Bāčas Bandinèlis apie 1525 metus padarė šio meno kūrinio kōpiją, atkūrė trūkstamas originālo dalis. Pasaulyje yra dar keletas šios skulptūrinės grupės kōpijų. Vokiečių rašytoją G. F. Lesingą Laokoonto skulptūrinė grupė paskatino parašyti studiją „Laokoontas“ (1766), kurioje jis apibrėžia dailės ir poezijos ribas. Laokoonto sceną yra nutapę garsūs graikų kilmės baroko dailininkas El Grekas.

Enėjo bėgimas iš Trojos

¹Jūroj lieps²na, ma³taū, || Ili⁴onas |⁵visas pa⁶skeñdęs, ||
¹Griūva |²ⁱš pama³tu || Nep⁴tūno sta⁵týtoji |⁶Troja, ||
¹Kaip tas |²sēnas |³úosis || kal⁴nu aukštu⁵mōj, kai į⁶niñka ||
¹Vienas už |²kitą grei³čiaū: || jis |⁴stiēpias grės⁵mingai į |⁶dañgu, ||
¹Lāpais |²virpa nuo |³smūgių, || lè⁴tai siū⁵rúoja vir⁶šūne, ||
¹Kōl paga²liaū, atsis³pirt || neva⁴liójęs prieš |⁵kirvių ga⁶lýbę, ||
¹Sūbraška |²miškui su³diēu || ir |⁴virsta triukš⁵mingai nuo |⁶kálno. ||

Pilį palikęs, bėgu per ūgnį, per vidurį priešų,

Vedamas deivės, liepsna atsitraukia ir ginklai nekliudo.

O kai pasiekiau tėvo sodybą ir pėržengiau slenkstį

Savo gimtųjų namų, tai tėvas, kurį aš norėjau

Pirmą paėmęs **nešti** į **kalnus** ir **pirmąjį stvėriau,**

Trojai griuvus, gyvent || atsisako, bijodamas **kęsti**

Vargano tremtinio dalią. „**Jūs, kurių gyslomis, – sako, –**

Jaunas kraujas sruvena, jėgos subrendę ir tvirtos, –

Jūs paskubėkite bėgti.

Jeigu valdovai dangaus man būtų dar leidę gyventi –

Būtų palikę ši || pastogę. Užteñka, kad sýkį

Miesto žuvimą mačiau ir gyvas pasidaviau priešui.

Mirčiai atsiųsti ranka atsiras; gailestingas man priešas

Šarvus nuplėšt panorės. || Nepalaidotam likti man lengva.

Leidžiu metus, || kai tėvas dievų || ir žmonių visų viešpats

Padvelkė vėju žaibų ir mane ugnimi palytėjo.“

(II giesmė 626–649)

Vėl kalaviją juosiuos prie šono ir, kairę į skydo ||
Kilpą įkišęs patogiai, buvau iš namų jau bebėgęs.
Bet prie slenksčio žmona, po kojų puolus, sulaiko,
Tiesia ant rankų man sūnų, Julą mažutį, ir sako:
„Jeigu tu žūti eini, ir mus su savim pasiimki;
O jei, patyręs, vilčių dedi į šarvus savuosius,
Tai pirmiausia namus || šiuos ginki. Kas Julo mažučio,
Kas tavo tėvo, kas laukia manęs, žmonos ligi šiolei? ||

Taip vaitoja žmona, ir namai jos aimanom plyšta
Kai atsitinka ūmai nuostabus sakyti dalykas.
Širdžia suspausta, tėvai || ant rankų laikome Julą
Ir štai matom: lengvesnis ugnies kamuolys paplevendams
Ant jo viršugalvio šviečia, ir liepsnos, liečiant nekaitrios,
Garbanas laižo švelnias ir gražiai apie smilkinius raitos.
Mes nusigandę nežinom, ko stvertis, ir degančius plaukus
Puolame purtyt ir vandeniū liejam šventąją ugnį.
Tėvas Anchisas akis į žvaigždes pakėlė nudžiugęs,
Tiesė į dangų rankas ir tarė, sakydamas šitaip:
O visagalis Jupiteri! Jei tave maldos palenkia,
Teikis pažvelgti į mus! Jei mūs pamaldumas to vertas,
Ženklą parodyki, tėve, || ir šį stebuklą patvirtink.“

Vos tik pasakė senelis, – kairiojoj pusėj griaustinis
Kad sudundėjo staiga, o žvaigždė, krisdama iš padangių,
Šviesų ruožą nubrėžė tamsoj ir žemyn nuriedėjo.
Regime aiškiai, kaip ji pro stogo viršūnę prabėga
Ir sumirgėjus nukrinta į tamsią girią ant Idos
Ir mums paženklina kelią. Takas, kur skriejo ji, šviečia
Ruožu pailgu, ir dūmais sieros atsiduoda aplinkui.
Nūn įtikintas tėvas, ir it gavęs sparnus, atsitiesia,
Šaukias pagalbos dievų ir garbina šventąją žvaigždę.
„Kliūčių jokių nebėra, aš eisiu, kur teisitės vesti.
Ginkit, senolių dievai, šiuos namus, globokit sūnaitį.
Jūs man parodėte ženklą, ir Troja prieglobsty jūsų.

Tau nusileidžia, sūnau, ir vyksiu, kur nori, be žodžio.“

Taip jis pasakė. Tuo **tarpu**, aiškiau vis girdėti, atūžia
Liepsnos per **miestą**, ir **mariom ugnies** artėja vis **gaisras**.

„**Taigi**, **mylimas tėve**, **kabinkis greitai ant kaklo**,
Insiu tave ant pečių, nebus man jokio sunkumo.

Kur bepasvirs mūs **laimė**, **abiem** pavojai tie **patys**
Bus, ir likimas tas pats. Kartu su manim tegu eina
Julas mažutis, žmona || lydės atsilikus per varsną.

Jūs, **tarnai**, įsidėkit į **galvą**, **ką** pasakysiu.

Vos išėjus iš **miesto** – **kalva** ir **apgriuvus palaikė**
Deivės Cereros šventovė, prie **jos** kiparisas **didžiulis**,
Jį, kaip šventą, tėvai tausoję daugelį metų.

Ten susirinksim visi, iš pusių skirtingų atėję.

O tu gi, **tėve**, **imk** || šventenybes su **mūsų penėtais**. ||

Man, iš baisių kovų, kur kraujas garuoja, sugrįžus,
Nuodėmė juos lytėti, kol **vandeni**u **upės srauniosios**
Nusimazgosiu.“

Tai pasakęs, ant **savo pečių** ir **palenkto kaklo**

Kailį rusvojo liūto virš prasto drabužio pakloju

Ir užsikeliu tėvą. Į **dešinę man** įsitvėrė

Julas mažutis ir ||nevienodais žingsniais tipena. ||

Paskui eina žmona. Vis taikom, kur vietos tamsesnės,

Ir nors **zimbiančių iečių** **baisu** man **niekad nebuvo**,

Nei surikiuoti **danajų pulkai** nekeldavo **siaubo**, –

Šiandien krūpčioju, **vėjui padvelkus**, ir **garsas kiekvienas**

Šiurpuliu krečia; drebu || dėl naštos ir savų palydovų.

Baigėm pasiekti vartus, atrodė, kad kelias jau visas

Liko laimingai už mūsų, tik **štai** mano **ausys pagauna**

Bildesį žingsnių skubių, ir, į tamsą žiūrėdamas, tėvas:

„Bėki, – sušunka, – sūnau, skubėki, mus baigia pavyti.

Žvilgesį skydų matau ir mirgėjimą ginklų varinių.“

Apmiriau visas ir **dievas kažkoks**, man **geidžiantis pikta**,

Protą sumaišė visai. Kai bėgdamas pamečiau kryptį

Ir, išsimušęs iš kelio, nežinomom **gatvėm nuklydau**,
Žmoną (deja!) lemtis nelaiminga išplšė man, **Kreūžą**.
Ar ji paklydus sustojo, ar atsisėdo pavargus,
Niekas nežino, tik jos || mūs akys daugiau neregėjo.
Kad nebėra, pamačiau ir atėjo į galvą man tuokart,
Kai mes pasiekėme **kalvą** ir **seną Cereros šventovę**.

(II giesmė 671–742)

Operos

Henris Perselas [Henri Purcel], opera „Didona ir Enėjas“ (Londonas, 1684–1685).

2. OVIDIJUS „METAMORFOZĖS“

Prieš pradėdant skaityti Ovidijaus tekstus, derėtų mokiniams glaustai pristatyti jiems nežinomą autorių ir jo „Metamorfozių“ knygą. Žr. Dalia Dilytė *Antikinė literatūra*, 1998, 341–353. *Antikos žodynas*, 1998, 368. Skaitome romėnus

PIRAMAS IR TISBĖ

(IV giesmė, 55–166)

¹Vienas – jau²nuo¹lių vi³su || prana⁴ši¹ausias, ant⁵r¹oji pra⁶le¹nkus ||
¹Kūno gro²žiū Ry³tu || mergi⁴nās, – Pi⁵rāmas ir ⁶Tisbė ||
¹Išlakia²bōkščiam mies³tė || (jį) ⁴Sēmira⁵midė ap⁶juōsė ||
¹Pl¹ytų| ²mūrais aukš³tais) || na⁴muōs greti⁵múosiuos gy⁶vėno. ||
¹Pāžintį|²ir pir³múosius žing⁴sniūs kaimy⁵nystė pa⁶dārė, ||
¹Méilė iš²áugo po³tō, || ir| ⁴būtų a⁵bū susi⁶túo¹kę, ||
¹Bēt neno²rėjo tē³vai. || Ta⁴čiaū (to už⁵draūst neva⁶liójo) ||
¹Vieno ir| ²kito šir³dỹ || aist⁴rà lieps⁵nójo vie⁶nóda. ||
¹Kās juos su²pràstų, nē³rà: || jie| ⁴kalbasi| ⁵žvilgsniais ir| ⁶mōstais, ||
¹I slepia²mà ug³nis|| smar⁴kiaū kas| ⁵kartą lieps⁶nója. ||

Buvo mažytis plyšys, **meistrų** padarytas **netyčia**

Tuosyk, kai **statė** namus ir **mūrijo** **bendrąją sieną**.

Niekas per **metų** **metus** šio **trūkumo** **nepastebėjo**.

Betgi ko **meilė** **neras**? **Pirmieji** **pamatė** **pamilę**

Ir jį sau **žodžio** **taku** || **pasidarė**: **be jokio** **pavojaus**

Eidavo juo šnabždesiai ir tylus pasisakymas meilės.
Tisbė stovėdavo šioj, anoj gi pusėj Pirāmas,
Gerdavo kvapą dažnai iš vienas antrojo lūpų
Ir vis kartojo: „Kliudai || tu, pavydininke siena, mūs meilei,
Kiek tereikėjo, kad leistum vienam prie kito mums būti,
Arba, jeigu per daug, kad nors bučiniams prasivertum.
O nedėkingi mes nesam: nesiginam, jog tau skolingi,
Kad nors žodis dabar į mylimą ausį nuskrieja.“
Šitaip jie veltui abu prakalbėję iš priešingų būstų,
Taria sudie vakare ir savajai pusei kiekvienas
Bučinį spaudžia karštai, nors tai neprasminga, pro sieną.

Baigė nakties žibintūs Aušra užgesyti padangėj
Ir spinduliais || šarmotas žoles || atšildyti saulė – ||
Ir vėl| abu || jie| vietoj sa|voj. || Iš pra|džiu, kiek į|mano, ||
Skundžiasi vėl pašnabždom ir sutaria, nakčiai nutilus,
Sargus mėginti apgaut ir laukañ patyliukais išslinkti,
O kai išeis iš namų – ir miesto mūrus palikti,
Ir, kad nereiktų klajot laukais plačiaisiais be galo,
Medžio šešėlin palis prie Nno kapo suėję...
Medis mat augo tenai kaip sniegas vaisiais pabalęs,
Šilkmedis aukštas, prie jo || šaltinis tyras čiurleno.
Sutaria šitaip abu. Atrodė, jog neskuba saulė
Nerti į marių gelmes nei sutemos kilti iš marių.

Tyliai nakties tamsumoj duris atidariusi, Tisbė,
Nepastebėta savų, išeina ir, veidą pridengus,
Skuba prie kapo ir teñ, po medžiu, kur susitarė, sėdas:
Įkvėpė| jai || tiek| meilė dra|sos. || Ir štai pasi|rodo ||
Liūtė kraujuotais nasrais, || ką **tik** suplėšiusi **jautį,**
Troškulio savo malšint į artimą versmę ji bėga.
Ją iš toli || mėnulio šviesoje || pamačiusi, Tisbė
Išgąščio pilnu žingsniū pasislėpti bėga į olą
Ir bėgdama nepajunta, **kaip** jai nukrinta skarelė.

Troškulio karštį versmėj užgesinusi, liūtė netrukus
Grįžo į girią atga, pastvėrė šilką plonytį
Ir kruvinais nasrais įnirtusi visą sudraskė.

O pavėlavęs atseit, smiltýne pamatė Pirāmas
Pėdsaką aiškų žvėries ir visas išblyško kaip dróbė.
O kai atrado dar teñ krauju nudažytą drabužį,
Pratarė: „Vena nakčia pražus du mylintys žmonės,
Kai iš jų tarpo vienà gyventi ilgai privalėjo.
Mano paties kaltė: pražudžiau aš tave, nelaimingas,
Liepęs ateiti nakčia į šią siaubingą vietą
Ir neatėjęs pirmiau. Jūs mano suplėšykit kūną
Ir dantimis aštriais nusikaltėlio vidurius rykit –
Jūs visi, liūtai pikti, gyvenantys čia tarp uolynų!
Bet aš bailys, || jei trokštu mirties.“ || Ir Tisbės gobtuvą
Neša paėmęs jisai į medžio sutarto šešėlį.
Šydą karštai išbučiavęs ir **ašarom visą suvilgęs**,
Tarė: „Priimki dabar ir mano kraujo sruvimą.“
Ir susivarė širdin prie šono karojusį durklą.
Jį iš karštos žaizdos ištraukęs, aukštielninkas krito
Žemėn patikti mirties, į orą švirkšteli staigiai
Kraujo srovė kaip vanduo, kai švino vamzdis pratrūksta:
Trykšta gausinga čiurkšl pro šnypščiančią angą siaurutę,
Šauna į orą aukštai ir krinta į jį atsimušus.
Medžio šakelės tuojau, aptaškytos trykštančio kraujo,
Visos pavirsta juodom, o kraujo įmirkusios šaknys
Kārančias uogų kekės || nudāžo pupuru skaisčiai.

Baimei nespėjus praeit, kad mylimo **nesuvedžiotų**,
Pasuka Tisbė atga, akimis ir širdžia jo ie ko,
Trokšta greičiau pasiguost, kokiam ji buvo pavojuj.
Štai ta pati vieta, ji ir medį matytą pažįsta,
Tik dėl jo vaisių spalvės ||netikrumas apima širdį.
Nukrėtė ją šiurpulys, išvydus, kaip trūkčioja kūnas

Kraujo klane, || ji šoko atga, || išbalus už būkso ||
Šviesų baltumą labiau, ir virpėjo kaip marių paviršius,
Suraibuliuojąs bemat, pašiurentas lengvo vėjelio.
Bet, atitokusi kiek ir mylimą savo pažinus,
Trankė smūgiais skaudžiais || sau nieko nekaltą krūtinę,
Rovė sau plaukus vešliūs ir, mylimą kūną apglėbus,
Žaizdai neleido išsekt ir maišė su ašarom kraują,
Skrustus atšalusius jo karštai bučiavo ir šaukė:
„Mielas, Pirāmai! Kokià || priežasts tave man išplšė,
Mielasai, man pasakyk! Čia Tisbė, kurią tu mylėjai,
Šaukia tave, išgirsk || ir nusvirusią galvą pakelki.“

Tisbės vardą išgirdęs, akis pravėrė Pirāmas,
Slegiamas jau mirties, ir, pažvelgęs į ją, vėl užmerkė.
Ji pastebėjo tuomet ir dangalą savo, ir durklo
Baltas makštis tuščias. „Tave, o varge, pražudė
Tavo ranka ir meilė, || – pasakė. – Ir man tokiam darbui
Rankos ir meilės pakaks: jėgų ji duos žaizdai atverti.
Mirusį vysiuos tave, nelaimingą mane tevadina
Tavo mirties priežastim ir drauge: tu vieną norėjai
Jį man išplėšti, mirtie. Tačiau tave aš apgausiu!
Jus abiejų vardu paprašyti noriu širdingai,
Mano ir jo tėvai, nelaimės didžios prislėgtieji, –
Mus, valandos paskutinės || ir meilės tikrosios sujungtus,
Būkit malonūs abu į vieną kapą guldyti.
Ogi tu, medi, kurs savo || šakom nelaimingąjį kūną
Vieno dabar dengi – dviejų pridengsi netrukus,
Mūsų mirties ženklan tamsius ir liūdesiui skirtus
Neški visad vaisius, kaip atminą mudviejų kraujo.“

Baigė ir, sau į krūtinę || įrėmusi aštrią viršūnę,
Gulė ant durklo, kuris tebebuvo šiltas nuo kraujo.
Prašymas jos || pasekė dievūs, || pasekė jų tvus –
Tad kai prinoksta, juodai || nusidažo šilkmedžio vaisiai,

Ir pelenai abiejų || toj pat ūrnoj gavo ilsėtis.

Ovidijaus siužetas, kurio pagrindą sudaro nelaiminga meilė, pražudanti mylimuosius. Šio teksto metamorforzė – pasikeitę, tapę juodi šilkmedžio vaisiai čia siejami su ištikusia jaunuolių tragedija. Renesanso laikais siužetas buvo panaudotas Romėo ir Džuljėtos istorijoje. Šią istoriją išpūdingai parodo Viljamas Šekspyras tragėdijoje „Romeo ir Džuljeta“. Skaitant Ovidijaus tēkstą arba Šekspyro drāmą turētų būtū nepamirštamos šių kūrinių sąsajos. Mokytojas turētų priminti mokiniams, kad Šekspyro išgārsintas siužetas yra kilęs iš āntikos laikų pasakojimų, iš grakiškos (helenstinės) aplinkos, ir per Ovidijų pasiekęs mūsų laikus. Šekspyro „Romeo ir Džuljeta“ mokiniai skaito aštuntoje klasėje. Pradedant aštuntąją klasę galima skaityti ir Ovidijaus tēkstą apie Pirāmą ir Tisbę.

Metodiniai nurodymai pamokai. Šiam tekstui gali pakakti ir vienos pamokos. Reikia hegzametru perskaityti tēkstą ir jį aptarti. Aptardamas tēkstą mokytojas kreipia mokinių dėmesį į tai, kad Ovidijus a) pasakoja tragišką meilės istoriją; b) abu tos istorijos dalyviai yra jauni ir nepatyrę; c) jie padaro lemtingų klaidų, priima netinkamų sprendimų. Skaitant tokį tēkstą derētų bent kiek pakalbėti apie romantišką jaunuolių meilę ir tai meilei gresiančius šiuolaikinius pavojus. Namų darbas galētų būtū pamąstymas (viena pastraipa): „Kaip derētų elgtis, ištikus stresui, kad išsaugotum save ir kitą?“

APOLONAS IR DAFNĖ

(I giesmė, 452–567 eilutės)

¹Dāfnė gi |²būvo || ³mėilė pir|⁴móji, || ku|⁵ri Kupi|⁶dōnas ||
¹Fėbui sa|²vāja bai|³sià || kerš|⁴tinga rūs|⁵týbe su|⁶kėlė. ||
¹Tėbesi|²pūsdamas |³vis || dėl an|⁴giēs įvei|⁵kimo, De|⁶liėtis ||
¹Kartą pa|²mātė, |³kaip || Kupi|⁴dōnas |⁵kilpinį |⁶tempia,
¹Ir jam su|²riko: „Kam |³táu, || pasi|⁴lėidėli, |⁵didvyrio |⁶giñklai? ||
¹Mūsų vie|²n pe|³čiāms || tą |⁴nāštą |⁵dēra ne|⁶šióti – ||
¹Mūsų, ku|²riē mirti|³nai || pa|⁴šáuname |⁵žvėrį ir |⁶priēšą ||
¹Ir nese|²niai || pa|³klójom Pi|⁴tōną, || kurs |⁵týso ant |⁶žēmės ||
¹Ir pragaiš|²tingu pil|³vū || dau|⁴gýbę jos |⁵jūgerių |⁶spáudžia. ||
¹Tū gi pa|²tėnkintas |³bk, || kad |⁴pākuri |⁵mėiles vi|⁶sókiās ||
¹Sàvo ši|²tuō žibin|³tū || ir gar|⁴bė su mu|⁵ms nesi|⁶lýgink.“ ||

Jam gi Venėros sūnus || atsakė: „**Kilpinis** tavo ||

Viską pašauš, || o manasis – **tave**, || ir kaip **lygiai** prieš **dievą** ||

Niekis kiti padarai, taip tavo šlovė prieš mūsų šę.“

Tarė, lengvučiais sparnais greit perskrodė mėlyną orą

Ir, nusileidęs **ant** || pavėsingo **Parnāso** viršūnės, ||

Iš prikimštōs || strėlinės tuojaū || dvi strėlės išsitraukė

Ne tos pačios paskirties: || ši **veja**, ta **įkvepia** **meilę**. ||

Toji auksinė visa, net spindi aštri jos viršūnė,

Šioji atšipus, buka, tik néndrė su antgaliu švino.

Šia **Kupidōnas** pašovė || Penjo dukterį nimfą,

O ta **aštrioji** **giliai** **Apolōnui** susmigo į **širdį**.

Vienas pamilsta bemat, kita nuo pamilusio bėga,

Slapstosi girių tankmėj ir dangstos žvėrių sugautųjų

Kailiais, tikra || antrininkė tekėt || nenorėjusios Fėbės.

Kaspinas rišo skaisčius be tvarkos sudėtus jos plaukus.

Daugelis piršosi jai, bet ji, atmetus jų ranką,

Nieko nenori girdėt || apie vyrą, klajoja vien giriom,

Jai ne vestuvės galvoj, ne meilė, ne santuokos saitai.

Tėvas kartojo dažnai: „Tu žentą, dukrele, man duoki.“

Tėvas kalbėdavo jai: „Man duoki, dukrele, vaikaičių.“

Ji kaip kaltės || negalėjo pakęst || vestuvių žibintų,

Skrúostus skaisčiūs || užledavo tuōj || droviausias raudonis,

Ir ji sakydavo **tėvui**, **apglėbusi** **švelniai** jo **kaklą**:

„Leisk man, tėveli brangus, mergystės džiaugsmū pasidžiaugti

Visą gyvenimą taip, kaip tėvas leido Diānai.“

Tėvas **paklūsta**, tiesa, **tačiau** tau **gražumas** **neleidžia**

Būti, kaip **nori**, ir **norui** **tavam** **pasipriešina** **grožis**.

Fėbas pamilo ir vest || pasiryžo, vos Dāfnę išvydęs.

Ryžtą palaiko viltis: jo orakulai jį suklaidina.

Tarsi lengvučiai šiauda || kad nupleška, vārpas nupjovus,

Kaip nuo žibinto tvora || užsidega, jeigu praeivis

Prikiša jį per arti || ar numeta rytui išaušus, –

Lygiai taip dievas dabar || suliepsnoja, visa jo krūtinė

Karščio pilnà: viltis || jam kursto beviltišką meilę.

Regi, kaip jos plaukai netvarkingai driekias per kaklą,
Ir sau pasako: „O, **jei** || dar juos **šukom paliestų!**“ Jis **mato** ||
 Tarsi žvaigždės || jos ugningas aks, || vis regi jos lpas,
 Jų negana regėt; jį žavi ir pirštai, ir rankos,
 Dilbys ir žąstai, daugiau || kaip lig pūsės nuoga nudengtieji.
 „Po drabužių || bus dar tobuliau“, || – pagalvoja. O Dāfnė
 Bėga už vėją greičiau, nepaiso šaukiančio žodžių:
 „nimfa mieloji, palauk || neskubėk! Vėjū ne kaip priešas,
nimfa palauk! **Avis** || taip nuo **vilko**, taip **elnė** nuo **liūto**, ||
 Taip nuo erelio, sparnų negailėdami, sprunka balandžiai –
 Sprunka nuo priešo visi, || o aš gi vejuosi iš meilės.
 Gaila bus man, || parpulti gali, || ir kojas erškėčiai ||
 Tau sudraskys || (jie to neverti!), || ir būsiu aš kaltas. ||
 Čia, kur tu bėgi, dygu. Nebėk taip greitai, maldauju,
 Lėtinki savo žingsnius. Ne taip greit ir aš tada vysiuos.
 Kam patinki, || to sau ir ieškok. || Ne kalnai man gimtinė, ||
 Aš ne bandų piemuō, || nei ožk su avi, nei raguočių
 Žvarbdamas čia neganaū. Nežina, nežina, karštabūde,
Nuo ko tu **bėgi**, **todėl** || ir **bėgi**. Man **Dėlas šventasis**, ||
Klāras, **Tenėdas**, **Patāru** tvirtovė – man **viskas tarnauja**. ||
 Tėvas Jupiteris man. Per mane paaiškėja, kas buvo
Ir kas **yra**, kas **bus**, || ir **stygos pritaria giesmei**.
 Mano strėlė taikl, bet viena taiklesnė už mano.
 Toji krūtinėj laisvōj negyjančią žaizdą atvėrė.
 Gydyti – amatas mano, || pagalbos davėju vadina
 Visas pasaulis, žoli || galybė vienam man priklauso.
 Bet man deja: žolēm || jokiom nepagydysi meilės,
 Ir nors pagelbsti visiems, išradėjui jo menas bejėgis.“

 Būtų kalbėjęs dar jis, || bet bailiū žingsneliū Penedė
Nuo jo **pabėgo** ir **jo** || **nepabaigtą kalbą nutraukė**. ||
 Bet ir tuomet || ji atrodė graži: || ją išrengė vėjas, ||
 Smogdamas gūsiais iš prieš, plazdeno ir plaikstė drabužį,
 Plaukus pagaudamas šiaušė || ir mėtė atga ir į šalį.

Prideda grožio bėgimas, bet dievas jau nebeįstengė

Žodžių meilųjų eikvot || ir tap, kaip meilė jam liepia,

Pėdsaku vejasi ją, kaskart paspausdamas žingsnį.

Lygiai kaip gailiškas šuo, lauke, kai kiškį pamato,

Skuodžia pašokęs jo vyt, o tas išsigelbėti stengias.

(Vienas jau, rodos, pastves, vos vos dantimis nepasiėkia,

Spaudžia prispyręs todė ir snukį vis tiesia į priekį;

Kitas nebetiki pats, ar jo nepastvėrė, ištrūksta

Tam iš pačių dantų ir stveriantį snukį palieka.)

Taip nūn mergaitei ir **dievui**: jį **spartina viltys**, ją – **baimė**.

Betgi, kurs vejasi, tas, nūn meilės sparnų pakylėtas,

Žymiai greitesnis, neduos || atsikvėpti, bėgančiai lipa

Jis ant **kulnų**, **alsuoja** į **plaukus**, **palaidus** ant **kaklo**.

Jėgos jai baigė išsekt, išblyško ir, greito bėgimo

Jau įveikta, || į Penjo bangas || pažvelgusi tarė: ||

„Tėve, pagalbą suteik! Jei gailios tūri dar upės,

Žemę pražiodyki man ar pavidalą mano pakeiski:

Baisiai aš jam patikau, jis gali mane pražudyti.“

Vos tik ji baigė maldaut, sustingimas apima kūną,

Minkštu brazdū || apsitraukia bemat || švelni jos krūtinė, ||

Rankos išauga šakom, plaukai – lapotom šakelėm.

Koja, lig šiol bėgli, šaknim apstingusia virsta,

Áukšta viršne burnà, belieka jai vienas grakštumas.

Febas ir **tokią** ją **myli** ir, **ranką pridėjęs** prie **medžio**,

Jaučia, kaip plaka širdis žievės pridengtojoj krūtinėj,

Spaudžia į glėbį šakas, kaip gyvą kūną apglėbęs,

Lūpomis siekia bučiuot, bet traukiasi medis nuo lūpų.

„Žmóna manja tu bt || negal, – Apolonas jai tarė, –

Būsi tad **mano medžiu**. || Visuomet man puoši tu, **laure**,

Garbinius ant galvės, || kanklės ir mano strėlinę,

Lācijaus ddvyrius gaūbsi, kai **minios šaukdamos džiūgaus**:

„Io triumfė, io“, || Kapitolijun eisenai žengiant; ||

Tu prie **Augusto vartų švent** kaip **sargas budriausias**

Nuolat turėsi stovėt || ir ažuolą teñ prižiūrėsi.

Ir kaip plaukai nekirpti ant galvės nesėnstančios mano,

Taip ir tu **amžiais nešiok** || žalumyną, kurs **pagarbai dera**.“

Baigęs nutilo Peonas. Šakom, vos vitusiom, **lauras**

Linkteri viėtoj galvės pajudinęs aukštą viršūnę.

Mito komentaras. Apolono ir Dāfnės mite esama ikigraikiško laikotarpio relktų. Kai kurių tyrėjų nuomone, Apolono kova su Pitonū turbūt atspindėtų achājų genčių sunaikintą Kretos žemės deivės šventovę Dēlfuose (Graves 10). Pitonas, matyt, buvo tos žemės deivės simbolis, plg. vardą iPtija (istoriniais laikais Dēlfų Apolono šventyklos žynė). Apolono pergalė prieš Pitoną rodo tikėjimo pasikeitimą. nimfos Dāfnės, Gajos (t. y. žemės) ir upės dievo Penėjo dukters, persekiojimas, matyt, irgi atspindi tą pasikeitimo procesą. Pats vardas Dāfnė yra kilęs iš medžio vardo *δάφνη* [daphnē] „lauras (medis), lauro šakelė, lauro uoga“. Šis žodis *δάφνη* [daphnē] iki galo nėra aiškus, kaip ir lotyniškasis jo atitikmuo *laurus* „lauras“ (Frisk I 353).

Matyt, šio mito Dāfnė ikigraikiškais laikais buvo viena senųjų dievybių, galbūt augalijos dievybė, o vėliau tapo Apolono atributu. Lauras Dēlo saloje (vienas iš Apolono garbinimo centrų) laikytas šventu medžiu (Veličkienė 77). Graikai jau seniai buvo pastebėję šio medžio ypatingumą. Kadangi lauras turi kalio cianido, dėl to antikoje buvo draudžiama jo lapus kramtyti visiems, išskyrus žynę pranašę Ptiją, tarnaujančią Apolonui Dēlfuose (Graves 10).

Ovidijaus papasakota istorija turi savo logiką. Pagal Ovidijaus tekstą, Dāfnė persekiota dėl to, kad susipyko du dievai: Apolonas ir Kupidonas. Kiekvienas jų turi savą sritį ir ja rūpinasi: šiame mite Apolonas – gydymo, Kupidonas – meilės dievas. Tas jų vaidas kilo dėl išorinio atributo – lanko arba kilpinio. Apolonas, nesaikingai girdamasis atliktu žygiu – Pitono nugalėjimu, įžeidžia kilpinį tempiantį Kupidoną: „Kam tau, pasileidėli, didvyrio ginklai?“ (lankas, t. y. kilpinis, ir strėlės); „garbe su mumis nesilygink“. Akivaizdu, kad Apolonas nesuvokia Kupidono strėlių pavojaus, nes niekada nebuvo patyręs meilės: jam „Dafnė <...> meilė pirmoji“. Taigi šio mito Apolonas – jaunas, neturintis patirties ir, kaip iš elgesio matome, „nebrandus“ dievas, neįvertinantis kitų dievų galios ir iš to kylančio pavojaus.

Tolimesniame tekste parodoma Kupidono „baisi, kerštinga rūtybė“ ir jos padariniai. Simboliška, kad veiksmas vyksta prie Tėbų, kur Apolonas įveikė Pitoną (ir pats

buvo įveiktas Kupidono). Nuo Parnaso viršūnės Kupidonas dviem skirtingoms strėlėm pašaua dievą Apoloną ir nimfą Dāfnę. Tų strėlių poveikis tarsi sustiprina jau iki tol buvusias mito herojų nuostatas: vengianti tekėti Dāfnė slapstosi nuo Apolono, bėga nuo jo, o jaunystės karščio pilnas Apolonas staiga dar užsidega meile. Meilė ne vienoje teksto vietoje lyginama su liepsna ar ugnimi: „pakuri meiles visokias“, „dievas dabar suliepsnoja“, „krūtinė karščio pilna“. Apolonui netikėta meilė – tai jokiomis žolelėmis nepagydoma liga. Tik dabar Apolonas pripažįsta, kad Kupidono strėlė yra taiklesnė negu jo paties. Taigi Apolonui, stokojančiam saiko, meilės kančiomis sugražinamas saiko pojūtis. Apolonas iš nesaikingai besigiriančio, pats tampa beviltišku maldautoju. Kai maldavimai neveikia, veikia instinktai: toliau Apolonas lyg „gališkas šuo“, o Dāfnė lyg „kiškis“ – jų gaudynės virsta mirtina kova ir, atrodo, kad dėl tokio naujo nesaikingumo jokios meilės nebelieka. Bet mito kulminacijoje, vykstant metamorfozei, žiaurios gaudynės staiga nutrūksta: meile degantis Apolonas, apkabinęs lauro medį, jaučia plakančią širdį. Atomazga yra šie Apolono žodžiai Dāfnei: „Žmóna manąja tu būt negali“, „Būsi tad mano medžiu“. Taip kompensuojamas meilės trūkumas ir dar kartą sugražinama pusiausvyra. Apolonas suvokia, kad jis nėra visagalis: Dāfnė mergina jam neprieinama, jis turi tenkintis lauro lapų vainiku.

Lauras – kultūros ženklas. Lauras buvo laikomas Apolono – pranašavimo, poezijos ir muzikos dievo – šventasis medis. Kaip minėta, jo lapų kramtymas ar kvėpavimas jų aromatu sukeldavo ekstazę. Apolono pranašautojos Ptijos nešiodavo lauro vainikus, kaip ir Apolonas ir jo devynios mūsos. Laurais buvo puošiamos Apolono šventyklos. Laurų vainikais taip pat buvo vainikuojami varžybų nugalėtojai Dēlfuose, mūšio laimėtojai, poetai.

Frančeskas Petrarka 1341 metais Romoje, ant Kapitolijaus kalvos, buvo vainikuotas laurų vainiku. Anot anglų poeto Báirono, „Vainikas, / Puošęs didžią laureato Petrárkos kaktą“ tapo visų poetų laureatų vainikų prototipu. (Ferber, 156–157)

Iš Lietuvos poetų pirmasis „poeta laureatus“ buvo Motiejus Kazimieras Sarbievijus. Popiežius Urbonas VIII jį 1625 metais vainikavo laurų vainiku. (Lietuvių literatūros istorija. XIII–XVIII amžiai, 328). Laurai, poeto šlovės įvaizdis, yra vartojamas ir lietuvių literatūroje, plg. Maironio eilėraščio „Taip niekas tavęs nemylės“ eilutes: „Poetams kitiems numylėta ranka/ Iš liaurų vainiką nupynė“.

Dabar žodis *laureatas* reiškia žmogų, gavusį premiją ar prizą už žymius meno, mokslo, visuomeninės veiklos arba kitos srities laimėjimus; *laureatas* taip gali būti ir konkurso nugalėtojas. (LE XI 620)

Žinomiausias pasaulio apdovanojimas yra Nòbelio premija, kurią testamentu įsteigė švedų išradėjas ir pramonininkas Alfredas Nòbelis (1833–1896). 1901–2009 metais Nòbelio premiją yra gavę 802 asmenys ir 20 organizacijų. Yra teikiamos 5 Nòbelio premijos: fizikos, chemijos, fiziologijos ir medicinos, literatūros, taikos. Vienas iš Nobelio premijos laureatų, gimęs Lietuvojė Kėdánínių rajone Šateniuose, yra lenkų rašytojas Čėslovas Mlošas, 1980 metais gavęs Nòbelio literatūros premiją (LE). Svarbiausias Lietuvos apdovanojimas – Valstybinė premija. Ją gavęs žmogus yra Valstybinės premijos laureatas.

Mitas pasaulio kultūroje

Muzika

Georgas Frydrichas Hendelis, pasaulietinė kantata „**Apolonas ir Dafnė**“ [G. F. Händel *Apollo e Dafne*].

Žanas Pilypas Ramo, opera „**Platėja arba įtūžusi Junona**“ (Versalis, 1745) [Jean-Philippe Rameau *Platée or Junon jalouse*]. Atkreiptinas dėmesys į Kvailybės (pranc. *La Folie*), alegorinės figūros, antrojo veiksmo ariją (atlieka koloratūrinis sopranas), kurioje pasakojama **Apolono ir Dafnės** istorija. Arija sudaryta iš trijų dalių, kurios išsidėsčiusios pagal schemą: a b a, t. y. pirmoji ir trečioji dalis tokios pat, vidurinė dalis kitokia. Pirmoje dalyje, kurios turinys maždaug *Apolonas vijosi Dafnė bėgo, įvyko metamorfozė*, perteikiamas Dafnės išgąstis ir vykstanti metamorfozė, dėl to dainuojama dramatiškai, *legato*, aktorė rankų judesiais gali imituoti vykstančią metamorfozę. Antroji dalis taip pat pilna dramatiškų koloratūrų, o trečioji žaisminga: joje *stakato* perteikiamas juokas, tarsi šaipomasi iš bėgančios Dafnės, besivejančio Apolono ir vykstančios metamorfozės, greitos koloratūrų natos atrodo tarsi Versalio rūmų damų nerūpestingas kvatojimas. Tai įspūdinga šio mito muzikinė interpretacija.

Skulptūros

Džovanis Lorencas Berninis, skulptūrinė grupė „**Apolonas ir Dafnė**“ (Roma, 1622–1625; Borgezės galerija, Roma).

Berninis, iškiliausias baroko epochos skulptorius, skulptūrinėje grupėje „Apolonas ir Dafnė“ įamžino vykstančią Dafnės metamorfozę. Prisivijęs Dafnę, Apolonas kairiaja ranka liečia jos kairįjį klubą, jau beapsitraukiantį žieve. Kairioji Dafnės koja iki pilvo, išskyrus blauzdą, jau pasidengusi žieve, kylančia iš žemės (iš ten jau auga ir medžio kamienas su šakelėmis). Kojų pirštai ties nagais sušaknėję į žemę, nors dešinė koja ir dešinė kūno pusė dar išlaikiusios idealią kūno formą. Dafnės iškeltos rankos, ypač kairioji jau virtę

medžio šakelėmis. Plaukai, kylantys į viršų, taip pat šakoja ir lapoja. Dafnės galva, atsukta į dešinę, kiek atlošta. Veidas išreiškia priešmirtinį išgąstį: akys, pakeltos viršun, perteikia alpstančio žmogaus būseną, pražiota burna – šauksmą, ašarėlė, ištryškusi iš dešinės akies, – skausmą (tipiškos baroko skulptūrų detalės). Garbanėlė, nuslinkusi virš dešinės akies, plaukų sklaidymas viršugalvyje atskleidžia nepaprastą Dafnės grožį. Dafnė, kaip ir Ovidijaus tekste, – visai nuoga, bet iš dalies jau žievės pridedta. Jos drabužis puslankiu plaikstosi už nugaros, krisdamas ant medžio kamieno – buvusios kairės kojos. Už Dafnės grakšti besivejančio Apolono figūra, kiek primenanti antikinį Bevederio Apoloną. Dafnės ir Apolono skulptūros perteikia judesį, sustingdytą metamorfozės vykimo akimirką. Ši tobula skulptūrinė grupė stebinčiam daro nepaprastą įspūdį: neįprasta, sudėtinga kompozicija, įspūdingos figūros, jų realios ir fantastiškos detalės, pats judesio „sustingdymo“ momentas ir t. t. yra nenusakomi žodžiais.

Šią skulptūrinę grupę derėti lyginti su prancūzų dailininko Liotardo paveikslu, nutapytu pagal ją, žr. toliau. Mokiniam derėtų paaiškinti, kad skulptūra yra erdvės menas. Skulptūros iškart nepamatysi. Panašiai kaip tekstą, skulptūrą pažįstame tik per tam tikrą laiką, apžiūrėdami iš visų pusių. Be to, svarbu yra suvokti erdvę, šešėlius ir pan. O paveikslą galima matyti visą iš karto. Tačiau matome tik „vieną pusę“. Paveiksle ypač svarbios spalvos, jų žaismas, tonai ir pustoniai ir t. t.

Arno Brekeris, reljefas „**Apolonas ir Dafnė**“ (1944).

Po Berninio skulptūrinės grupės, atrodo, sunku įsivaizduoti originalų menišką darbą ta pačia rema. Bet didis menininkas gali tą patį dalyką perteikti savaip. Arno Brekeris, sudėtingos biografijos menininkas (buvo oficialus Adolfo Hitlerio dailininkas), sukūrė įsimintiną reljefą Apolono ir Dafnės tema. Reljefo centre – dvi nuogos bėgančios figūros: Dafnė priekyje, Apolonas už jos. Jie pasisukę dešine puse į žiūrovus, krūtinės kiek atgręžtos. Jų judesiai harmoningai sinchronizuoti: koja kojon, ranka rankon; tiesa, Dafnės dešinioji ranka, iš kurios jau dygsta šakelės su lapais, labiau sulenкта. Abiejų bėgimas labai grakštus, primenantis graikų vazose nupieštų žmonių bėgimą. Tačiau abiejų kūnai sudaro ryškų kontrastą: Dafnės kūnas aptakių, švelnių formų, lyg nulietas, nepaprastai grakštus; Apolono ypač išryškinti raumenys (gal net vietomis per daug) – tai galėtų reikšti tam tikrą šiurkštumą, agresyvumą. Dafnės drabužis, nukaręs nuo dešinės rankos, išlenda tarp kojų, už Apolono taip pat plaikstosi drabužis. Apolonas kairėje rankoje laiko didžiulį lanką. Visiškai kitoks sumanymas, bet neparasta ir šio meno kūrinio įtaiga. Atkreiptinas mokinių dėmesys ir į šešėlių žaismą.

Mokiniams dar aiškintina keletas dalykų.

1 Diktatoriai pasinaudoja dideliais menininkais, tačiau diktatoriai išnyksta, o tikri meno kūriniai ir toliau žavi, nes juose įkūnytos svarbios žmogui idėjos.

2. Nuogumas klasikiniuose meno kūriniuose negali trikdyti žmogaus, nes didis menininkas geba subtiliai atskleisti žmogaus kūno grožį. Brekerio reljefe nuogos figūros parodytos taip, kad nežeidžia žmogaus orumo.

3. Menas gali savaip atskleisti neigiamus gyvenimo reiškinius. Tikras meno kūrinys nepropaguoja smurto ir neteisybės, o išreiškia tam tikrą pozityvią idėją. Tad meno kūrinio tiesa ir gyvenimo tiesa yra du skirtingi dalykai.

Paveikslai

Žanas Etjenas Liotaras, paveikslas „**Apolonas ir Dafnė**“ (XVIII).

Metodiniai nurodymai pamokoms. Mitiui „Dafnė ir Apolonas“ galima skirti dvi pamokas.

Pirmoji pamoka – teksto skaitymas hegzametru (su juo mokiniai jau supažindinti, kai nagrinėjo Hemero poetas) **ir suvokimas.** Su mokiniais aptariami keli mito klodai: a) ikigraikiškas; b) graikų kultūros klodas; c) romėnų kultūros elementai (gališkas šuo, Kapitolijus). Taip pat aptariama lauro – kultūros ženklė prasmė. Namie mokiniams reikia duoti kokią nors teksto suvokimo užduotį. **Antroji pamoka** – Dafnės ir Apolono mitas Vakarų Europos kultūroje: reikia rodyti Berninio, Liotaro, Brekerio ir kitų menininkų (internete jų esama gerokai daugiau) darbus ir juos aptarti, žr. anksčiau. Šie darbai turi būti išdėstyti skaidrėmis. Žinotina, kad **vienoje pamokoje** galima rodyti **ne daugiau kaip septynias skaidres.** Vaizdai turi būti aukščiausios kokybės. Taip pat toje pamokoje dera išklausti Ž. F. Ramo operos „Platėja“ antrojo veiksmo Kvailybės ariją, žr. anksčiau jos komentarą. Nurodžius jos internetinį adresą kanale *youtube*, mokiniams užduodamas namų darbas esė: *Palyginkite Ovidijaus mito tekstą ir jo interpretacijas Berninio (ar kito menininko) ir Ramo kūriniuose.* Kad mokiniai žinotų, kaip reikia atlikti tokį jiems „sudėtingą darbą“, mokytojas turi būti parengęs to darbo planelį, kur būtų aiškiai nurodyta darbo struktūra: kur apie ką dera rašyti. Keli mokiniai tokį darbą kitą pamoką klasėje tur perskaityti. Mokytojas turi kruopščiai ištaisyti lapelyje atliktus darbus, o mokiniai juos turi tobulinti, t. y. perrašyti, jei yra reikalas, ne vieną kartą. Taip dirbant per ilgesnį laiką galima pasiekti norimo rezultato.

PANAS IR SIRINGĖ

Mergelė Ijò

Ināchas, senos pelāsgų tautos karalius, turėjo gražuolę dukterį Ijò. Ganydama bandas Lenos kalnuose ji krito į akį Dzeūsui, Olimpo valdovui. Dievas, karštai ją pamilęs, pasivertė žmogumi, atėjo pas ją ir ėmė gundyti švelniais žodžiais, kviesdamas į girios pavėsį ir žadėdamas dieviškąją globą.

Išsigandusi mergelė šoko bėgti ir būtų pabėgusi, jei besivejąs dievas nebūtų piktam panaudojęs savo galių. Merginą iš visų pusių apsupo tiršta migla. Ijò turėjo sustoti, kad neatsitrenktų į uolą ar neįkristų į upę. Taip nelaimngoji pateko į Dzeūso rankas.

Nors dievo motina Herà seniai buvo apsipratusi su Dzeūso neištikimybe, bet kiekvieną kartą negalėdavo sutramdyti pykčio ir pavydo, todėl budriai sekė kiekvieną vyro žingsnį. Ji dairėsi į tas apylinkes, kur vaikštinėjo vyras, ir nustebusi pamatė, kad giedrią dieną vienoje vietoje užtemo nakties migla, kuri nekilo iš jokios upės. Peržvelgusi Olimpą ir ten neradusi vyro, perpykusi Herà sėdo ant debesiės, nusileido iš aukštybių į žemę ir įsakė rūkui, laikiusiam grobiką ir auką, išsisklaidyti. Dzeūsas, pajutęs atskubančią žmoną, pavertė mylimąją dailią sniego baltumo kárve. Herà iš karto suprato vyro gudrybę, bet, tartum nieko nežinodama, ėmė klausinėti, kieno toji karvė, kokiōs veslės... Dzeūsas, prisipirtas prie sienos, atsakęs, jog toji karvė kilusi iš žemės. Herà apsimetė patenkinta, bet taip pat paprašė vyro padovanoti tą karvę. Dzeūsas pateko į keblią padėtį: jei padovanotų karvę, pražudytų mylimąją, jei ne, sukeltų Hèros įtarimą. Tad teko padovanoti Hèrai tą žvilgančią karvę. Dievų motina, dėdamasi laimngą, užrišo ant kaklo saitą dailiájam gyvuliui ir jį nusivedė. Tačiau Herà tol nenurimo, kol vargšei nesurado gero sargo. Tai tarnybai tiko Árgas, Arestòro sūnus, turintis šimtą akių, iš kurių tik viena pora teužsimerkdavo, o ktos, išbarstytos po galvą ir iš priekio, ir iš užpakalio, nuolat budėdavo. Stebima to šimto akių Ijò, paversta karve, dieną ganydavosi vešlioje pevoje, o kai nusileisdavo saulė, Árgas ant kaklo parišdavo sunkiās grandinēs. Taip ji gyveno misdama karčiomis žolėmis ir mēdžių lapais, gulėdama ant kietos žemės, gerdama iš dumblin klan. Herà įsakė Árgui kilnotis su ta kárve, tikėdamasi ją šitaip išsaugoti nuo vyro akių.

Kartą Ijò atklydo į savo tėviškę, ant upės kranto, kur kitados buvo žaidusi. Čia netikėtai ji pamatė savo raguotą atvaizdą vandenyje. Ilgesys ją atginė prie senojo tėvo Inācho ir seserų. Tėvas paglostė karvę, o ši jam atsidėkodama palaižė ranką. Pagaliau vargšelei į galvą atėjo gera mintis (jos protas po užbūrimo nebuvo pasikeitęs): ji koja žemėje parašė,

kieno esanti dukra ir tėvas perskaitęs suprato, kas prieš jį stovi. Senukas ėmė labai vaitoti dėl dukterį ištikusios nelaimės. O žiaurusis Árgas atplėšė nelaimingąją nuo tėvo ir nusivarė toliau.

Dzeūsas daugiau nebegalėjo kęsti mylimosios kančių ir pasišaukęs mylimąjį sūnų Hèrmį liepė jam klasta užmigdyti Árgą. Šis, atvykęs pas Árgą, pasisiūlė ganyti vietoj jo ir ėmė groti dūdelė, kurią pirmasis pasidirbo Pānas iš néndrės stiebo. Kiek pagrojęs, paklaustas Árgo, kas čia per dūdelė, Hèrmis papasakojo Pāno ir Siringės istoriją:

¹„Šalčio pil²nuōs kal³nuōs || Ar⁴kādijoj, – |⁵diēvas at|⁶sāko, – ||

¹Tarp Nona²krino || ³hamadri⁴ādžių || la⁵bai išgar⁶sėjus ||

¹Būvo na²jādė vie³nà, || ją ⁴Siringe |⁵nimfos va⁶dino. ||

Ji nuo satyrų || paspruko nesyk, || kai tie ją sekiojo, ||

Ir nuo dievų, || kurie miškuosė || pavėnguos gyvena ||

Ir derlinguos laukuos. O ji Ortgijos deivę

Stengės pagerbt skaistumū. Susijuosusi raiščiais Diānos

Akį galėtų apgaut, ją Latōnos dukra palaikytum,

Jeigu ne lankas šiurkštus, anos mat iš aukso gryniausio.

Taip suklaidindavo ši. Nuo Likjo Siringę grįžtant

Panas pamatė, pušies || vainikū pasipuošęs spygliūotu,

Bandė užkalbinti ją...“ – beliko papasakot žodžiais,

Kaip, neišklausiusi jo, be tako nimfa paspruko

Ir kaip prie upės ramios, smėlėto Ladōno atbėgo,

Čia ją sulaikė srovė ir, toliau negalėdama lėkti,

Seseris vandeninės pakeisti sau išvaizdą prašė.

Pānas prišoko tuojau ir Siringę veikiai pastvėrė

Ir glamonėja glėby jos vietoje meldus pagavęs.

Ir kol jis dūsauja teñ, padveikia vėjas nendryne,

Kyla tylus šnaresys, || panašus į nusiskundimą. ||

Meno, vos gimusio nūn, ir balso saldaus sužavėtas,

Dievas pasakė: „Išliks || visados šis pokalbis mūsų.“

Ir nuo tada || sudėtos draugėn || ir vašku suklijuotos,

Néndrės nelýgaus didumo || Siringės vardą sau gavo.

(Ovidijus „Metamorfozės“ I giesmė 689–712; tekstas kiek koreguotas)

Klausydamasis šio pasakojimo šimtaakis Árgas užmigo, o Hèrmis kárdų nukirto jam galvą. Tada jis atpančiojo Ijò ir paleido. Bet Herà pastebėjo, kas įvyko, ir pasiuntė nelaimngajai gylį. Jis, be atvangos gildamas, varė įbaugintą karvę iš proto. Ijò klajojo iš šalies į šalį: ir pas skitùs, ir Kaukazè, kur susitiko su Prometèju, kol pateko į Egiptą. Ant Nilo kranto ji priekaištingomis akimis pažvelgè į Olimpą. Dzeūsas nuskubèjæs pas Hèrą, apkabinæs jos kaklą èmè prašyti, kad pasigailètų nelaimngos mergaitès ir prisiekè Stikso vandenimis, kad jos nebetrokš. Tuo tarpu baubiančios karvès balsas pasiekè net Olimpą. Tada Hèros širdis suminkštèjo ir ji leido mergeitei grąžinti ankstesnę išvaizdą. Dzeūsas nuskubèjo prie Nilo. Jis pakàsè karvei nugarą ir šioji vèl atvirto grąžią mergelè. Ji pagimdè Dzeūsui sūnų Epāfą, o pati kaip stebuklingai atversta ir išsigelbèjusi bŷtybè vietos žmonių buvo garbinama kaip deivè. Įlgus metus ji teñ viešpatavo, kol pavydžioji Herà laukinès kurètų tautos nesukurstè pagrobti jos sūnų Epāfą. Dzeūsas žaibais ištrankè kuretùs, ir Ijò su sūnumi sugrižo į Egiptą. Epāfas vedè Memfidè ir jiems gimdè duktè Libija, kurios vardu buvo pavadinta šalis. Motinai ir sūnui mirus, Egiptè jiems buvo pastatyta šventykla ir jie garbinti kaip dievai Isidè ir Āpis.

Mito komentaras. Norint suprasti Pāno ir Siringès istoriją reikia žinoti, kas yra šie personažai, ir kokiame kontekste yra pateikiama ši istorija. Dèl to čia pateikiamas visas tekstas, pasakojantis mergelę Ijò ir Dzeūso istoriją. Šio mito dalis yra Pāno ir Siringès istorija.

Pānas yra miškų, laukų ir bandų dievas, kilæs iš Arkādijos, dievų pasiuntinio Hèrmio ir nimfos Driòpès sūnus. Pamačiusi naujagimį, apaugusį barzda ir plaukais, su ožio kanopomis, kreiva nosimi ir úodega, motina labai išsigando ir pabègo. Tačiau Hèrmis nunešè kūdikį Pāną parodyti dievams į Olimpą. Šiems vaikas patikæs, ir jie pavadinè jį Panù, t. y. „visiems patikusiu“. Pānas, kaip ir kiti Dioniso palydovai, linksmas, nuòlat pamilsta nimfas, kurias vaikosi. Bastydamasis po kálnus ir miškùs, Pānas saugo gyvulių bandas, medžioja, kai kada linksmi šoka ir dainuoja. Pānas mægsta pabŷti ir vienas, neleidžia, kad kas jam trukdytų. Sutrukdžiusius jis išgąsdina savo skardžiu balsu (*paniška baimè*). Jis net kareiviùs gali priversti bègti iš mŷšio lauko. Pānas padèjo Dzeūsui kovoti su titānais, o graikams, anot Herodoto, – Maratòno ir Salamno mŷšiuose. Pānas taip pat dalyvaudavo grojančių piemenų varžybose. Jis pats varžèsi net su Apolonù, grojusiu lyrà, bet buvo nugalètas. Šių varžybų teisėjui, Frygijos karaliui Midui, nepripažinusiam Apolòno pirmenybès, išdygo asilo ausys (šį mitą skaito septintokai). Pāno atributai – švilpynè arba dviguba fleità ir pušų vainikas.

Panas yra **Dioniso palydovas**. Dionisas – derlingumo, augmenijos, vynuogininkystės ir stchinių gamtos jėgų dievas, buvo Dzeūso ir Tėbų karaliaus Kādmō dukters Semėlės sūnus. Jis gimė iš Dzeūso šlaunies. Dionisas, pasipuošęs vynuogių lapų vainikū, keliauja po pasaulį, jį lydi linksmas būrys pasipuošusių mainādžių (menadžių) ir satūrų (miškų dievai). Eisenos gale ant asilo joja Silnas, išmintingasis Dioniso mokytojas. Dioniso palydojė dažnai galima išvysti miškų, laukų ir bandų dievą, ožiakojį Pāną, barzdotą, su ožio snukiū ir ūodega. Patys graikai manė, kad jų tragėdija yra kilusi iš Dioniso eisenų dalyvių, apsikarsčiusių ožk kailiais, dialogų ir giesmi.

Siringė buvo nimfa, gyvenusi Arkādijoje, ir garbinusi Artemidę. Puikiją nimfą dažnai persekiodavo dievai ir satūrai. Siringė, bėgdama nuo Pāno, puolė į Ladōno upę ir paprašė seserų najādžių (šaltinių ir ežerų nimfos – Okeāno bei Tetidės palikuōnės) pagalbos. Najādės pavertė Siringę nēndre, kuri, vėjo pučiama, skleidžia liūdñus garsūs. Pānas labai mėgo iš tos nēndrės padarytą švilpynę (graikiškai *σῦριγξ* [syrings] – birbynė). Pāno ir Siringės istoriją kaip pasaką papasakojo Ovdijus *Metamorfozių* I knygoje, išdėstydamas Ijō mitą (Ijō prisimenama ir Aischlo tragėdijoje „Prikaltasis Prometėjas“).

Metodiniai nurodymai. Namie galima užduoti perskaityti visą mergelės Ijō istoriją. Klasėje skaitytina tik jos dalis Pāno ir Siringės mitas. Žinotina, kad Antano Dambrauskas „Metamorfozių“ I ir II leidime skirtingai pateikia *Siringės* vardą: pirmojo leidimo tekste yra *Siringė*, antrojo – *Sirngė*, dar pateikiama lytis *Siringa* (Aleksandra Veličkienė Antikos mitologijos žinynas, 228). Čia pasirinktas variantas *Siringė*. Jei būtų galutinai apsispręsta vartoti kitaip, mokytojams derėtų į tai atsižvelgti.

Aiškinant Dzeūso meilės nuotykius, reikėtų atkreipti mokinių dėmesį į tai, kad senovėje graikai garbino daug skirtingų dievų. Kiekvienas miestas turėjo savo dievą. Kai formavosi daugmaž bendra graikų religija, reikėjo kažkaip „suderinti“ tą margumyną. Tada Dzeūsas buvo susietas su daugeliu moterų.

Paveikslai

Nikola Pusenas (Nicolas Poussin) „Panas ir Siringė“ (1637, Senujų meistrų galerija, Dresdenas), Mitologija, 452–452.

3. HORACIJUS.

Odė „Pasistačiau paminklą“

<p>Quintus Horatius Flaccus (65–8 m. pr. Kristų) XXX Exegi monument[um] aere perennius regalique situ pyramid[um] altius, quod non imber edax, non Aquil[o] inpotens possit diruer[e] aut innumerabilis annorum series et fuga temporum. 5 Non omnis moriar multaue pars mei vitabit Libitin[am]; usque ego postera crescam laude recens, dum Capitolium scandet cum tacita virgine pontifex. Dicar, qua violens obstrepit Aufidus 10 et qua pauper aquae Daunus agrestium regnavit popular[um], ex humili potens princeps Aeolium carmen ad Italos deduxisse modos. Sume superbiam quaesitam meritis et mihi Delphica 15 lauro cinge volens, Melpomene, comam.</p>	<p>Kvintas Horacijus Flakas Mūzai Sau paminklą baigiau – varį ir amžiną piramidžių aukštų dulsmą pranokstantį. Nei graužikas lietus, nei Akvilonai jo negalėtų sugriaut, nei nesuskaitoma metų srauto eilė ar vis skubą laikai. Aš nemirsiu visai, mano žymi dalis nelabosios išvengs; giriamas nuolatos, augsiu tol po mirties, kol Kapitolijun kops šventikas, tylia vedinas mergele. Kur nerimsta smarkus Aufidas, kur kadais Daunas, troškęs vandens, valdė sau žemdirbius, ten mane vis minės, kad be kilmės žymus, pirmas pritaikiau aš giesmę eolišką prie italų eilių. Daug nusipelnusi nūn didžiuokis ori, ir, Melpomene, man Delfų laurais džiugiai garbanas vainikuok! Vertė Henrikas Zabulis</p>
--	---

Eilėraščio komentaras. „Mūzai“ yra vieno iškiliausių romėnų literatūros atstovų Kvinto Horacijaus Flako (Quintus Horatius Flaccus 65–8 pr. Kristų) programinis eilėraštis apie kūrybą ir kūrėją, kuriuo baigiama trečioji jo poezijos knyga. Tuo eilėraščiu Horacijus tarsi norėjo parodyti savo kūrybos svarbą tautai. Kūryba jis pasistato paminklą, „prisiskirdamas tautos dainiaus nemirtingumą“ (Henrikas Zabulis Respublikos idealai Romos aukso poezijoje, Vilnius, 1981, 186). Poetas jautėsi pakankamai neįvertintas ir tikėjosi ateityje pripažinimo, op. cit. 187.

Nuo mūsų laikų šią odę skiria du tūkstančiai metų, todėl dera išsiaiškinti realijas, kad, skaitant su mokiniais, tekstas būtų suprastas. Odė pradedama žodžiais „pasistačiau paminklą“ (*Exegi monumentum*): tas *paminklas* – tai yra poetinės

kūrybos metafora. Toliau paminklas lyginamas su savo meto didingiausiais Romos imperijos paminklais: „amžinesnį (ilgiau išliekantį) už varį“ (*aere perennius*) – „varis“ metonimija, vietoj „vario statulos“, kurių buvo pilna Romoje, „aukštesnį už karališką piramidžių pastatą“ – piramidės, kaip žinome, yra Egiptė. Yra išlikęs Egipto papirusas, kurio mintis siejasi su aptariamomis odės mintimi: „Išmintingas raštininkas nepastatė geležies piramidžių: mokslo knygos yra jo piramidės“ (Eugen Dönt Horaz Kommentar, 1991, 17). Taigi kiti paminklai vis dėlto yra menkesni nei kūrėjo pasistatytasis, kuriam nepavojingi gamtos reiškiniai – lietus ir Akvilonas (šiaurys vėjas). Šių reiškinų minėjimas toliau siejamas su viską naikinančia metų eile, kuri kontrastuoja su antrosios strofos garsiąja fraze „ne visas mirsiu“ (*non omnis moriar*). Ši frazė yra plėtojama, pasitelkiant romėnų dvasinio gyvenimo realijas, minint laidotuvių deivę Libitną [jos šventykloje šarvodavo mirusiuosius], kurios poetas tikisi išvengti, Kapitolių, vieną svarbiausių Romos kalvų, kur buvo Kapitolijaus Jupiterio šventykla, vyriausią romėnų žynį (*Pontifex Maximus*), tyliąją mergelę (*virgo tacita* arba *Virgo maxima* „didžiausia mergelė“ – vestalių viršininkė). Nemirtingumo frazė sustiprinama žodžiais „aš išaugsiu naujas vėlesne šlove“ (*ego postera crescā laude recens*). Toliau Horacijus įdeda į odę su savimi susijusių realijų: pamini gimtinės Apulijos (Pietų Italijoje) Ąufido upę (*Aufidus*) ir mitinį karalių Dáuną (Daunus). Po to trimis žodžiais jis punktyriškai nužymi savo poetinę biografiją „iš žemakilmio galingas, pradininkas“ (*ex humili potens, princeps*). Manoma, kad tuo žodžiu *princeps* „pradininkas, sumanytojas (pirminė reikšmė – vadas)“ Horacijus norėjo pasakyti, kad savo kūryba jis yra nusipelnęs tokio pat titulo kaip ir Augustas, kuris irgi buvo tituluojamas *princeps* „valdovas, imperatorius“ (plačiau žr. Henrikas Zabulis Romos Respublikos idealai Romos aukso poezijoje, 66). Poetas įvardija savo nuopelnus: jis pirmasis yra perkėlęs Italijos ritmams eoliečių poeziją (*Aeolium carmen ad Italos deduxisse modos*) – galima suprasti, kad būtent šis darbas yra tas pasistatytasis paminklas, dėl kurio nusipelnė to garbingo titulo ir mūsos Melpomėnės laurų, apie kuriuos kalbama paskutinėse eilutėse.

Horacijus yra padarę didelį poveikį Europos poezijai. Lietuvos baroko poetas Motiejus Kazimieras Sarbievijus yra sukūręs daug eilėraščių, sekdamas Horacijaus odėmis. Horacijaus odė „Mūsai“ yra susilaukusi sekimų, žr. toliau.

Asklepiado metras. Šią odę Horacijus parašė Asklepiado metrų (**versus Asclepiadeus minor** mažoji Asklepiado eilutė), kurios metrinė schema tokia:

Asklepiādo mètras vadinamas graikų poeto, rašiusio šiuo metru, Asklepiādo vardu. Poetas yra gyvenęs Samo saloje III amžiuje pr. Kristų.

Metodiniai nurodymai. Pirmiausia išmokstamas skaityti lietuviškas Horacijaus odės vertimas. Tada mokytojas išaiškina mokiniams šio eilėraščio realijas. Po to mokytojas prašo raštu suformuluoti eilėraščio temą, idėją, problemą. Mokytojas taip pat su mokiniais turi aptarti odės žanro požymius, žr. „Literatūros enciklopedija mokyklai“ (Vilnius, 2011, 222). Namie galima užduoti parašyti pastraipą tema „Ar išsipildė Heracijaus noras pasistatyti amžiną paminklą?“ Galima sugalvoti ir kitokių kūrybinių užduočių, pavyzdžiui, duoti mokiniams užduotį palyginti du posakius: „Pasistačiau paminklą“ (Horacijus) ir „Kalba yra tautos, jos pačios pasistatytasis paminklas“ (Jonas Jablonskis).

Adam Mickiewicz

Exegi Monumentum - Aere Perennius...

Świeci się pomnik mój nad szklany Puław dach,
Przetrwa Kościuszki grób i Paców w Wilnie gmach.
Ni go łotr Wirtemberg bombami mocen zbić,
Ani świnia Austryjak niemiecką sztuką zryć.
Bo od Ponarskich gór i bliźnich Kowna wód
Szerzę się sławą mą aż za Prypeci bród.
Mnie w Nowogródku, mnie w Mińsku czytuję młodź
I nie leniwa jest przepisać wiele-kroć.
W folwarkach łaskę mam u ochmistrzyni cór.
A w braku lepszych pism czyta mię nawet dwór!
Stąd mimo carskich grózb, na złość strażnikom ceł,
Przemycą w Litwę Żyd tomiki moich dzieł.

1833

Teksto komentaras. Adomo Mickevičiaus eilėraštis „Exegi Monumentum - Aere Perennius...“ nėra labai tobulas, tačiau svarbus, nes tai Horacijaus garsiosios odės refleksija. Šis eilėraštis dar svarbus tuo, kad jame pilna Lietuvos realijų.

Poetas lygina paminklą su žymiaisiais Lietuvos-Lenkijos valstybės pastatais: Pulavų ir Pacų rūmais ir Tado Kosciuškos, 1795 metų sukilimo didvyrio, šlove. Toliau pereinama prie skaudžių istorinių realijų: „latras“ Vitenbergas, lenkų aristokratas, tarnaudamas caro kariuomenėje, per sukilimą šaudė į rūmus, kuriuose užaugo, ir tai buvo vertinama kaip išdavystė. Austrija, kaip ir vokiškoji Prūsija su Rusija buvo pasidalinusios Lietuvos-Lenkijos valstybę. Dėl to austrai buvo suvokiami kaip priešai – ginkluotas austras „kiaulė“. Eilėraštyje iškyla Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės prisiminimas: minimi Vilnius, Kaunas, Minskas, Naugardukas, Pripetės brastos. Pakutiniame posme paminima Lietuva – poeto tėvynė. Aišku, turima galvoje istorinė Lietuva, t. y. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Būtent toje Lietuvoje, miestuose ir dvaruose yra skaitoma ir mėgstama poeto kūryba, kuri nelegaliai patenka iš užsienio.

Metodiniai nurodymai. Šis Mickevičiaus eilėraštis skaitytinas, kai einamas romantizmas. Turi būti atkreipiamas dėmesys į tai, kad Mickevičiaus eilėraštis yra sekimas, turėtų būti atskleisti jo ryšiai su antika. Napamirština tai, kad Vilniaus universitete Mickevičius mokėsi klasikinių kalbų ir, be abejo, buvo skaitęs Horacijaus odę, pagal kurią vėliau parašė savo eilėrašį. Įdedami du šio Mickevičiaus eilėraščio vertimai: vienas – poeto Eugenijaus Matuzevičiaus, kitas – šio darbo autoriaus.

Adomas Mickevičius	Adomas Mickevičius
Exegi Monumentum - Aere Perennius...	Exegi Monumentum - Aere Perennius...
Virš pastatų puikių paminklas mano stovi Pranoks jis Pacų rūmus ir Kosciuškos šlovę Nuo Virtembergo rankos niekad jis negrius Ir austras nepajėgs jo sunaikink žiaurus.	Šviesesnis už pilis paminklas mano bus Garsesnis už Kosciušką ir Pacų namus. Nei Virtembergas bombom jį supliekt išdrįs, Nei kiaulė austras vokišku ginklu suknis.
Nuo Panerių kalvų žaliųjų Kauno gojų Lig Pripetės brastos manas eiles kartoja Naugarduke ir Minske skaito juk mane Jaunimui čia brangi eilutė kiekviena.	Nuo Panerių kalvų ir Kauno vandenu Garbė mana nuskries lig Pripetės brastų. Naugarduke ir Minske griebis manas knygas, Jaunimas daugelsyk rašysis jų eiles.
Panelėms dvaruose eilėraščiai patinka;	Kaip liaupsina mane panelės iš tiesų,

<p>Jei geresnių nėra, net žavi dvarininką. Ir Lietuvon, kur caro užtvarų šimtai, Gabena žydas mano tomelius slaptai.</p> <p style="text-align: center;">Vertė Eugenijus Matuzevičius</p>	<p>Jei nėra gerų eilių, dvare brangus esu. Apgavęs žydas sargus, carui paklusnius, Į Lietuvą gabena mano tomelius.</p> <p style="text-align: center;">Vertė Vidas Garliauskas</p>
--	---

Александр Пушкин

Exegi monumentum

Я памятник себе воздвиг нерукотворный,
К нему не зарастет народная тропа,
Вознесся выше он главою непокорной
Александрийского столпа.

Нет, весь я не умру — душа в заветной лире
Мой прах переживет и тленья убежит —
И славен буду я, доколь в подлунном мире
Жив будет хоть один пиит.

Слух обо мне пройдет по всей Руси великой,
И назовет меня всяк сущий в ней язык,
И гордый внук славян, и финн, и ныне дикой
Тунгус, и друг степей калмык.

И долго буду тем любезен я народу,
Что чувства добрые я лирой пробуждал,
Что в мой жестокий век восславил я Свободу
И милость к падшим призывал.

Веленью божию, о муза, будь послушна,
Обиды не страшась, не требуя венца,
Хвалу и клевету приемли равнодушно
И не оспаривай глупца.

Teksto komentaras. Puikus Aleksandro Puškino sekimas Horacijaus ode „Exegi monumentum“ yra žinomas pasaulyje. Puškinas savo kūrybą – paminklą lygina su

Aleksandro kolona, stovinčia Sant Peterburgo Žiemos rūmų aikštėje, prisimena Rusijos platybes ir joje gyvenančias tautas: suomių, tunguzų, kalmykus, kurias pasieks jo, poeto, šlovės garsas. Kūrėjas, būdamas palankus liaudžiai, skatino kilnius jausmus ir apdainavo laisvę. Paskutiniame posme, kreipdamasis į mūsą, poetas ją ragina nebijoti nuoskaudų ir nereikalauti vainiko, šlovę ir šmeižtą priimti abejingai, ir neginčyti kvailio. Turint vertimą, būtų galima palyginti Horacijaus ir Puškino eilėraščius.

4. GAJUS JULIUS CEZARIS. „GALŲ KARO UŽRAŠAI“

1 Gallia est omnis divisa in partes tres, quarum unam incolunt Belgae, aliam Aquitani, tertiam qui ipsorum lingua Celtae, nostra Galli appellantur. **2** Hi omnes lingua, institutis, legibus inter se differunt. Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, a Belgis Matrona et Sequana dividit. **3** Horum omnium fortissimi sunt Belgae, propterea quod a cultu atque humanitate provinciae longissime absunt, minimeque ad eos mercatores saepe commeant atque ea quae ad effeminandos animos pertinent important, **4** proximique sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum continenter bellum gerunt. Qua de causa Helvetii quoque reliquos Gallos virtute praecedunt, quod fere cotidianis proeliis cum Germanis contendunt, cum aut suis finibus eos prohibent aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt. **5** Eorum una, pars, quam Gallos obtinere dictum est, initium capit a flumine Rhodano, continetur Garumna flumine, Oceano, finibus Belgarum, attingit etiam ab Sequanis et Helvetiis flumen Rhenum, vergit ad septentriones. **6** Belgae ab extremis

1 Visa Gālija dalinama į tris dalis: vienoje gyvena begai, kitoje akvitānai, trečioje tie, kurie vadina save kėltais, o mes vadiname juos gālais. **2** Jie visi skiriasi kalba, papročiais, įstatymais. Galūs nuo akvitānų skiria Garūmnos upė, nuo begų – Matronà ir Sėkvana. **3** Patys narsiausi iš jų yra begai, nes gyvena labai toli nuo provincijos, su jos gyvenimo būdu ir išsilavinimu, be to juos labia retai aplanko pirkliai ir atveža daiktų, kurie gali silpninti jų dvasią. **4** Jie yra artimiausi už Reno gyvenančių germānų kaimynai ir nuolat su jais kariauja. Dėl šios priežasties helvėtai pralenkia narsumu visus galūs, nes beveik kasdien grumiasi su germānais, tai atstumdami juos nuo savo sienų, tai patys puldami jų kraštą. **5** Toji visos Gālijos dalis, kurią, kaip minėta, apgyvenę gālai, prasideda nuo Ròdano upės, eina pagal Garūmnos upę, Okeāną ir begų sienas, o iš sėkvanų ir helvėtų pusės siekia Reną; ji yra šiaurėje. **6** Begų žemė prasideda nuo tolimiausių Gālijos sienų ir tęsiasi iki Reno žemupio; ji yra rytuose. **7** Akvitānija tęsiasi nuo Garūmnos upės iki Pirnų kalnų

Galliae finibus oriuntur, pertinent ad inferiorem partem fluminis Rheni, spectant in septentrionem et orientem solem. 7 Aquitania a Garumna flumine ad Pyrenaeos montes et eam partem Oceani quae est ad Hispaniam pertinet; spectat inter occasum solis et septentriones.

Commentarii de bello Gallico. edited by T. Rice Holmes (Oxford: Clarendon Press, 1914)

ir tos Okeāno dalies, kuri glaudžiasi prie Ispānijos; ji yra šiaurės vakaruose.

Vertė Violeta Radvilienė

Teksto komentaras. Julijus Cezaris yra vienas didžiųjų Romėnų literatūros aukso amžiaus autorių. Jo „Galų karo užrašai“ (*Commentarii de bello Gallico*) reikšmingas istorinis veikalas, kuriame aprašyta Galija ir gretimi kraštai, parodytas Galijos nukariavimas ir romėnų įsitvirtinimas nukariautose žemėse. Tame krašte jis pats praledo devynerius metus, tas buvo daugelio įvykių tiesioginis liudininkas. Čia pateikta ištrauka yra Galijos žemės aprašymas, kuriame nurodomos svarbiausios upės, kalnai ir prie jų gyvenančios tautos, glaustai vienu kitu sakiniu apibūdinant jų savitumą. Dėl pavyzdinio stiliaus, aiškaus, logiško minčių dėstymo būdo, kritinio įvykių ir su jais susijusių aplinkybių vertinimo šis veikalas tapo pavyzdžiu kitiems rašytojams, rašantiems panašius tekstus.

Cezario įtaką galima matyti kryžiuočių metraštininko Petro Dusburgiečio XIV amžiuje parašytoje „Prūsijos žemės kronikoje“. Ypač ji akivaizdi skyreliuose „Prūsijos žemės aprašymas“ ir „Apie pūsų susikirstymą ir jų galybę“. Nors Dusburgietis išskiria geografinį ir etnografinį Prūsijos aprašymą į du skyrelius, jo dėstymas panašus į Cezario. Dusburgietis tiksliai apibūdina upes ir prie jų esančias žemes, kruopščiai išvardija prūsų žemių vardus ir gentivardžius, o apie sembus ir sūduvius pateikia papildomų pastabų. Tad pagal Cezario modelį lotyniškoje Europoje iki Renesanso buvo aprašomi kraštai ir jų gyventojai.

Metodiniai nurodymai. Mokiniai perskaito klasėje abu tekstus – apie Galiją ir Prūsiją ir mokytojo padedami išsiaiškina tų tekstų realijas. Kruopštūs Cezario ir toliau pateikto Dusburgiečio teksto paaiškinimai yra pateikti leidiniuose Cezaris *Galų karo užrašai*, Vilnius, 1998; Petras Dusburgietis *Prūsijos žemės kronika*, Vilnius, 1985. Prūsų žemių ir genčių vardų formos imtos Vytauto Mažiulio knygos *Prūsų kalbos paminklai*, Vilnius, 1966, 15–16.

Namų darbas. Palyginte Cezario Galijos ir Dusburgiečio Prūsijos aprašymą. Kuo jie panašūs ir kuo skiriasi? Pasvarstykite, ką reiškia pirmajam aprašyti kraštą, kuris iki tol nebuvo aprašytas, kokia tokio aprašymo reikšmė.

Petras Dusburgietis

Prūsijos žemės aprašymas

Prūsijos žemę riboja iš visų pusių Výsla, Sūrioji jūra, Nėmunas, Rusiōs žemė, Mazōvijos kunigaikštystė ir Dobrŷnės kunigaikštystė. Výsla – tai upė, atitekanti nuo Krókuvos į Pomerānijos žemę; prie Gdānsko pilies įtekėdama į jūrą, ji atskiria Lėnkiją ir Pomerāniją nuo Prsijos. Nėmunas – taip pat upė, prasidedanti Rusiōs valdosė, o prie Klapėdos pilies įtekanti į jūrą, ji taip pat atskiria Prsiją nuo Rusiōs, Lietuvōs ir Kūršo.

Apie prūsų susikirstymą ir jų galybę

Prūsijos žemė skirstoma į 11 dalių. Pirma – Kūlmo ir Liubāvo [žemė], kuri prieš Teutonų ordino brolių atkilimą, galima sakyti, buvo visiškai nusiaubta. Antra – Pamed, kurioje [gyveno] pamednai. Trečia – Pagud, kurioje [gyveno] pagudnai. Ketvirta – Varmė, kurioje [gyveno] varmiai. Penkta – Nótanga, kurioje [gyveno] nótangai. Šešta – Sémba, kurioje [gyveno] sémbai. Septinta – Nadruvā, kurioje [gyveno] nadrūviai. Aštunta – Skalvā, kurioje [gyveno] skalviai. Devinta – Sūdūvā, kurioje [gyveno] sūdūviai. Dešimta – Galinda, kurioje [gyveno] galindai. Vienuolikta – Bárta ir Plikóji Bárta, kurios dabar vadinamos Didžiąja ir Mažąja Bárta ir kurioje gyveno bártai arba bartėnai. Vargu ar kuri šių giminių buvo tokia nedidelė, kad karui negalėtų sutelkti dviejų tūkstančių raitųjų vyrų ir daug tūkstančių karių. Sémba, turtingiausia ir tirščiausiai gyvenama žemė, galėjo sutelkti keturis tūkstančius raitelių ir keturiasdešimt tūkstančių karių. Sūdūviai, patys tauriausieji, pranoko kitus ne tik papročių kilnumu, bet ir turtai ir galybe. Mat jie turėjo šešis tūkstančius raitelių ir galybę kitokių karių. Kiekviena šių genčių turėjo daug stiprių pilių, tačiau per daug įkyrėčiau, apie kiekvieną jų skyrium pasakodamas. <...>

Vertė Leonas Valkūnas

Georgas Frydrichas Hendelis [Georg Freidrich Händel], opera „Julijus Cezaris“ (Londonas, 1724).